

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBÎ‘
(İNCELEME-METİN)**

Zeynep TEKİN BAKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER

HAZİRAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBÎ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep TEKİN BAKAN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

“Bu tez 07/06/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Sezai KÜÇÜK	Başarılı
Doç. Dr. Kenan MERMER	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Olcay KOCATÜRK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Zeynep TEKİN BAKAN

07/06/2024

ÖN SÖZ

Bu çalışma hazırlanırken ve öncesinde, çizdiği yol haritası ve tashihleriyle desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Kenan Mermer'e, metnin okunma sürecinde bana vakit ayırmaktan geri durmayan Arş. Gör. Betül Elmacı Çetin hocama, bu yola girinceye kadar ve sonrasında maddi ve manevi anlamda her zaman yanımda olan sevgili annem Emriye Tekin ve babam Mustafa Tekin'e, çalışmama vakit ayırmam hususunda benden desteklerini esirgemeyen kayınvalidem Fatmagül Bakan ve kayınpederim Hayrullah Bakan'a, onlardan aldığım tüm vakitler için gücenmeyip aksine destek gayreti gösteren çok değerli eşim Halil İbrahim Bakan ve oğlum Behzat Ali'ye en samimi ve içten teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep TEKİN BAKAN

07/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İSMÂİL SÂDİK KEMÂL PAŞA.....	6
1.1. Hayatı.....	6
1.2. Eserleri.....	11
2. BÖLÜM: KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBİ‘	19
2.1. Eserin Şekil Özellikleri.....	19
2.1.1. Nazım Şekilleri.....	19
2.1.2. Vezin.....	20
2.1.3. Dil ve Üslup.....	20
2.1.3.1. Edebî Sanatlar.....	22
2.1.3.2. Atasözleri ve Deyimler	44
2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri.....	46
2.2.1. Düğümlü Baba.....	46
2.2.2. Düğümlü Baba Tekkesi	51
2.2.3. Eserde Adı Geçen Şahıslar	53
2.2.3.1. Dinî Şahsiyetler	54
2.2.3.2. Devlet Erkânı	62
2.2.3.3. Çağdaşı Bazı Zevât.....	69
2.2.4. Kasîdelerin Muhtevâsı.....	70
2.2.5. Menkıbelerin Sınıflandırılması.....	71
2.2.5.1. Kerâmât-ı Kevniyye	71
2.2.5.2. Kerâmât-ı İlmiyye.....	91
3. BÖLÜM: METİN	94

3.1. Metne Kaynaklık Eden Nüsha ve Tavsifi.....	94
3.2. Neşir Esasları.....	94
3.3. Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Râbi‘.....	97

SONUÇ	237
KAYNAKÇA.....	239
SÖZLÜK.....	245
EK	267
ÖZ GEÇMİŞ	274

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
h.	: Hicrî Takvim
m.	: Milâdî Takvim
K.	: Kıt'a
KAS.	: Kasîde
K.B.	: Kıt'a-i Kebîre
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkikleyen
v.	: Vefat tarihi
vd.	: ve diğerleri
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	: Ā, ā	ض	: Ḍ, ḍ, Ž, ž
ء	: ‘	ط	: Ṭ, ṭ
ب	: B, b	ظ	: Ṣ, ṣ
ت	: T, t	ع	: ‘
ث	: Ṣ, ṣ	غ	: Ġ, ġ
ج	: C, c	ف	: F, f
ح	: H, h	ق	: K, k
خ	: Ĥ, ĥ	ك	: K, k, G, g, Ñ, ñ
د	: D, d	ل	: L, l
ذ	: Z, z	م	: M, m
ر	: R, r	ن	: N, n
ز	: Z, z	و	: V, v, Ū, ū, ~
س	: S, s	ه	: H, h
ش	: Š, š	ي	: Y, y, Ī, ī
ص	: Š, š		

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Eserlerinin Nüshaları ve Eserlerin Bulunduğu Kütüphaneler.....	16
Tablo 2: Vezinlerin Sayılarına Göre Tasnîfi.....	20

ÖZET	
Başlık: Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Râbi‘ (İnceleme-Metin)	
Yazar: Zeynep TEKİN BAKAN	
Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER	
Kabul Tarihi: 07/06/2024	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 266 (ana kısım) + 7 (ek)
Bu çalışma, kapsamı itibarıyla 19. yüzyılda yaşamış olan şair, hattat ve devlet adamı İsmâil Sâdık Kemâl Paşa’nın “Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba” isimli 10 ciltlik manzum eserinin dördüncü cildini içermekte, müellifin intisap edip yakın ilişki kurduğu Düğümlü Baba lakaplı meczup bir derviş olan Hacı Hafız Mustafa Efendi’nin hayatından, kerâmetlerinden, ilminden ve manevi hallerinden kesitler taşıyan menkıbelerin rik’a hattından transkripsiyonu ve metnin muhtevasını tahlilinden oluşmaktadır. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde bir alt başlıkla İsmâil Sâdık Kemâl Paşa’nın hayatı, ailesi ve eğitimi; diğer bir alt başlıkla eserleri incelenmiştir. İkinci bölüm olan “Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba”da “Eserin Şekil Özellikleri” alt başlığında eserin nazım şekilleri, vezni, dili ve üslûbu ele alınırken, “Eserin Muhtevâ Özellikleri” alt başlığında Düğümlü Baba’nın hayatı ve Düğümlü Baba Tekkesi, eserde adı geçen şahıslar ve kerâmetlere göre menâkıbnâmenin sınıflandırılmasıyla tamamlanmıştır. Üçüncü bölümde ise neşir esaslarıyla birlikte metnin transkripsiyonuna yer verilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Menâkıbnâme, Manzum, Düğümlü Baba, İsmâil Sâdık Kemâl, Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Kemal-name-i Dugumlu Baba Jild 4 (Research-Analysis)	
Author of Thesis: Zeynep TEKİN BAKAN	
Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER	
Accepted Date: 07/06/2024	Number of Pages: vii (pre text) + 266 (main body) + 7 (add)
In terms of its scope, this study includes the fourth volume of the 10-volume work in verse called "Kemal-name-i Dugumlu Baba" by the 19th century poet, calligrapher and statesman İsmail Sadık Kemal Pasha. It consists of the transcription of the legends, which contain sections from the life, miracles, knowledge and spiritual states of Hacı Hafız Mustafa Efendi, a mad dervish nicknamed "Rik'a", and analysis of the content of the text. The thesis consists of three main parts: In the first part, the life, family and education of İsmail Sâdık Kemâl Pasha, were presented under on subheading, while his works were examined under another. In the second chapter, "Kemal-name-i Dugumlu Baba", the verse forms, meter, language and style of the work are discussed under the sub-heading of "Formal Features of the Work", while the life of Dugumlu Baba is discussed under the sub-heading of "Content Features of the Work". and Dugumlu Baba Lodge was completed by classifying the hagiography according to the people and miracles mentioned in the work. In the third chapter, the transcription of the text is included along with the principles of publication.	
Keywords: Menakibname, Manzum, Dugumlu Baba, Ismail Sadik Kemal, Kemal-name-i Dugumlu Baba	

GİRİŞ

Türkçe’de menkıbe olarak yaygınlanmış olan “menkabe” kelimesi, kökü itibarıyla “delmek, kazmak, oymak” gibi anlamlara gelen Arapça “ne-ka-be” fiilinden gelmektedir. Çoğulu menâkıb olan bu kelime “övünülecek iş, meziyet”¹ şeklinde lügatte anlam kazanmıştır. Buna mukâbil dinî veya tarihî olsun yaşamış veya hâlâ yaşayan büyük bir şahsın ef’âl ve akvâlini, övülecek hallerini içeren eserler de menâkıb olarak değerlendirilir. Bu türün kısmen de olsa benzer türlerden olan masal ve efsaneden ayrıldığı nokta, menâkıbnâmelerin gerçek kişiler üzerine yazılmış olmasıdır. Aynı minvalde tasavvuf temelli evliyâ menkıbelerinin de destan ve efsane türlerinden yahut anlatım biçimlerinden, yarı mukaddes sayılması hasebiyle ayrıldığını ifade etmek durumundayız.²

İslâm’ın ilk yıllarından itibaren elbette ki Hz. Peygamber başta olmak üzere ashâbın meziyetlerini anlatan menâkıb³, hadis kitaplarında bir bölüm/bab/kitap ismi olarak kullanılmış, tasavvufun yaygınlaşması ve menâkıbın tasavvuf içerisindeki etki alanının genişlemesiyle tasavvufî bir tür olarak benimsenmiş, bundan sonra Türk-İslâm Edebiyatı’nın başlıca kaynakları⁴ arasına da doğal olarak girmiş ve menâkıb kitaplarının günden güne çoğalmasıyla varlığını yoğun ve etkin bir biçimde sürdürmüştür. İslâmiyetten önce zaten destan ve efsaneleriyle meşhur, aynı zamanda Budistlerin azizlere övgülerinden etkilenen⁵ Türklerin menâkıb türünü benimsemesi elbette zor olmasa gerektir. Bu bağlamda özellikle tasavvufla tanışılması, din büyüklerine ve velilere karşı duyulan sevginin dışarı aktarılması ihtiyacı, dilden dile dolaşan kerâmetler evliyâ menâkıbının doğmasına vesile olmuş ve tahmin edileceği üzere onların sayısını bir hayli arttırmıştır.

Evliyâ menâkıbının teşekkülünde yapı taşı niteliğindeki unsur kerâmetler olsa gerektir. Kerâmet doğa üstü bir durum olduğu için halk içerisinde büyük ölçüde dikkat çekerek

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık yayınları, 1995), 908.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 33.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 27.

⁴ Bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh yay., 2014), 427-441, Emine Seval Yıldırım, *Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 31.

ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılır. Bu kerâmetlerin kimileri vukû bulmuş olaylara dayansa da, kimileri Fuad Köprülü'nün halk muhayyilesinin ürünü olarak nitelendirdiği, gerçekleşmeyen fakat olması belki de arzulanan olaylar mesabesinde. Bazen de kerâmetler dinî propaganda aracı olarak yayılan söylemler haline gelir. Fuad Köprülü'ye göre bu kerâmetlerin işlendiği menkıbeler halk muhayyilesi ile öyle bir hal almıştır ki, bahsi geçen şahıs hakkındaki tarihî ve menkıbevî anlatılarını birbirinden ayırt etmek tarihçiler için güçleşmiştir: "Halkın muhayyilesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet, menkıbesinin teşekkül ettiğini görür. O menkıbeler uzun asırlar boyunca bir nesilden öteki nesle geçerken daima büyür, büyür ve nihayet o şahsın hakiki simasını tayin edebilmek çok güçleşir."⁶ Geçmişten bu yana kerâmetin tarihî bir anlatıya muvafık olup olmadığı ve gerçekliği taşıma/aktarma konusundaki sıhhati tartışılan bir husus olmuştur. Her ne olursa olsun tarihî gerçeklikten tamamiyle ayrılmamış oldukları aşîkârdır.⁷ Menkıbelerin sıhhati ve dolayısıyla kaynak olup olmama mahiyeti tartışılrsa da, belki Fuad Köprülü'nün olumlu yaklaşımının da büyük bir katkısıyla edebî literatürümüz açısından bir kaynak olarak daha değerli addedilebilirler.

Hz. Peygamber'den bazı sözleri ve bazı ayetleri kerâmete delil getirenler olduğu gibi kerâmeti kabul etmenin peygamberliği iptal ettiğini savunanlar da vardır. Kerâmetin peygamberliği iptal ettiğini savunanlar hususunda Ebû Bekir Verrâk (ö. 280/893), peygamberin peygamber olmasının sebebinin mucize olmadığını ifade ederek önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Bu vecheden bakınca kerâmeti kabul etmenin mucizeye ve peygamberliğe zarar vermeyeceği düşünülebilir. Peygamberlerin mucizeye sahip olması zaten onun peygamberliklerinin doğal bir sonucu olduğu için, kerâmetin gerçekliğini sorgularken onu delillendirme hususunda mucizelerin gerçekliğinden faydalanmayı kabul etmeyenler de vardır. Bu bakış açısına göre mucizeler gerçek diye kerâmetler de gerçek olmak zorunda değildir. Bu noktada kerâmetler için peygamberlerin mucizelerinden bağımsız olarak tarihsel pek çok örnek zikredilebilir. Örneğin Hz. Ömer'in hutbe esnasında hutbeyi yarıda kesip fetihteki olan komutanı Sâriye b. Hısn'a "Dağa, dağa yâ Sâriye b. Hısn!"⁸ şeklinde nida ederek düşmana karşı yönlendirmesi, peygamberlerin mucizeleri dışında bazı kimselerin de kerâmet gösterebileceği bakımından önemli bir

⁶ Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul: Alfa yay., 2013), 77.

⁷ Mehmed Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuk Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, 27/IV (1943), 422.

⁸ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1405), II/380.

durumdur.⁹ Bu örnek, kerâmetin sıhhatine farklı bir bakış imkanı verir. Tüm bunların sonucunda genel olarak sûfilerin, evliyânın kerâmetinin mümkün olduğu ve mucizelerin kerâmeti iptal etmeyeceği konusunda ittifak ettiğini ifade etmek mühimdir.¹⁰

Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın mevcuda geldiği 19. yüzyıla bakacak olursak özellikle İstanbul'da II. Mahmut devrinden itibaren sarayın ve sokağın Avrupâî bir tavır takınmaya başladığı ifade edilmiştir.¹¹ Sosyal anlamda sofrâ adabından mobilya modellemesine kadar sekülerleşmenin etkilerini gözlemlemek zor değildir. Bu değişimin metafizik algıya ve dolayısıyla edebî eserlere de etki ettiğini söylemek yanlış olmaz. Değişim, insanları kutuplaştırmada büyük bir rol oynar. Bu durum Mermer tarafından şu şekilde izâh edilir:

“Değişimin insan coğrafyasında oluşturduğu kutuplaştırma eylemi, helezonik daireler çizer gibidir. Bürokrasi ve ordu merkezi/gücü kapsayan birinci dairedir. Alafranga sofrâ adâbı, Avrupa mobilyalar, gazete ve dergi aboneleri, kadın eğitimi, gezinti yerlerinde az da olsa kadın-erkek flörtü, roman ve tiyatrolara konu olan türediler/snoblar adeta ikinci helezonik dalgayı temsil ederler. Gücünü/ derinliğini kaybederek alanını genişleten çemberler elbette sosyal hayatı da etkilemiştir diyebiliriz ki, bu yayılımın veya değişimin doğasına gayet uygundur.”¹²

19. yüzyıl siyasi ve sosyal yapısı itibarıyla bir takım gerilimleri içinde barındıran bir dönemdir. Tüm bu gerilimlerin ortasında değişime açık hatta can atan ve mevcut değerlerini korumak isteyen toplum arasında bir kutuplaşma gözlemlenebilir. Bu kutuplaşmanın muhatapları taraf olmaktan ziyade hem birbirine çok benzemekte hem de birbirini yutmak istemektedir.¹³ Bu ortamda İsmâîl Sâdık Kemâl'in Dügümlü Baba'ya intisâbı, kerâmetleri delillendirirken son derece özen göstermesi ve Arabacıbaşı Tekkesi'nden ayrılmamasındaki ısrarlı tavrı, bir bakıma onun Batılılaşma karşıtı bir duruşu olduğu kanaatini de okuyucuda uyandırabilir. Müellifin kendisine, menâkıbını kaleme aldığı Dügümlü Baba'ya, elbette ki yazılış amacı olan onun kerâmetlerine, dönemin siyasi-sosyal olaylarına ve kişilerine dair bilgiler bulabildiğimiz eser; türünün sade, anlaşılır ve tarihî kaynak niteliğinde önemli bir örneğidir.

⁹ KAS.2.11.

¹⁰ Kelâbâzî, *Taarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.), 118.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997), 131.

¹² Kenan Mermer, *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*, (İstanbul: İz Yayınları, 2014), 67.

¹³ Mermer, *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*, 68.

Çalışmanın Konusu

19. yüzyıl müelliflerinden İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın, Dügümlü Baba ismiyle meşhur olmuş ve meczub-ı ilâhî olarak da nitelendirilen Hacı Hafız Mustafa Efendi'nin kerâmetlerini anlattığı 10 ciltlik¹⁴ eserin dördüncü cildinin transkripsiyon alfabesine aktararak tahlil edilmesi, bu çalışmanın kapsamı dahilindedir.

Çalışmanın Önemi

İsmâil Sâdık Kemâl, yazarlığı yanında pek çok niteliğe sahip bir şahsiyettir. Eserleri akademik çalışmalara konu olsa da yeterince değer kazanmamış olduğu aşikârdır. *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'da bunlar arasından seçip çıkarılan önemli bir eserdir. Daha önce bir bütün olarak üzerinde çalışılmamış bu eserin bir parçasını çalışıyor olmak bu noktada mühimdir. Dönemin tarihsel devinimlerine bir bakış yöneltme fırsatı, aynı zamanda edebî anlamda yazılı bir kaynak addedilen bu eserin ortaya koyduğu tarihsel, sosyal ve kültürel anlamdaki nüansların değerliliği çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızdaki gayemiz, mezkûr külliyyatın dördüncü cildi bağlamında müellifin gözünden meczûb-ı ilâhî olarak da tavsif edilen Dügümlü Baba'yı anlamaya çalışmak, kerâmet gibi tasavvufî bir motifi kategorize edip çözümlemek, Tanzimat Dönemi Osmanlı'sında eserde geçen bazı sosyal ve kültürel meseleler ölçeğinde ı ışık tutmak, şahısları ve edebî sanatları kategorize etmek gayretine matuftur. Tüm bunların yanında bu önemli yazma eserin Latin harflerine transkripsiyon alfabesiyle aktarımını sağlamaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın konusunu oluşturan eserin dördüncü cildinin tespit edebildiğimiz tek bir nüshası vardır. Kullanılan nüsha Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Dügümlü Baba Koleksiyonu'nda bulunan 564-4 numaralı nüshadır. Eser incelenirken bütünlük arz

¹⁴ Bu çalışmadan önce Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın tamamlanan diğer çalışmalarında eser 11 cilt olarak zikredilmiştir. Bu çalışma esnasında tespit edildiğine göre 11. cilt diğer ciltlerin tekrarı mahiyetinde toplama bir metindir. Esasen 10. cildin sonunda kesinlik arz eden bir hatime olmaması, onun henüz diğer külliyyatını tamamlamadığını ve 11. cildin yarım kalmış bir iş olduğunu, müellifin bu son cilde ömrünün vefa etmediğini göstermektedir.

etmesi açısından cild-i evvel, cild-i sâni, cild-i sâlis ve cild-i hâmis ile neşir esasları açısından benzer metotlar uygulanmıştır. Eserin 1b-41b arasındaki varaklarında yazılmış olan na'tlerin *Âsâr-ı Kemâl*'de de yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca eser içerisinde 41b'den sonra da bazı kopukluklar bulunmaktadır: 81. sayfa yarım, 82. sayfa ve 143. sayfalar arası boş bırakılmış, 144'ten başlanarak devam edilmiştir. Tek nüsha olması dolayısıyla mevcut kopukluk bizzarûre atlanarak devam edilmiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm eserin müellifi İsmâil Sâdık Kemâl'in kısaca hayatı ve eserlerini içermektedir. Bu bölümün özellikle biyografi kısmının hülâsa niteliğinde olması, incelenen diğer ciltlerde müellifin hayatının ayrıntılı bir biçimde anlatılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise eserin muhtevâ ve şekil özelliklerini içermektedir. Burada konu olarak Dügümlü Baba'nın hayatı ve Dügümlü Baba Tekkesine değinilmiştir. Ardından eserde adı geçen şahıslar ve kerâmet motiflerinin bahsi gelmektedir. Eserin şekil özelliklerine ayrılan kısımda dil ve üslup üzerine attığımız başlık dahilinde nazım şekilleri, vezin, söz sanatları ve deyimler-atasözleri incelenmiştir.

Üçüncü bölüm neşir için esas alınan nüshanın tavsifini, takip edilen neşir esaslarını ve *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'nın dördüncü cildinin transkripsiyonlu metnini içermektedir.

1. BÖLÜM: İSMÂİL SÂDİK KEMÂL PAŞA’NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa hakkında 19. yüzyılda yazılmış pek çok biyografik kaynak içerisinde malumat bulunmaktadır. Evvelâ doğum tarihi hakkında bilgi vermek gerekirse, bu konuya değinmeyen kaynaklar¹⁵ olmakla birlikte, bazı kaynaklar¹⁶ onun doğum tarihini h.1244 (1828) olarak belirtmiştir. Bu noktada müellifin *Âsâr-ı Kemâl* isimli eserindeki terceme-i hâlinde¹⁷ doğum tarihi h.1240 (1824-25) olarak geçerken, *Tefsîr-i Kemâl* isimli eserini doktora tezi¹⁸ olarak çalışan Rıdvan Çetin, eserde bulunan bir ayetin ebced hesabının da bu tarihe denk düştüğünü tespit etmiştir.¹⁹ Sinan Kuneralp’ın *Prosopografik Rehber*’inde keza bu tarihi esas aldığını görülmektedir.²⁰ *Âsâr-ı Kemâl* üzerine yüksek lisans tezi bulunan Doç. Dr. Melek Dikmen de çalışmasında eserin bitiş tarihinden hareketle aynı sonuca varmaktadır.²¹

İsmâil Sâdık Kemâl, babası Mehmed Vecîhî Paşa (v.1284/1867) sebebiyle Vecîhî Paşa-zâde olarak da anılmaktadır. Kendisi gibi babasının da pek çok devlet görevi bulunmaktadır.²² Babası aslen Yozgatlı olan İsmâil Sâdık Kemâl’in annesi ise Ankara’da tasavvufî yolun büyüklerinden Bünyâmin Ayaşî hazretlerinin soyundan gelen Müslime

¹⁵ Havva Koç, “Kemal İsmail Paşa (Vecihî Paşazade)” *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 2/25; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/881.

¹⁶ İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü’ş-Şuarâ)*, haz. M. Kayahan Özgül, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 2/1179.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/863.

¹⁷ İsmail Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 68), 248/a.

¹⁸ Rıdvan Çetin, *İsmâil Sâdık Kemâl Paşa’nın Tefsîr-i Kemal’i*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 15.

¹⁹ Ayet *Ankebût Süresi*, 29/5 olarak zikredilirken, ilgili bölüm;

“Mısrâ’-ı târîh

Kemâl râcî likâ’u’llâha leff-i cân u ten nâ’il h. 1240/m. 1824 (vr. 171/a, 21)”

²⁰ Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 85.

²¹ Melek Dikmen, *Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmail Sâdık Kemâl Paşa ve Âsâr-ı Kemâl*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2016), 1/21.

²² Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1655.

Hatun'dur. Üç kardeşi bulunmakla birlikte eşinin ismi de Hasnâ Hâtun olarak geçer.²³ Bu evlilikten çocukları olduğu bilinmektedir.

İsmâil Sâdık Kemâl'in, pek çok devlet görevinde bulunması yönüyle babası; tasavvufi yönelim ve karakteri bakımından da annesi ile benzerlik gösterdiği düşünülebilir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dile vâkıf olması, düşüncelerini nazma çekebilmesi/şair oluşu²⁴, hattatlığı, aynı zamanda ebcede ve tarih düşürmeye²⁵ olan merakı bilinmektedir. Tüm bunlar farklı alanlara meylini ve erken yaşlardan itibaren yüksek ilim tahsili olduğunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki dini ilimlerde icâzet-nâmesini kendi düşürdüğü tarihe göre²⁶ henüz 20 yaşındayken (1260/1844) almıştır. Edebî ve tasavvufi pek çok kitabı bulunan müellif, sahip olduğu eserlerin önemli bir bölümünü²⁷ Dügümlü Baba Tekkesi'ne bağışlamıştır. Tasavvufa olan meyli onu Dügümlü Baba'ya bağlanma ve tekkenin ikinci bânîsi olma yolunda teşvik edici olmuştur. Dügümlü Baba'nın rihletinden sonra da ondan şefaât bulduğunu ve sayısız kerâmetlerini bu vesileyle Kemâl-nâme'sine yazdığını dile getirmiştir.²⁸ Ona olan bağlılığı, hakkında yazdığı 10 ciltlik menâkıbnâmesinin yanısıra diğer eserlerinin de hatırı sayılır bölümünde onun kerâmetlerini ve şahsiyetini anlatmasını sağlamıştır. Tekkenin de resmî hüviyet kazanması yine onun elinden olmuştur.

Yaşadığı dönem itibarıyla siyasi çalkantıların arasında İsmâil Sâdık Kemâl Paşa, memuriyet hayatının büyük bölümünde bazı aziller yaşamış ve bunun sonucu olarak hayatının genişçe bir kısmını uzlette geçirmiştir. Öyle ki otuzlu yaşlarının başında memuriyet görevine başlamış, o yıllarda Tanzimat Fermanı (m.1839)'nın başlattığı dengesiz bir ilerleme kaydeden değişimci dönem, Islahat Fermanı (m.1856)'yla noktalanmıştı. Batı karşıtı tebaanın, dış baskının neticesi olarak gördüğü ve memnun olmadığı bu fermanlardan, kısmen Batı'yı temsil eden gayr-i müslimlerin de memnun olmadığı bir ortamdı.²⁹ Gelenekselci devlet tipinden merkezîyetçi devlet tipine geçilen³⁰ 19. yüzyılda, geleneği öteleyen siyasi ve sosyal pek çok adım atıldığı malumdur. Müellif

²³ İbrahim Hakkı Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları, Atmeydanı Sarayı, Pertev Paşa Sarayı, Çinili Köşk*, (İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1942), 1/262.

²⁴ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/1180.

²⁵ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, 1/261.

²⁶ İsmâil Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl*, 240/a.

²⁷ *Kur'ân-ı Kerim*, 437 adet kitap, 1 adet lihye-i saadet, 2 adet sedefkârî çekmece, 211 adet kıymetli levha. Konyalı, *İstanbul Sarayları*, 1/260.

²⁸ K.B.3./23.

²⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 133.

³⁰ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 141.

eserinde Batı'ya meyleden bu yaklaşımın karşısında durduğunu, Avrupa'dan bahsederken olumsuz yorumlarda bulunmasıyla göstermektedir. Ehl-i tarîk olduğu bu ortamda Osmanlı aydınlarının bir kesimi bazı tarikatlere sempati beslerken bir kısmı büyük bir gayretle onlara karşı hücum içerisinde olmuştur.³¹ Tüm bu çekişmelerin arasında, müellifin kendisini sanata ve tasavvufa, dolayısıyla intisâb ettiği Dügümlü Baba'ya adeta adayan bir şahsiyet olduğunu gözlemek mümkündür.

İsmâil Sâdık Kemâl b. Muhammed Vecîhî Paşa, 10 Safer 1310 (3 Eylül 1892)'da vefat etmiş ve kendi vasiyeti gereğince Dügümlü Baba Tekkesi'ne defnedilmiştir.³² Zaten bakımsız olan tekke, İbrahim Paşa sarayı restore edilirken yıkılmış (m.1965) ve defnedilmiş olan kimseler Sultan I. Ahmed'in kabrinin bulunduğu bahçeye taşınmıştır.³³ Müellife ait mezar taşı bulunmamaktadır. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın üçüncü cildini çalışan Şeydanur Küçük'ün, tezini savunduktan sonra "*Tercümân-ı Hakikat*" gazetesinde rastladığı, bu yüzden ilk kez bu ciltte verilen "*İrtihâl*" haberinde İsmâil Sâdık Kemâl'in cenazesine katılan pek çok kişi zikredilmiştir. Haberin transkripsiyonu aşağıdaki gibidir:

“İrtihâl

Cenâb-ı Hayy-i lâ-yemût eyyâm-ı ‘ömr ü iclâl-i hażret-i şehriyârî bî-müzdâd yürüsün.

Merhûm Vecîhî Paşa-zâde hey’et-i a’yân ü sicill-i ahvâl komisyonu a’zâsından İsmâil Sâdık Kemâl Paşa bir müddetten berü mübtela olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak evvelki gün irtihâl-i dâr-ı beķâ eylemiş ve na’s-ı mağfîret-i nakş-ı dünkü şalı günü Boyacıköyü’nde ķâ’in sâhil-hânelerinden ihfalât-ı fâ’ika ile kaldırılarak maḥşûşan tehiyye itdirilmiş olan ve vapur ile Sirkeci İskelesi’ne nakl ve Ayaşofya Câmî’-i Şerîf’inde şalât-ı cenâzesi ba’de’l-edâ Şultānahmed civârında iḥyâkerdesi olan tekyesinde vedî’a-i rahmet-i İlâhiyye kılinmıştır. Cenâzesinde Hicâz vilâyet-i celîlesi vâlî-i sâbıkı devletlü el-hâc Hakkı Paşa hażretleri ve vaķ’anüvîs semâḥatlı Lütfi Efendi, ve şûrâ-yı devlet-i dâhiliyye dâiresi ‘atûfetlü Hâcî ‘Âkif Efendi, hażerâtiyle maḥkeme-i istînâf re’îs-i evveli sa’âdetlü Şevķi Beg, ve şûrâ-yı

³¹ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 159.

³² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1/223; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/863.

³³ Dikmen, *İsmâil Sâdık Kemâl ve Âsâr-ı Kemâl'i*, 1/38.

devlet-i bidāyet müdde‘ī-i umūmiyyesi Cemāl Beg, ve maḥkeme-i istināf a‘zāsından Ḥalīl Neş‘et Beg ve reji müşāvirī Ḥalīl Beg ve nāfi‘a mektūbecisi Cemāl Beg, ve orman u me‘ādin müdür mu‘āvinini Ziyā Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ birāderi şūrā-yı devlet a‘zāsından ‘Aziz Beg ve a‘zā-yı müşārun ileyhimden Nūreddīn Beg ve maḥkeme-i istināf a‘zāsından Tevfīk Beg ve Ḥamdi Efendi ve maḥkeme-i istināf hūkūḳ-ı re‘īsi faẓiletli Neş‘et Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ maḥdūmı faẓiletli Tevfīk Beg sicill-i müdür-i umūmiyyesi sa‘ādetli Ḥamdi Beg ve beşinci dā‘ire müdürī Taḥsīn Efendi ve cem‘iyyet-i rusūmiyye a‘zāsından Rāgıp Beg ve muḥācirīn komisyonu a‘zāsından Şākir Efendi ve Rıf‘at Beg ve şūrā-yı devlet baş mu‘āvinlerinden Hācī ‘Azīz Beg ve istināf-ı müd‘ī-i umūmī mu‘āvinini ‘izzetli Şefīk Beg ve Ra‘ūf Beg ve ḥāriciyye Alman lisānı mütercimi merḥūm müşāru ileyhiñ hemşire-zādesi ‘Āşaf Beg ve maḥkeme-i temyīz baş müdde‘ī-i umūmī mu‘āvinlerinden diğeri hemşire-zādesi Muḥlis Beg efendiler ḥazerātiyle yāverān ḥazreti şehriyārīden kā‘im-maḳām ‘izzetli Faḥreddīn Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ maḥdūmı şūrā-yı devlet mülāzımlarından Ra‘ūf Beg ve Begoglı müstantıḳ mu‘āvinini Fu‘ād Beg ve ‘ulemā ve meşāyiḥden merḥūm müşārun ileyhiñ sā‘ir oda ve iḥlāsından beg çok zevāt ḥāzır itdiler. Merḥūm müşārun ileyḥ şalābet-i dīniye aşḥābından ve ḳudemā-yı aşdıḳā-yı bendegān-ı saltanat-ı seniyyeden münḥā bir zāt idi. Ziyā‘-ı ebedisi kendüsini tanıyanlarca müstelzem ḥüzn-i firāvān oldu hemān Cenāb-ı Ḥaḳḳ ḡarīḳ baḥr-i raḥmet eyleye āmīn.”³⁴

Bu haberden anlaşıldığı üzere vefat ettiği sırada İsmâil Sâdık Kemâl, Boyacıköy’de bir yalıda oturmaktadır. Naaşının da vapurla Sirkeci İskelesi’ne nakledildiği ve cenaze namazının Ayasofya Camii’nde kılındığı, daha sonra isim vermeden Sultanahmet civarında olduğu zikredilen tekkenin (kendi ihya ettiği tekke) bahçesine defnedildiği geçmektedir. Metin İsmâil Sâdık Kemâl’in Osmanlı saltanatının sadık kölelerinden olduğunu zikrederken kendisine rahmet dileyerek sonlanmaktadır. Cenazesine bürokrasiden, ilmiyeden pek çok kişi katıldığı, bu kimselerden bazılarının İsmâil Sâdık Kemâl’in akrabası ve yardımcısı olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrasiden olanların ismi zikredilirken devletlü, atufetlü, saadetlü, semahatlü, faziletli gibi Osmanlı’da devlet

³⁴ *Tercümân-ı Hakikat*, “İrtihâl”, (12 Ağustos 1892), 4.

adamları için kullanılan hitaplar görevleriyle birlikte kullanılmıştır. Kişilerin tespit edilebildiği kadarıyla sırasıyla isimleri, metinde geçtiği şekli ve haberin yazıldığı esnada içinde bulundukları görevleri aşağıdaki gibidir:

- 1- **Hacı İbrahim Hakkı Efendi (ö.1307/1889), el-Hâc Hakkı Paşa** : Hicaz valisi
- 2- **Ahmed Lütî Efendi (ö.1324/1907), Lütî Efendi** : Vakanüvis
- 3- **Akif Halil Paşa (ö.1327/1910), Hacı Akif Efendi**: Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi reisi
- 4- **Şevki Bey**: İstinaf Mahkemesi ilk başkanı
- 5- **Yusuf Cemal Molla Bey, Cemal Bey**: Şûrâ-yı Devlet Bidayet Mahkemesi savcısı
- 6- **Halil Neş'et Bey**: İstinaf Mahkemesi azası
- 7- **Halil Bey**: Reji (tekeli) müşaviri
- 8- **Cemal Bey**: Bayındırlık Bakanlığı evrak işleri sorumlusu
- 9- **Ahmed Ziya Bey(ö.1341/1923), Ziya Bey**: Orman ve Madenler müdür yardımcısı
- 10- **Aziz Bey**: Şûrâ-yı Devlet azası (İsmâil Sâdık Kemâl'in kardeşi)
- 11- **Nureddin Mehmed Efendi (ö.1313/1896), Nureddin Bey**: Şûrâ-yı Devlet azası
- 12- **Mehmed Tefîk (ö.1322/1905), Tefîk Bey** : İstinaf Mahkemesi azası
- 13- **Hamdi Efendi**: İstinaf Mahkemesi azası
- 14- **Neş'et Bey(ö.1306/1889), Neş'et Bey**: İstinaf Mahkemesi hukuk başkanı
- 15- **Tefîk Bey** : İsmâil Sâdık Kemâl'in yardımcısı
- 16- **Hamdi Bey**: Sicil genel müdürü
- 17- **Tahsin Efendi**: Beşinci daire müdürü
- 18- **Ragıp Bey**: Resim ve Vergi Komisyonu azası
- 19- **Şakir Paşa (ö.1316/1899), Şakir Efendi**: Muhacirler Komisyonu azası
- 20- **Rıfat Bey**: Muhacirler Komisyonu azası
- 21- **Hacı Aziz Bey**: Şûrâ-yı Devlet baş yardımcısı
- 22- **Şefîk Bey (ö.1310/1893)** : İstinaf Mahkemesi savcı yardımcısı
- 23- **Râif Mahmud Efendi (ö.1315/1898), Rauf Bey**: İstinaf Mahkemesi savcı yardımcısı
- 24- **Asaf Bey (ö.1313/1895)**: Almanca tercüman (İsmâil Sâdık Kemâl'in kız kardeşinin oğlu)
- 25- **Muhsin Bey**: Temyiz Mahkemesi baş savcı yardımcısı (İsmâil Sâdık Kemâl'in kız kardeşinin oğlu)

26-**Fahreddin Bey**: Padişah yaverliğinden kaymakam

27-**Rauf Bey**: Şûrâ-yı Devlet teğmeni (İsmâil Sâdık Kemâl'in yardımcısı)

28-**Fuad Bey**: Beyoğlu sorgu hakimi yardımcısı

1.2.Eserleri

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın matbû olan tek eseri *Âsâr-ı Kemâl* olmakla birlikte eserlerinin sayısı hakkında kesin bir malumât bulunmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan eserlerin ayrıntılı tahlili eserin birinci cildini çalışan Nazım Taşan³⁵ tarafından yapılmıştır. Bu eserlerin nüshalarını da onun çalışmasında detaylı bir şekilde görebiliriz. Bu sebeple eserlerle ilgili bilgiler kısaca anlatılacak ve yalnızca mezkûr eserlerin üzerine yapılan çalışmalar verilecek, nüshaları ise tablo halinde sunulmakla iktifa edilecektir.

İsmâil Sâdık Kemâl'in ismi tam olarak bilinemeyen bazı eserleri “ebcedli manzumeler”, “dinî manzume” gibi yanlış isimlendirmelere maruz kalmıştır. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın ikinci cildini çalışan Nergiz Önce'nin tespitine göre “Hayru'l Kasas” isimli eseri de “ebcedli manzumeler” olarak yanlış isimlendirilenlerden biridir. Eserin aslına Milli Kütüphane'de rastlamıştır.³⁶

1.2.1. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba

Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba isimli yazma eserin basılmış hali mevcut olmamakla birlikte on ciltten müteşekkildir. Bu çalışmada eserin dördüncü cildinde yazarın üslubuna dair bilgi ve eserin muhtevası verilecek, transkripsiyonlu metnin tahliline gidilecek, son olarak metnin transkripsiyonu verilecektir. Birinci cilt Nazım Taşan, ikinci cilt Nergiz Önce, üçüncü cilt Şeydanur Küçük, beşinci cilt Dilara Can tarafından çalışılmıştır. Tamamlanan ciltlerde olduğu gibi halihazırda altıncı cilt Melike Şentürk, yedinci cilt Betül Söğüt, sekizinci cilt Birol Yılmaz tarafından Doç. Dr. Kenan Mermer'in danışmanlığında çalışılmaktadır.

³⁵ Nazım Taşan, *Kemâl-Nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14-24.

³⁶ Nergiz Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâni (İnceleme-Metin)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-11.

Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Hakkında Yazılan Makaleler:

Şeydanur Küçük, “Bir Menâkıbın Aynasından 19. yüzyıl Osmanlısında Siyasi ve Sosyal Hayat Kemal-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis Örneği”, Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 6/3 (Aralık 2022), 377-398.

1.2.2. Âsâr-ı Kemâl

İsmâil Sâdık Kemâl’in matbu olan tek eseridir. Âsâr-ı Kemâl dört bölüm ve 3 ciltten oluşmaktadır. 1. cilt Şerh-i Esmâ-i İlâhî, Şerh-i Esmâ-i Nebî, Kasîde-i İtikâdiyye, Kıssa-i Enbiyâ, Mucizât-ı Nebî ve Hilye-i Nebî; 2. cilt Bin On Bir Ehâdis Şerhi; 3. cilt Kıssa-i Ashâb, Kıssa-i Evliyâ, Na’t-ı Şerifler ve sonunda İsmâil Sâdık Kemâl’in anne ve babasının terceme-i hâlleri olarak zikredilebilir.

Âsâr-ı Kemâl Hakkında Yazılan Tezler:

1. Gökçe Betül Taşkaya, Die tarihs des Vecihişâzade auf den Tod des Düğümlü Baba (1283-1866-67) nach einer Handschrift der Süleymaniye Bibliothek aus dem Jahr 1294-1877-78, Viyana Üniversitesi, Master Tezi, Viyana, 2013.

2. Fatih Işıl, Edebiyatımızdaki Hadis-i Şerifler ve Âsâr-ı Kemâl’deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Çukurova Üniversitesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2015.

3. Yasin Karakuş, Âsâr-ı Kemâl’deki Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Na’t-ı Enbiyâ (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin), Çukurova Üniversitesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk- İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2015.

4. Melek Dikmen, Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmail Sâdık Kemâl Paşa ve Âsâr-ı Kemâl’i (1-2), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2016. ³⁷

³⁷ Basılmış bir yüksek lisans tezidir.

5. Zeliha Erçen, Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Çukurova Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2018.

Âsâr-ı Kemâl Hakkında Yazılan Makaleler:

1. Halil İbrahim Şener, “Âsâr-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Esmâü’l-Hüsnâ”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1987), 227-240.
2. Bekir Tatlı, “İsmâil Sâdık Kemâl’in Âsâr-ı Kemâl’deki Hadisçiliği”, Dinî Araştırmalar, 18/46 (Haziran, 2015), 45-65.
3. Yasin Karakuş, “19. Yüzyıl Şâirlerinden İsmâil Sâdık Kemâl’in Âsâr-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Hilyesi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18/1 (2018), 569-595.

1.2.3. Rûh-ı Kemâl

Halk arasında “Delâilü’l-Hayrât” olarak bilinen eserin manzum şerhi olduğu söylenebilir. h. 1291/m. 1874 yılında vücuda gelmiştir. Âsâr-ı Kemâl’in muhtasarı sayılabilecek niteliktedir. İçinde pek çok kaside mevcuttur.

Rûh-ı Kemâl Hakkında Yazılan Tezler:

Furkan Terzioğlu, İsmâil Sâdık Kemâl’in Rûh-ı Kemâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Kenan Mermer, Sakarya, 2020.

Rûh-ı Kemâl Hakkında Yazılan Makaleler:

1. Bekir Belenkuyu, Vecîhîzâde İsmâ’il Sâdık Kemâl (Ö. 1892) ve Rûh-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Esmâ-i Nebî Metni, Asos Journal: The Journal of Academic Social Science, 5/49 (Temmuz 2017), 389-419.

2. Furkan Terzioğlu, İsmâil Sâdık Kemâl'in Delâilü'l-Hayrât Şerhi: Rûh-ı Kemâl, KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 10 (Nisan 2020), 57-77.

1.2.4. Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân

İsmâil Sâdık Kemâl'in manzum olarak üç cilt halinde kaleme aldığı bu eser, İsmâil Sâdık Kemâl tarafından içerisinde Tefsîr-i Kemal olarak isimlendirilmiştir. Eserde 114 surenin tamamının tefsirine yer verilmiştir.

Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân Hakkında Yazılan Tezler:

Rıdvan Çetin, İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Tefsîr-i Kemal'i (İnceleme-Metin-Dizin), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Zülfikar Güngör, Ankara, 2021.

Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân Hakkında Yazılan Makaleler:

Rıdvan Çetin, İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Manzum Tefsîr-i Kemâl'i, Turkish Studies - Religion, 17/4 (Aralık 2022), 359-377.

1.2.5. Zikr-i Ashâb-ı Küllî Dügümlü-i Kemâl

Eser, Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'dan sonra en uzun ikinci eserdir zira 9 ciltten müteşekkildir. İbnü'l-Esir'in "Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe" eserinden esinlenen eserde din büyüklerinin halleri anlatılmaktadır.

1.2.6. Şerh-i Delâ'il-i Keşf-i Dügümlü Baba

Eser, Delâilü'l Hayrât'ın manzum tercümesi niteliğindedir.

1.2.7. Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn

Dört halifenin rivayetlerinin anlatıldığı bir eserdir.

1.2.8. Tefeyyüz

Üç ciltten oluşan eser, Muhammed Bahaüddin Buhârî'ye ait olan *Evrâd-ı Bahâiyye* isimli eserin manzûm tercümesidir. Nakşibendî tarikatine ait zikir ve virdler barındırmaktadır.

1.2.9. Terceme-i Fıkhu'l-Ekber

Her mısrası ebcedli yazılan eser, İmâm-ı Azam Ebû Hanife'nin Fıkhu'l-Ekber isimli eserinin manzûm tercümesidir. 9 varak, 18 sayfadır.

1.2.10. Şiir Mecmuaları

İki adettir; şiirlerinin cem edilmiş halidir.

1.2.11. Hayrû'l-Kasas

İçerisinde kasideler ve Hz. Peygamber'in mucizelerini barındırmaktadır.

1.2.12. Diğer Eserleri

İsmâil Sâdık Kemal'e ait eserlerden biri de Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'nin Mecmû'atü'l-Ahzâb isimli eserin manzûm tercümesi olan *Müflihîn-i Hazîne*'dir. *Sâdıkü'l-Makâl Mecma'u'l-Kemâl* isimli başka bir eseri de olmakla birlikte bu eserle ilgili bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır:

Fatih Samet Okumuş, İsmâil Sâdık Kemâl Vecîhî Paşazâde (ö. 1310/1893)'nin İhlâs Sûresi Tefsiri ve Üzerine Yapılan Şerh: Tahkik-İnceleme, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Faruk Güney, Kırklareli 2019.

Eser İsmi	Kütüphane	Bölüm	Numara	Özellikler
Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba	Ankara Milli Kütüphane		06 Hk 157 (1-4)	540 y. 11.cilt Vakıf t. 1299 müellif hattı
	Süleymaniye Yazma Eserler	Pertevniyal	699	1.cilt
			634	11.cilt
	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	564 (1-10) 564 M1-M2	1 ve 2. Cilt intinsah edilmiş, müstensihsiz
	Süleymaniye Yazma Eserler	Yazma Bağışlar	1986-1	1.cilt
			1986-2	2.cilt
Âsâr-ı Kemâl	Süleymaniye Yazma Eserler	İbrahim Efendi	428	1.cildin bir kısmı
	Beyazıt Devlet Kütüphanesi	Veliyyüddin Efendi	3514	Vakıf t. 1284 437 s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	66	366 vr.
			67	377 vr.
			634	177vr.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Hacı Mahmud Efendi	4314	4314: 81 s.
			4507	vakıf t. 1284, 258s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	İbrahim Efendi	175	vakıf t. 1284, 502 s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Laleli	3766	matbu: Şeyh Vefa Matbaası. vakıf t. 1284, 502 s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Pertevniyal	1050	matbu y.y, t.y, vakıf t. 1284, 114 s.v
Rûh-ı Kemâl	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	746	Matbu y.y, t.y, vakıf t. 1284, 510 s.
	İBB Atatürk Kitaplığı	Osman Ergin Türkçe Yazmalar Kataloğu	284	16 st, 78 vr, istinsah t. 1217/1802, vakıf t.1291.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	620	115 s. vakıf t. 1291.
			621	18 st, 75 vr, vakıf t. 1291.
			623	198 vr.
Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	636	1.cilt, 226 s., müellif hattı, vakıf t. 1296.
			637	2.cilt,107 vr, müellif hattı, vakıf t. 1296.
			623	3.cilt,139vr., müellif hattı, vakıf t. 1296.
	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 159	6 cilt, 753 vr., müellif hattı, vakıf t. 1294/1876.

Şerh-i Delâ'il-i Keşf-i Dügümlü Baba	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 153	138 vr., müellif hattı, telif t. 1297/1881.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	622	274 s., müellif hattı.
Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 155	58 vr., istinsah t. 1307/1888.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	626	176 vr., müellif hattı, vakıf t. 1307.
Tefeyyüz	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	626	1.cilt, 176 vr., müellif hattı, vakıf t.1307.
			624	2.cilt, 168 vr., müellif hattı, vakıf t.1300.
			625	3.cilt, 29 vr., müellif hattı, vakıf t.1301.
Terceme-i Fıkhu'l-Ekber	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 158/2	9 vr., müellif hattı, telif t. 1307/1891.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	642	18 s., müellif hattı.
Zikr-i Ashâb-ı Külli-i Dügümlü Baba	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 158/1 (1-9)	1476 vr., müellif hattı, telif t. 1301/1885.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	635	1.cilt, 171 vr., müellif hattı, vakıf t. 1301.
			632	2.cilt, 182 vr., müellif hattı, vakıf t. 1302.
			639	3.cilt, 147 vr., müellif hattı, vakıf t. 1303.
			630	4.cilt, 182 vr., müellif hattı, vakıf t. 1301.
			640	5.cilt, 193 vr., müellif hattı, vakıf t. 1304.
			633	6.cilt, 189 vr., müellif hattı, vakıf t.?
			641	7.cilt, 172 vr., müellif hattı, vakıf t. 1305.
			631	8.cilt, 181 vr., müellif hattı, vakıf t. 1306.
			642	9.cilt, 124 vr., müellif hattı, vakıf t. 1306.
Şiir Mecmuaları	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	447	42 vr., müellif hattı, vakıf t. 1284.
			448	34 vr., müellif hattı, vakıf t. 1291.

Sâdıku'l-Makâl Mecma'u'l-Kemâl	Süleymaniye Yazma Eserler	Düğümlü Baba	16	56-63 vr., Arapça.
Müflihîn-i Hazîne /Mecmû'atü'l- Ahzâb	Süleymaniye Yazma Eserler	Düğümlü Baba	628	367-776 vr.

Tablo 1: İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Eserleri ve Eserlerin Bulunduğu Kütüphaneler

Kaynak: Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*, 14-24.

2. BÖLÜM: KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBİ‘

2.1. Eserin Şekil Özellikleri

2.1.1. Nazım Şekilleri

İsmâil Sâdık Kemâl, Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba’da nazım şekli olarak çoğunlukla kaside, kıt’a ve kıt’a-i kebîre kullanmayı tercih etmiştir. Dördüncü cilt, 32 kaside, 76 kıt’a, 5 kıt’a-i kebîreden müteşekkil olup bu sayıya der-kenârlarda bulunan bir kasîde ve bir kıt’a da dahildir.

Eserde en fazla kullanılan nazım şekli kıt’adır. Kıt’anın sözlük anlamı “parça”dır. xa xa xa nazım şekline sahip oluşu açısından gazele benzese de aralarındaki fark, kıt’alarda matla’ ve mahlas beyitinin bulunmamasıdır. Aynı zamanda kıt’alar tasavvufî, felsefî pek çok konuda kaleme alınabilir.³⁸ Kıt’a ve kıt’a-i kebîreler arasında ise yalnızca beyit sayısı itibarıyla farklılık bulunmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmakla birlikte uyumluluk açısından beyit sayısı 12’den fazla olanlar bu çalışmada kıt’a-i kebîre olarak tanımlanmış ve kısaltmalarda bu kabul çerçevesinde hareket edilmiştir.

Kasîdelerin biri son kasîde olan silsile-nâme, diğerleri na’tlerden oluşmaktadır. Na’tlerin 28’i sahabilere, diğerleri Üveys el-Karanî, İmâm-ı A‘zam ve Şâh-ı Nakşîbend’e adanmıştır. Son kaside ise Düğümlü Baba’nın tarikat aidiyetini belgeleyen Silsile-nâme-i Tarikat-ı ‘Aliyye-i Sa‘diyye’yi içermektedir. Bu silsilede kişilere her beyitte övgüler sunulmuş, diğer kasidelerle birlikte hepsi bir veya iki girizgah beytinden sonra konunun dile getirildiği bölüm olan Maksûd-Medhiye bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümde adalet, lütuf, kerem, kahramanlık, cömertlik, re‘y, ihsan konularından bahsedilebilir.³⁹ İsmâil Sâdık Kemâl de tarihî gerçeklikler vesilesiyle bu konuların neredeyse hepsine değinmiştir. Bu kasideler çok uzun olmadığı için⁴⁰ tekdüzeliği ortadan kaldırmaya yarayan tegazzüle yer vermemiştir. Daha sonra gelen, müellifin kendini övdüğü veya verdiği fahriye bölümünü de barındırmayıp medhiyeden sonra dua bölümüne geçmekte, duadan sonra kendi mahlasını kullandığı taç beyte yer vermektedir.

³⁸ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh yay., 2016), s.54.

³⁹ Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig Dergisi*, 22 (Yaz, 2002), 154.

⁴⁰ En uzun 70 beyittir. KAS.4.

2.1.2. Vezin

Eserde bulunan eşarın tamamı aruz vezniyle yazılmıştır. Aruz veznine oldukça vakıf ve bu konuda oldukça usta olan İsmâil Sâdık Kemal'in, eserinde pek az vezin kusuru vardır. Dikkat çeken unsur, eserde yaygın olarak kullanılan veznin dışındaki vezinlerin yalnızca müellifin Âsâr-ı Kemâl isimli eserinden aldığı na'tler arasında bulunmasıdır. Çalışmamızın transkripsiyonlu metin kısmında, zikredilen durum gözetilerek vezin değişmediği sürece tekrar belirtilmemiştir.

Vezin	Bahir	Sayı
Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)	Remel	84
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	11
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Fa'lün)	Müctes	9
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Hezec	4

Tablo 2: Vezinlerin Sayılarına Göre Tasnîfi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.3. Dil ve Üslup

Üslûbun ilmî ve sanatsal tabanı belâğattir.⁴¹ Belağat bir sözün fazlalıklarından arındırılarak, müellifin istediği ölçüde okurun zihninde oluşmasını sağlarken, bir yandan da o sözün öylesine bir ifadeyle değil güzel söylenmesi esasına istina eder. Sözün belîğ olması için ön şart fasîh söylenmesi yani fesâhattir. Belâğat mana ile ilgiliyken fesâhat sözün açık ve hatasız söylenmesidir. Müellif bir manayı hangi sanatla ortaya koymak isterse istesin, o sözü olabildiğince kurallı ve açık ortaya koymalıdır.

Belâğat ilmi; me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üçe ayrılır. İlm-i Me'ânî, mana kelimesinin çoğulu olmakla birlikte sözü düzgün ve kurallarına uygun bir şekilde anlatmayı amaçlar. Yani sözü dinleyen veya okuyan kimse fehmetmekte zorlanmaz. Dilbilgisi noktasında ilk adım atıldıktan sonra devreye beyân ilmi girer. İlm-i Beyân, düzgün kurulan cümlelerin net bir söylemden uzaklaşarak çeşitli mecazî yollarla farklı bir boyuta taşınmasıdır. Yani söylenen sözü beyan etme çeşitlilikleriyle zenginleştirmektir. Me'ânî ve beyân zemini oturduktan sonra sıra sözü güzelleştirmeye gelmiştir. İlm-i Bedî'

⁴¹ Kenan Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup, Kasîde-i Bürde Örneği*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 34.

bu noktada devreye girmektedir. Dolayısıyla lafızlarla ilgili sanatlar bu ilmin kapsamı dâhilindedir. Beyân ilminin konusu olan sanatlar dışında kalanlar, Bedî‘ ilmi yani sözü daha güzel hale getirmek içindir.

İsmâil Sâdık Kemâl’de dilin kabiliyeti eserin doğasına bağlı olarak belli bir vasatta görülmekle birlikte, eserin manzum oluşu ve anlatının genel itibarıyla şifahi olarak taşındığı günlük hayata bağlı olması sebebiyle cümle içerisindeki kelime diziminde çoğunlukla devrik bir yapı kullanması kaçınılmaz olmuştur. Me‘âni, Beyân ve Bedî‘ yönünden bir yorum getirmek gerekirse İsmâil Sâdık Kemâl’in eserinde pek çok söz sanatı kullanılmıştır. Eserin değerini bu vechelerden inceleyecek olursak az sayıda kusura rastlanmakla birlikte bir şeyi dolaylımsız anlatmaya bağlı olması bakımından fasîh ve belli bir vasatta belîğ olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Eserde kullanılan tüm nazım şekilleri incelendiğinde sade bir üsluba sahip olduğu görülse de, kasîdelerde bu sade üslup yer yer terkedilmiş ve anlatım yahut kullanılan üslup sanatsal bazı hamlelerle bir miktar yoğunlaştırılmıştır. Bunun sebebi kasîdeler ve kıt’alar arasında müellifin anlatmak istedikleri bakımından farklılık olmasıdır. Kasîdeleri oluşturan na’tler İslâm tarihinden pek çok bilgi ve teferruat barındırmakta, aynı zamanda bahsedilen kimseyi olabildiğince övme gayesine bağlı olması bakımından amaçsal bir yapı içermektedir. Eserin ana konusu olan kıt’alardaki temel gaye tabiatıyla Dügümlü Baba’nın kerâmetlerini birebir aktarmaktır. Eserde Arapça, Farsça kökenli pek çok kelime ve terkibe rastlanmakla birlikte, ayet ve hadis iktibaslarında bizzat aktarımın orijinal dili yani Arapça kullanılmıştır. Eserin zahriyye kısmında bulunan dua da Arapça kaleme alınmıştır. Tüm bunların yanında yazıldığı döneme ait olan piyango⁴², banliyo, telgraf, mıknaş gibi daha güncel kelimelere de rastlanmaktadır.

Eserde fesahat açısından dikkat edilmesi gereken husus; lafız, mana, vezin ve kafiye⁴³. Eserde yukarıda bahsi geçtiği üzere pek çok söz sanatı, aynı zamanda atasözü ve deyim kullanılmış olup eserin dili anlatım bakımından zenginleştirilmiştir. Bunlar dikkate şâyân olduğundan ayrı birer başlık altında incelemek uygun görülmüştür.

⁴² K.4.

⁴³ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup*, 42.

2.1.3.1. Edebî Sanatlar

Söz sanatları temel anlamda ilm-i beyân ve ilm-i bedî‘ şeklinde ayrılırken edebî kitaplarda geçmişten bu yana çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur. Bu ayrımların bir kısmı Numan Külekçi tarafından zikredilmektedir.⁴⁴ Kendisi kitabında; mecâzlar, manâ ile ilgili sanatlar, lafızla ilgili sanatlar, harf ve yazıya bağlı hünerler şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Cem Dilçin tarafından ise söz sanatları; mecazlar, anlamla ilgili sanatlar ve sözle ilgili sanatlar olmak üzere üçe ayrılmıştır.⁴⁵ Bu ayrımda mecazlar altındaki sanatlar İlm-i Beyân, anlamla ve sözle ilgili sanatlar ise İlm-i Bedî‘ kapsamı altındadır. Prof. Dr. Yekta Saraç ise; anlam sanatları, ses ve kelime tekrarına dayalı söz sanatları ve müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlar şeklinde bir ayrıma gitmiştir.⁴⁶

Edebî sanatların hangilerinin beyân, hangilerinin bedî kapsamında değerlendirileceğinin de keskin bir çizgiyle ayrıldığı söylenemez. Doç. Dr. Kenan Mermer tarafından ilimlerin sınırlarının birbirine açık olduğu zikredilir. Bu bağlamda İbnü’l-Mu‘tez’in Bedî’ ilimleriyle alakalı yazmış olduğu kitapta isti’âre ile başlangıç yaptığını örnek göstermektedir.⁴⁷ Oysa ki mecazların genel ayrımda beyân ilminde zikredildiği görülmüştür. Mecâzî ve istiârî anlatım biçimlerini haysiyet itibarıyla beyân, ses yönünden tezyîn etmek itibarıyla bedî’ kapsamında değerlendirir. Yine başka bir deyişle tahkîm unsuru olarak beyân ilminden, tahsîn unsuru olarak bedî ilminden söz etmektedir. Fakat beyân ilminin sadece anlamı güçlendirmeyi sağlamayıp aynı zamanda sözü güzelleştirmeye de yaradığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda iki ilmin de sözü güzelleştirmek, sözün ötesinde başka bir şey ifade etmeye çalışmak ve manayı derinleştirmek gibi ortak özelliklerinin olduğu aşıkardır.

Burada İlm-i Beyân ve İlm-i Bedî‘ ayrımına gidilecek olup Kenan Mermer, Numan Külekçi, Cem Dilçin ve Yekta Saraç’ın tanım ve sınıflandırmaları dikkate alınarak eserde bulunan sanatlara yer verilecektir.

⁴⁴ Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2022), 16.

⁴⁵ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016), 405-501.

⁴⁶ Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, ed. Abdülkadir Gürer, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi yay., 2013), 2-89.

⁴⁷ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup*, 64; Ebu’l-Abbâs Abdillâh ibni’l-Mu‘tez, *Kitâbü’l-Bedî’*, Şerâhahû ve hakkakahû: İrfân Mutarracî, (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1433), 15.

2.1.3.1.1. İlm-i Beyân

Beyân ilmi, sözle anlam arasındaki ilişki ve bu ilişkiden doğan ifade şekilleri olarak tanımlanabilir. Bir maksadı değişik yollardan ifade etmeye yarayan söz sanatlarını içermektedir. Dil hassasiyeti ve edebî zevke bağlı olarak zihinde kastolunan asıl manayı zikretmek beyân ilmi kapsamı dahilindedir. Lafzın delâlet ettiği mananın bir akla ilk gelen vechesi, bir de dolaylı olarak anlaşılan vechesi bulunmaktadır. Bu iki ayrım *ibârenin delâleti* ve *işâretin delâleti* olarak isimlendirilir. Fıkıh alimleri bunlara ek olarak ortak noktaları sebebiyle bir hükmün diğerine uygulanmasını *nassın delâleti*, sözün doğru anlaşılması için yapılan eklemeleri ise *iktizânın delâleti* olarak isimlendirmiştir. Bu sınıflandırmanın dışında bir de mantık ilminin sınıflandırması mevcuttur ki; burada aklî, tabî'î ve vaz'î delâletten söz edilir. *Aklî delâlet* gösteren ve gösterilen arasında zorunlu alakalarla doğrudan ulaşılan bilgi, *tabî'î delâlet* psikolojik, fizyolojik, biyolojik ilgilerle bir şeye bakarak diğer şey hakkında bilgi edinmek, *vaz'î delalet* ise örf-kültür sebebiyle gösterilen hakkında bilgiye ulaşmaktır. Beyân ilmi bu sınıflandırmaları genişleterek kendisine bir yer edinmiştir. Câhız'ın yaklaşım biçimini örnek gösteren Mermer, kelâmın mantıksal bir dizilime ihtiyaç duyduğu kadar berraklık, şıklık ve tatlı söyleyişe de ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda beyân ilmi tek bir manayı mecâz, kinâye, istiâre gibi farklı yollarla belirtmenin usûlüdür.

2.1.3.1.1.1. Teşbih⁴⁹

Teşbih, günlük hayatta da kullanılan doğal bir anlatım yoludur. Etkileyici ve doğru benzetmeler ise sanat değeri taşır. Mecazla ilişkili değildir çünkü sözcükler gerçek anlamında kullanılır. Aralarında bir veya birden fazla benzerlik bulunan iki şeyin nitelikçe güçsüz olanını daha güçlü olana benzetmektir. *Müşebbeh* (benzeyen), *müşebbehün bih* (kendisine benzetilen), *vech-i şebah* (benzetme yönü) ve *edat-ı teşbih* (benzetme edatı) kullanılarak oluşturulan bir sanattır. Bunlardan herhangi biri veya ikisi eksik olarak teşbih yapılabilir. Bu bağlamda teşbih pek çok türe ayrılmaktadır. Eğer teşbih öğelerinin tamamı kullanılırsa *teşbih-i mufasssal* (ayrıntılı benzetme), benzetme yönü

⁴⁸ Mermer, *Klasik Şerh Gelenğinde Üslup*, 49; Ebû Osmân Ömer b. Bahri'l-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn, el-Cüz'ü'l-Evvel, (Kâhire: Mektebetü İbni Sînâ), 30.

⁴⁹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 32; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 405; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 16.

söylenmemişse *teşbîh-i mücmel – teşbîh-i mûcez*, benzetme edatı bulunmuyorsa *teşbih-i müekked – teşbîh-i belîğ* (*pekiştirilmiş benzetme*) olarak isimlendirilir. Yine farklı şekillerde benzeyen ve benzetilenin tek ve çok olmasına göre, benzetme yönü bakımından benzeyen veya benzetilenin üstünlük derecesine göre, benzetme yönünün özelliklerine göre (*tahkîkî, tehekkümî, temsîlî, sade, amiyâne, edîbâne, teşâbüh*) detaylı ayrımlara tabi tutulmuştur.

Metinde yer alan bir beyitte; ilk mısırda “*hacer-i esved*” benzetilen, “*renk*” benzetme yönü, “*midâd-ı kalemim*” benzeyen, “*hem*” ise benzetme edatıdır. Bu benzetme türü teşbih-i mufassala örnek olarak verilebilir. Burada müellif kaleminin mürekkebinin *hacer-i esved*le aynı renk olduğunu vurgulamaktadır. Daha sonra ilk mısranın tümü benzeyen olarak kullanılmış, benzetme edatı “*gibi*”, benzetilen “*ihrâm*”, benzetme yönü ise “*Tâ’if ve Irak’ın yüz sürmesi*” olarak belirtilebilir. Müellif burada *hacer-i esved*le anı renk olan kaleminin mürekkebinin ihrama benzetmekte, Tâ’if veya Irak farketmeksizin ihramın *haceri esvede yüz sürmesi* gibi kaleminin de bu bölgeleri anlattığını, zikrettiğini ifade etmektedir:

Hacer-i esvede hem-reng midâd-ı kalemim
Yüz sürer Tâ’if u ‘Irâk daîi ihrâm-âsâ⁵⁰

Yine teşbîh-i mufassala dair başka bir örnekte, ilk mısırda “*nefs*” benzeyen, “*esîr*” benzetilen, “*kayd*” benzetme yönü, “*mânend*” benzetme edatı olarak kullanılmıştır. Müellif burada kendi nefsinin prangaya vurulması yönünden esirlere benzetmektedir. Azâd edildiğinde feyz ile mutlu olacağını belirtmiştir:

Kayd-ı nefsi ile mânend-i esîr oldu Kemâl
O da âzâd olarak feyz ile olsun hândân⁵¹

Başka bir beyitte kişinin kibrinden dolayı kalbindeki kibri kömüre benzeterek parlaklığının kül gibi yok olduğundan söz etmektedir. Burada ilk mısırda benzeyen “*kibir*”, benzetilen “*kömür*”, benzetme yönü “*kararup*”, benzetme edatı da “*âsâ*” olarak

⁵⁰ K.B.1/14.

⁵¹ KAS.9/9.

zikredilebilir. Beytin genelinde ise yine “*kibir*” benzeyen, “*kül*” benzetilen, “*gibi*” benzetme edatı, “*parlaklığı olur mefkûd*” benzetme yönü olarak kullanılmıştır. Bu açıdan yine teşbîh-i mufassala örnektir :

*Kömür-âsâ kararup kibri kürek virdi kim
Kül gibi didin pârlaklığı olur mefkûd*⁵²

Aşağıdaki beyitte ise müellif; kalbinin arısının, feyzin ürününü vererek semereli olmasını dilerken kalbini bal vermek yönünden arıya benzetmiştir. Dolayısıyla benzeyen “*kalb-i Kemâl*”, benzetilen “*nahl*” yani arı, benzeme yönü “*müsmir*” olarak zikredilebilir. Benzetme edatı bulunmadığı için teşbîh-i müekkede güzel bir örnektir:

*Hemîşe müsmir-i feyz ola nahl-i kalb-i Kemâl
Kemâle irdirerek luğ ü feyz-i âl-i ‘abâ*⁵³

2.1.3.1.1.2. İstiâre⁵⁴

Teşbihe dayanmakla birlikte, sözün gerçek anlamı dışında kullanılması, sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız oluşu, benzetme amacının bulunması yönlerinden farklılık göstermektedirler. Belâğat açısından teşbihten daha üstün kabul edilir. İki varlığı anlam bakımından aynı olarak ifade ettiği için içerisinde mübalağa barındırır. İstiâre sanatı yalnızca *müşebbeh* (benzeyen) ve *müşebbehün bihe* (benzetilen) yer vermekle birlikte lafzın tek veya çok oluşuna göre müfred ve mürekkeb isti’âre olarak ikili bir ayrıma tabidir. Müfred isti’âreler de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Eğer benzeyen bulunmuyorsa *istiâre-i tasrîh-musarraha* (açık istiâre), benzetilen bulunmuyorsa *istiâre-i mekniyye* (kapalı istiâre) olarak isimlendirilir. Mekkî isti’ârenin bir alt dalı olarak, benzetilen soyut bir kavramsa *isti’âre-i tahyîliyye* (hayâlî isti’âre)den de söz etmek mümkündür. Açık istiâre kendi içerisinde üçlü bir sınıflandırmaya tâbidir. Eğer taraflara ait münâsib bir şey söylenmemişse *mutlak açık istiâre*, benzetilene ait bir özellik söylenmişse *mücerred açık istiâre*, kendisine benzetilene âit bir özellik söylenmişse

⁵² K.35/5.

⁵³ KAS.11/21.

⁵⁴ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 54; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 412; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 24.

müreşşah açık *istiâre* olarak isimlendirilir. İkinci olarak eğer bir isti'âreyi diğer bir isti'âre takip ediyorsa *mürekkab* (*temsîlî isti'âre*) olarak isimlendirilir. İstiâre benzetme yönünün açık veya kapalı olması yönünden de ikiye ayrılmaktadır. Benzetme yönü açık olan *istiâre-i mübtezele/âmiyye*, benzetme yönü kapalı olan *istiâre-i garîbe/hâsiyye* olarak isimlendirilir. Başka bir ayrım da benzetme yönünün taraflarda olup olmayışına dairdir. Eğer benzeyen ve benzetilende benzeme yönüne dair bir özellik bulunmuyorsa *istiâre-i sâzice*, bulunuyorsa *istiâre-i muvaşşaha* olarak isimlendirilir.

İsmâil Sâdık Kemâl aşağıdaki beyitte gözyaşlarını yağmura benzetmektedir. Burada “*sirişk-i Kemâl*” benzeyen olmakla birlikte benzetilene yer verilmediği için *istiâre-i mekniyye*ye örnek olarak zikredilebilir. Burada örnek benzeme yönüne dair akma özelliği, benzeyen ve benzetilende bulunduğu için *istiâre-i muvaşşaha* kategorisinde zikredilebilir. Yine benzetme yönünün açık olması açısından da *istiâre-i mübtezele/âmiyye* kategorisindedir:

Semâ-yı dîdeden akmağdadır *sirişk-i Kemâl*

Kabûl eyleye Mevlâ bi-hakk-ı âl-i ‘abâ⁵⁵

Diğer bir örnekte benzeyen bulunmamakla birlikte benzetilen “*cüllâb-ı şerîf*” ifadesidir. Burada Abdullah b. Abbas’ın doğumunda Hz. Peygamber’in ağzının suyu hakkında gül suyu ifadesini kullanarak ağzından alıp onun ağzına sürmesi rivayetine yer vermiştir. Beyitte benzeyen bulunmamakta ve dolayısıyla *istiâre-i musahharaya*, benzeyen ve benzetilene dair bir özellik bulunmaması sebebiyle mutlak açık *istiâre*ye örnek teşkil etmektedir. Örnek, benzetme yönü kapalı olduğu için, sadece hadis ilminde bilgi sahibi olanların konuyu anlayabilmesi sebebiyle *istiâre-i garîbe/hâsiyye* kategorisinde, benzetilen veya benzeyende benzeme yönüne dair bir özellik bulunmadığı için de *istiâre-i sâzice* kategorisinde zikredilebilir. Bu durumu açıklamak gerekirse, normal şartlarda ağız ve ağız suyunda gül suyuna dair bir özellik bulunmamaktadır. Örnekte bir hadise vurgu olması sebebiyle telmih sanatını da barındırmaktadır:

⁵⁵ KAS.12/44.

Mevlidinde fem-i zî-şân-ı Resûlu'llâh'dan
Dehen-i pâkine cüllâb-ı şerîf oldu 'atâ⁵⁶

2.1.3.1.1.3. Mecâz-ı Mürsel⁵⁷

Günlük dilde farkına varmadan kullandığımız pek çok ifade mecâz-ı mürseldir. Mutlak anlamda mecazdan mecâz-ı mürsel anlaşılır. Öyleyse kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlam kastedilmeli, gerçek anlam ile mecâzî anlam arasında benzerlik dışında bir ilgi olmalı, gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel bulunmalıdır. Mecâz-ı mürsel pek çok alakayla kurulabilmektedir. Bu alâkalar Mermer'de şu şekilde özetlenmiştir: “Âliyyet/Alet olma alakası(=Lügât için dil demek); Mazhariyyet/Mecâzın zemini olma (=“Elleri kurusun!” ifadesinde el ile gücün kastedilmesi, tekel); Cüziyyet-Külliyet/Parça-Bütün İlişkisi (=Ellerini kirletmek tabiriyle gücün şer lehine bükülmesinin kastolunması); Hâl-Mahal İlişkisi/Hulûl (=“Ateşi yak!” diyerek ocağı kastetmek); Sebebiyyet (=Hakîki ve mecâzi manaların birinin, diğerine sebep teşkil etmesi); Umûm-Husûs İlişkisi (=Hayvan deyip hususî bir cins hayvanı kastetmek); Evveliyyet (=Bir şeyi sonradan alacağı isimle ifade etmek); Zikr-i müsebbib-Îrâde-i sebep (=Sebebi olanı, fâili ifade edip; sebebi, olguyu kastetmek).” Eserde pek çok mecazî ifadeye rastlamak mümkündür. Örneğin şu beyitte umûm-husûs ilişkisiyle kurulan “otuz kırka çıktı” ifadesi maddi değeri, “altmış toktuz içindeki “ ifadesi de yıl ifade etmektedir:

Şöñra altmış toktuz içindeki harp itdi zühûr
Danesi oldu otuz kırka da çıkmakla vefîr⁵⁸

Bu beyitteki “tutduğu rāh” ifadesinde yani yol tutmak deyiminde mazhariyyet ilişkisiyle mecâz-ı mürsel bulunmaktadır.

Yine ol nakl u beyân eyledi bu vech-ile kim
Zāhiren söylenemezdi biriniñ tutduğu rāh⁵⁹

⁵⁶ KAS.13/5.

⁵⁷ Külekçi, Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, 21; Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, 415; Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, 14.

⁵⁸ K.5/8.

⁵⁹ K.11/1.

2.1.3.1.1.4. Kinâye⁶⁰

Sözlük anlamı gizlemek olan kinaye, bir sözü temel anlamı dışında kullanmayı ifade eder. Burada her zaman mecazi bir söylem aranmaz. İnsanı gerçek anlamdan o anlamın oluşturduğu yeni bir hükme götürür. Nitelenen varlık, sıfat veya nispet şeklinde karşımıza çıkabilir. *Meknî anh* yani kinayenin delalet ettiği mana ve *meknî bih* yani kinayenin lafzı olarak iki ögesi bulunmaktadır. Çeşitleri *övücü, ayıplayıcı, çirkini güzel gösteren, çok vasıtalı, az vasıtalı, vasıtası yani gizliliği az* olarak zikredilir. Aynı zamanda kasd yönünden *müfred, mürekkeb, gizli, açık, nisbet vasıtasıyla yapılan kinayeler* olarak ayırma tabi tutulur. Müellif “*rıhlet etmek*” yani yolculuk etmek fiilini dinî literatürde ve Türk-İslâm edebiyatında sıkça rastlanan bir kullanım olarak kişinin ölmesi manasında kullanmıştır. Buradan hem gerçek anlam hem de mecaz anlam çıkarılabilir fakat asıl kastedilen mecaz anlamdır. Buradaki kinaye çeşit itibarıyla az vasıtalı, kasd itibarıyla açık olarak sınıflandırılabilir:

İdicek rıhleti yanıñda oñunmaz Kır’ân

Buyurup oldı bu şüretle o da istiḥbâr⁶¹

Müellif beyitte “*pâ*” sözcüğünü asıl anlamı olan ayak anlamında değil feyz bularak bağlanma manasında kullanmıştır:

Feyzini buldı Çavuş Şeyḥ-ile Şehîd İbrâhîm

Oldı ma’şum Ḥalîl Ḥazretine hemân *pâ*⁶²

2.1.3.1.1.5. Teşhis⁶³

İnsan dışındaki varlıkları tabiatı itibarıyla kişileştirme sanatıdır. Savaşta Hz. Peygamber’in yüzüne giren miğfer parçalarını dişleriyle çıkarırken Ebu’l-‘Ubeyde ‘Âmir

⁶⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 68; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 416; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 28.

⁶¹ K.14/3

⁶² K.70/8

⁶³ Bahsi geçen sanat Numan Külekçi’de “Mana İle İlgili Sanatlar” yani bedi‘ ilmi kapsamında değerlendirilmiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 136; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 419; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 26.

hazretlerine, semanın güneşin gözüyle kendisini güzelleştirdiği geçmektedir. Burada hem gökyüzü hem de güneş için teşhiste bulunulmuştur:

Zırhın iki halkası girmişdi iħrāc eyledi
Çeşm-i ħurşīd ile taħsīn eyledi aña *semā*’⁶⁴

2.1.3.1.2. İlm-i Bedî‘

Sözü lafız ve mana yönünden güzelleştiren maharetler yani sanat biçimlerinin icra teknikleri bedî‘ ilminin kapsamına girer. Me’ânî ve beyân ilimlerinde mahâret kazandıktan sonra derinleştirme ve süslemeye sıra gelir. Bir manayı izah etmenin yalnızca dilbilgisel olarak açık hale getirmekle alakalı olmadığı, onu parlatmanın gerekliliği âşikardır. Belâğat ilminin kapılarının birbirlerine açık olduğunu tekrar belirtmekle birlikte, genel olarak kabul gören ayrım biçimine uygun kalmaya çalışarak bedî‘ ilminin kapsamı dahilinde olan söz sanatları ayrı birer başlık altında incelenecektir.

2.1.3.1.2.1. Anlamla İlgili Sanatlar

2.1.3.1.2.1.1. İhām

İki ya da daha fazla anlamı olan bir kelimeyi bütün anlamlarını cümle içerisinde kastederek kullanmaktır. Burada beytin genel anlamıyla sözcüğün tüm anlamları arasında ilgi kurmak söz konusudur. Eğer tüm anlamları eşit mesafede alakalı olmazsa tevriye olacağı unutulmamalıdır.⁶⁵ Müellif beyitte “*hâl-i sa’d*” terkihiyle hem tarikat olan Sa’diyye’yi kastetmiş, hem de mutluluk manasında kullanmıştır. İki anlamın da gerçek olması sebebiyle ihām oluşmuştur. Aynı zamanda kelimelerin yazılışlarının aynı olması sebebiyle “*Hüsni*” ve “*hüsn*”; “*Sa’idi*” ve “*sa’d*” kelimelerinde cinas oluşmuştur:

O daħi Şeyħ Sa’īdi o Cebāvī Hüsni
Hāl-i sa’d ü ħüsni ile yine kıldı iħyā⁶⁶

⁶⁴ KAS.10./6.

⁶⁵ Saraç bu noktada Dilçin’den ayrılarak ikisinin aynı sanatı ifade ettiğini söylemiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 103; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 421; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 45.

⁶⁶ K.70/3.

İham sanatı *ihâm-ı tenâsüp* ve *ihâm-ı teẓad* olarak ikiye ayrılır.⁶⁷ İhâm-ı tenâsüp, ihâm ve tenasüp sanatının birleşmesidir ve sözcüğün beyit içinde söylenmemiş anlamıyla diğer sözcüklerden bir veya birkaçıyla anlam ilişkisi kurmasını ifade eder. Müellif aşağıdaki beyitte “*gevher-i iklîl*” tamlamasıyla Hz. Peygamber’i kastetmektedir. İklîl, Hz. Peygamber’in Zebur’daki ismi, aynı zamanda müzeyyen taç manasına gelmektedir. Onları Hz. Peygamber’in feyizlendirip Hakk’ın şehitlik tacını nasib ettiği anlatılırken şehitlik tacıyla müzeyyen tâcın taşı arasında ilişki kurulmuş ve ihâm-ı tenâsüb sanatı oluşmuştur:

Anları gevher-i *iklîl*-i füyûzât iderek
Şühedâ *tâc*ını Hâk kıldı güneşden a’lâ⁶⁸

2.1.3.1.2.1.2. Tевriye⁶⁹

İki ya da ikiden fazla anlamı olan sözcüğün cümle içerisinde yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir. Yapılışları açısından *tevriye-i mücerrede*(*yalın*), *tevriye-i müreşşeha* yani terbiye edilmiş, *tevriye-i mübeyyene* yani meydana çıkarılmış ve *tevriye-i müheyyie* yani tevriyeyi başka bir tevriye ile anlatmak şeklinde dörde ayrılmaktadır. Beyitte müellif *amel goncası* şeklinde mecazi bir kullanım sergilemiş ve onun *nemâ* bulmasını yani artmasını dilemiştir. Nemânın bir diğer manası da bir bitkinin gelişmesidir. Bu anlamı kullanıp aslında amellerinin iki alemde de artmasını istediği için tevriye sanatı oluşmuştur. Nemâ kelimesi de tevriyeli olarak kullanıldığı için bu beyit tevriye-i müheyyieye, aynı zamanda istiâre sanatına da bir örnek olarak zikredilebilir:

Neyl-i feyz-i Hâk ile ihyâ ola ‘âciz Kemâl
Gonce-i *âmâli* bulsun iki ‘âlemde nemâ⁷⁰

⁶⁷ Saraç, bu iki sanatı ihâm ve tevriyeden ayrı olarak ele almıştır.

⁶⁸ KAS.32/23

⁶⁹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 94; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 427; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 45.

⁷⁰ KAS.2/16.

2.1.3.1.2.1.3. Tenâsüb⁷¹

Aralarında karşıtlık olmayan fakat çeşitli ilgiler bulunan en az iki sözcüğü dize veya beyit içerisinde kullanma şeklinde oluşan sanattır. Beyitte “sıyâm”, “şe ‘îr-i hubz” ve “gıdâ” kelimeleri oruçla, yemekle ve açlıkla ilgili olup tenâsüb oluşturmuştur:

Cenâb-ı Fâtıma ile sıyâmı nezr iderek
Şe ‘îr-i hubzı bulunmuş idi berây-ı gıdâ’⁷²

Diğer bir beyitte müellif namâzın bazı rükünlerini ve farzın ifasında fazileti belirleyen huşû gibi kelimeleri/kavramları bir arada kullanarak tenâsüb oluşturmuştur:

Bir gice kâ’im ü bir gice de sâcid olarak
Bir gice râki ‘an eylerdi huşû’ı îfâ⁷³

Bir diğer örnekte de harb hali ve silm hali arasında tenâsüb kurulmuştur:

Ben anlar ile muhârib olan ile harbim
Kim anlar ile müsâlim olursa silmim aña⁷⁴

Bir diğer beyitte ise müellif yazı malzemeleriyle ilgili olan hokka, varak, lika kelimelerini bir arada kullanmıştır:

Varak-ı kalbe şalâhı yaza geleñ ihlâş
Hokka-i dilde likâ-i Hâk olarak âr[i]zû⁷⁵

2.1.3.1.2.4. Leff ü Neşr⁷⁶

Leff toplamak, neşr yaymak anlamlarına gelir. Şair genellikle ilk dizede en az iki şey söyleyip, ikinci dizede bunların benzerlik veya karşılıklarını vererek toplar. İlk mısrada

⁷¹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 221; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 431; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 36.

⁷² KAS.4/14.

⁷³ KAS.15/9.

⁷⁴ KAS.12/32.

⁷⁵ K.33/9.

⁷⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 240; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 437; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 37.

söylenenlerle ikinci mısırda söylenenlerin bir tertib oluşturmaları *leff ü neşr-i mürettebi*, karışık söylenmesi ise *leff ü neşr-i müşevveşi* ifade eder. Müellif beyitte “*muharib*”e karşılık “*müsâlim*”i, “*harb*”e karşılık “*silim*”i vererek *leff ü neşr-i mürettebi* kullanmıştır:

Ben anlar ile *muhârib* olan ile *harbim*
Kim anlar ile *müsâlim* olursa *silimim* aña⁷⁷

2.1.3.1.2.1.5. Tecâhül-i Ârif⁷⁸

Bilinen bir gerçeği sanki bilmiyormuş gibi bir havayla aktarma sanatıdır. Düşünce ve fikir bir noktaya dayalı olarak ifade edilir. Bu durumda genellikle bir soru ifadesine rastlamak kaçınılmaz olur. İstifham ve mübâlağa sanatlarından yararlanılır. *Tenşit* (neşelendirme), *tevhîh* (azarlama), *tedellüh* (şiddetli aşk), *medihte mübâlağa*, *zemde mübâlağa* gibi nükteler barındırır. Beyitte cariyeye ferace yaptırmamanın uygun olmayacağına dikkat çekilmiş ve sorunun cevabı aslında bilinerek, tecâhül-i ârif sanatı icra edilmiştir:

Ya'ni çalmış iken ol akçeyi biz o Paşa'dan
Didi ferrâceyi yaptırmamak olur mı baña⁷⁹

2.1.3.1.2.1.6. Hüsn-i Ta'lîl⁸⁰

Bir ifadenin sebebini gerçeği dışında fakat ona güzellik katacak bir sebebe bağlamaktır. Gerçekleşmesi mümkün veya imkansız herhangi bir olay olabilir. Eğer meselenin gerçekleşmesi mümkünse *ta'lîl-i âdi* olarak isimlendirilir. Hadiselerin gerçek sonucu hayâlî bir sebebe bağlandığı için tecâhül-i âriften ayrılır. *Şibh-i hüsn-i ta'lîl* ise sebebini zanna dayandığı durumlara denir. Bu şeklinin kapalı istiâre ile bir ilgisi vardır. Aşağıdaki beyitte ifadenin sebebini gerçeği dışında bir sebebe bağlamaktadır:

⁷⁷ KAS.12/32.

⁷⁸ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 111; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 441; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 49.

⁷⁹ K.40/6

⁸⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 140; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 443; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 50.

Gayr-ı pāk arzda bitüp şüreti hoş bir otdan
Hazer idin ki murād-ı arz ile bunda ensāb⁸¹

Bir diğer beyitte kalbin varağına gönül hokkasıyla ihlâsın yazılmasından söz edilirken yine ona güzellik katacak bir sebep söz konusu olmuştur:

Varağ-ı kalbe şalâhı yaza geleñ ihlâsı
Hoğka-i dilde likā-i Hâk olarak âr[i]zū⁸²

2.1.3.1.2.1.7. Mübâlağa⁸³

Söz sanatlarını kullanan kimsenin heyecanına ve ruh halinin şiddetine göre ifadeyi sunma şeklinin yücelmesidir. Nükteli ve zarif olmalı, sözün etkisini güçlendirmelidir. Bu anlatım biçiminde teşbih ve istiârenin kullanılması kaçınılmazdır. Akla ve göreneğe uygun olan mübâlağaya tebliğ, akla uygun ama göreneğe uygun olmayan mübâlağalara iğrâk, akla da göreneğe de uygun olmayan mübâlağaya gulûv denir ki bu çeşit mübâlağanın mâkul sayılmayan şeklidir. Beyitte gurur ateşinde yanmaktan bahsedilirken tebliğ çeşidi kullanılmıştır:

Kokusu kendüsini uracağın bilmez imiş
Hem yanar kendü gurûr âteşine itdi ku'ūd⁸⁴

2.1.3.1.2.1.8. Tezâd⁸⁵

Zıt anlamlı sözcükleri bir ibarede toplamaktır. Fakat dilbilgisi bakımından karşıt olan sözcükleri ardı ardına sıralamaktan ziyade duygu ve hayal arasındaki iki düşüncenin birbirine karşıt nitelikleri zikredilir. Tezâd; olumlu fiillerle aralarında uygunluk olan kelimelerin gerekli manalarına işaret ederek yapılan *tıbak-ı icâb* ve olumsuz ve olumlu-olumsuz fiillerin veya emir ve nehyin karşılaştırmasıyla yapılan *tıbak-ı selb* olarak ikiye

⁸¹ K.34/10.

⁸² K.33/9.

⁸³ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 148; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 447; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 47.

⁸⁴ K.35/6.

⁸⁵ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 83; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 449; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 38.

ayrılır. Bunlar dışında îhâm sanatı altında zikredilen *îhâm-ı tezâd* da bir çeşit olarak zikredilir.

Müellif beyitte güneş ve ayı zikrederek zihinde bir karşıtlık oluşturmuştur, bu da tıbak-ı icâba bir örnek oluşturur:

Buldu *şems*-i himemi nûrını Şeyh Bedreddîn
Mâh-ı kalbin o da tamâm eyledi bedr-i eclâ⁸⁶

Bir diğer beyitte ise kararmak ve parlamak fiillerini birlikte kullanarak yine tıbak-ı icâba bir örnek sunmaktadır:

Kömür-âsâ *kararup* kibri kürek virdi kim
Kül gibi didin *pârlaklığı* olur mefkûd⁸⁷

2.1.3.1.2.1.9. Tekrîr⁸⁸

İfadeyi güzelleştirmek ve güçlendirmek için sözü tekrar etmeye tekrar denir. Ünlemlerle yapılırsa aynı zamanda nidâ olur. Lafz ve ma'nada yapılabilirken yalnızca ma'nada da yapılabilir. Müellif beyitlerde arka arkaya “*te’ehhül*” ve “*ta’ayyüş*” kelimelerini yineleyerek kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini artıran bir tekrire yer verdiği için *hüsn-i tekrâr* yapmış olur:

Gönderilüp olarak hac ile de nâ’il-i kām
Hem Medîne’de *te’ehhül* iderek itdi ku’ūd

Oldı hakkında bu her vech-ile hayra bā’iş
Ki *ta’ayyüş* idiyor var şerefi nâ-ma’dūd

Kalmış olsaydı *te’ehhül* ile İstanbul’da
Zahmet olurdı *ta’ayyüşce* de kim az nuķūd⁸⁹

⁸⁶ K.76/4.

⁸⁷ K.35/5.

⁸⁸ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 187; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 452; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 54.

⁸⁹ K.70/6-7-9.

2.1.3.1.2.1.10. Nidâ⁹⁰

Şairin duygulanması veya heyecanlanması sonucu “ey, hey” gibi ünlemlerle seslenmesidir. İsmâil Sâdık Kemâl de bir beyitinde “āyā” ünlemiyle bu şekilde seslenmektedir:

Paşanını kalbine ḥāhiş gelerek celb itdi
Hoşlanup didi ki ḥālîñ seniñ āyā ki n'ola⁹¹

2.1.3.1.2.1.11. İstifham ⁹²

Soru sorup yanıt beklemeden oluşturulan sanattır. Tecâhül-i âriften farkı budur. Soru sorup cevap beklemiyormuş gibi bir eda ile yaklaşılmaya *istifham-ı techîlî*, zihinde olumsuz bir cevap uyandıran sorulara ise *istifhâm-ı inkârî* denilmektedir. Bunlar dışında eğer müellif soru edatı getirmeden bu sanatı kullanıyorsa *istifham-ı tavrî* olarak isimlendirilir. Müellif aşağıdaki beyitte yalnızca sorduğu soruyla bir beklenti içine girmeden istifham-ı techîlî sanatına yer vermiştir:

Ya'ni ihtâr-ı mu'allâlara olmuşken aña
Kendüniñ oldı kuşûrıyla mı ya nisyāndan⁹³

Bir diğer beyitte de yine istifham-ı techîlî sanatına yer verilmiştir:

Aña söylense bu sözler didi ammā böyle
Söyleyen oldı mı ya olmadı mı bilmem aña⁹⁴

Bir diğer beyitte ise istifham-ı inkârî sanatına yer verilerek zihinde olumsuz bir cevap uyandırmaktadır:

⁹⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 161; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 453.

⁹¹ K.6/4.

⁹² Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 120; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 453.

⁹³ K.31/5.

⁹⁴ K.27/4.

O da ma‘lûm ise de ismini *lâzım mı beyân*
Fevt ü mîrâsı dağı oldu o gûnâ azher⁹⁵

2.1.3.1.2.1.12. Tefrik ⁹⁶

Dilçin ve Külekçi, iki şey arasındaki ayrımları belirtmek olarak açıklarken Saraç birbirinin aynı olan veya aynı olduğu kabul edilen iki şeyin iki farklı yönünü açıklamak olarak tarif etmiştir. Dilçin’in tanımını dikkate alınırsa; müellif beyitte Dügümlü Baba’nın iki paşadan birinin oğlu birinin kızı olacağını kerâmet göstermesini ifade etmiştir:

Seniñ *oğluñ olacaķ* didi Emîn Paşa’ya
Ol birine de didi sendeñ *olacaķ duĥter*⁹⁷

2.1.3.1.2.1.13. Telmih⁹⁸

Doğal bir ifadeyle geçmişte yaşanan bir olaya yahut bir esere, bir ayete veya bir hadise işaret etmektir. Îrâd-ı mesel ve iktibastan farkı çağrışım yoluyla kurulması, ifadenin bizzat aktarılmamasıdır. Eserde daha çok kasîdeler vesilesiyle pek çok yerde hadislerle ve peygamber kıssalarına telmihte bulunulmuştur. Buradaki örnekte müellif Mûsâ(a.s.) ve Hârûn(a.s.)’ın kardeş oluşunu belirtmeden onların kardeşliğine telmihte bulunmaktadır:

Naşılsa *Hâzret-i Hârûn* nezd-i *Mûsâ*’da
Seniñ de menziletiñ öyle olmuş oldu baña⁹⁹

Hız. Yusuf ve Züleyha’ya da telmihte bulunulmuştur:

Çile şahnında idi *Hâzret-i Yûsuf-âsâ*
Gösterir arz-ı hâzînelerin ‘ilmi irerek

⁹⁵ K.25/5.

⁹⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 231; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 459; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 41.

⁹⁷ K.60/5.

⁹⁸ Saraç’ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 195; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 461; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 41.

⁹⁹ K.4/12.

Hem Hafız'dır buyurur vüs'at ü fahtı ihbār
İtmeli hürmet ü i'zâz ol 'azîzi bilerek

Men' idüp kendü Züleyhâ'yı murâd-ı nefsi
İrtikâ eyledi ol sicni hemân isteyerek ¹⁰⁰

Başka bir beyitte de Abdullah b. Amr b. Âs isimli sahabinin dört kutsal kitabı okumuş olmasına dair yer alan tarihsel bilgiye telmihte bulunulmuştur:

Oğumuşdı kütüb-i münzele-i erba'ayı¹⁰¹
Vera' ü 'ilm-i tilâvetde daği pek ra'nâ

2.1.3.1.2.1.14. İrsâl-i Mesel¹⁰²

Bir atasözü veya hikmetli sözü, söylenen bir düşünceyi inandırmak veya pekiştirmek amacıyla kullanmak bu sanatı oluşturmaktadır. Bir diğer ismi *îrâd-ı mesel*dir. Beyitte “Kişi ne yaparsa kendine yapar.”¹⁰³ atasözü kullanıldığı için irsâl-i mesel oluşmuştur:

Hâşılı her ne iderse kişi kavlen ü fi'len
Nefsine itmiş olur olmalı bundan âgâh¹⁰⁴

2.1.3.1.2.1.15. İktibas¹⁰⁵

Söze anlamı pekiştirmek amacıyla ayet, hadis veya bunlardan birer parça almaktır. Eserde çok fazla rastlanan bu söz sanatını belirtmek amacıyla İsmâil Sâdık Kemâl parantez işareti kullanmıştır. Çalışmada tırnak içinde ifade edilmiştir:

¹⁰⁰ K.74/5-6-7.

¹⁰¹ 4 büyük kitabı ve Süryaniceyi bilmektedir. Sahîfetü's-Sâdika kendisine aittir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

¹⁰² Saraç'ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi ise beyân ilmi kapsamında “Mecazlar” başlığı altında değerlendirmiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 48; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 464; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 87.

¹⁰³ E. Kemal Eyüboğlu, “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler”, (İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975), “Kişi ne ederse kendine eder.”, 1/166.

¹⁰⁴ K.11/10.

¹⁰⁵ Saraç'ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 204; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 465; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 85.

Himem-i pür-şerefi olmadadır sermāye
“*Len tebūr*”¹⁰⁶ üzre ticāret olur ilḥaḳ peydā¹⁰⁷

Başka bir beyitte yine Yezid b. Mu‘aviye ile ilgili olduğu rivayet edilen ayet hem lafzen hem de manen iktibas edilmiştir:

Ki bir gün itdi tefe’ül Kelām-ı Bārī’dan
Zuhūr itdi hemān iş-bu āyet-i ‘ulyā

Me’ālī ḥā’ib olur her ‘anīd olan cebbār
Hem evvelinde de “*vesteḥū*”¹⁰⁸ buyurdı Ḥudā¹⁰⁹

Başka bir beyitte ise Hz. Peygamber’den geldiği rivayet edilen, hilafetle ilgili bir hadis iktibas edilmiştir:

Faḳaṭ buyurmuş idi “*Lā nebiyye ba’dī*”¹¹⁰ yi
Bu şüret ile ḥadīşinde kıldı istiṣnā¹¹¹

Bir diğer beyitte Hz. Ebûbekir’in lakaplarının geçtiği ifade edilen ayetler iktibas edilmiştir:

“*Sāniye sneyn*”¹¹² ile “*etḳā*”¹¹³ ile Mevlā vaşf idüp
Virdi Ḳur’ân-ı Celīl’i ile gāyet i’tilā¹¹⁴

¹⁰⁶ “*Allāh’ın kitabını okuyanlar, namāzı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler.*” el-Fâtır 35/29

¹⁰⁷ K.57/4.

¹⁰⁸ “Peygamberler, Allāh’tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.” İbrahim, 14/15.

¹⁰⁹ KAS.32/35-36.

¹¹⁰ “Benden sonra benim yerime halife olmak için peygamber yoktur.” Müslim, “Fezâilü’s-Sahābe”, 2404.

¹¹¹ KAS.4/13.

¹¹² İki kişiden ikincisi anlamında, Hz. Ebubekir’in Hira Mağarası’nda Hz. Peygamber’e refâkat edişiyle ilgili kullanılmıştır. “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allāh ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke’den çıkardıkları vakit sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada bulundukları sırada arkadaşına “Üzülme, çünkü Allāh bizimledir.” diyordu. Allāh onun kalbine sükûnet ve kuvvet indirmişti ve onu görmediğiniz bir orduyla desteklemişti. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Yüce olan Allāh’ın kelimesidir. Ve Allāh güçlüdür, hikmet sahibidir.” et-Tevbe 9/40.

¹¹³ “Etḳā”, “atık” ile aynı köktür. Atık, Hz. Ebûbekir’in lakabıdır. “Malını Allāh yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur.” el-Leyl 92/17-18.

¹¹⁴ KAS.1/10.

Başka bir örnekte ise Übeyy b. Ka‘b isimli sahabinin ümmetin en iyi okuyanı olduğuna dair mevcut bulunan hadîs-i şerîfe iktibasta bulunmuştur:

Buyurdı ümmetimiñ eḳra’ı diyü tavşîf¹¹⁵

O zāt-ı pür-şerefi Pâdişeh-i her dü-serā

Son bir örnekle konuyu sonlandırmak yerinde olacaktır zira edebî sanatlar arasında en zengin kullanılanlardan biri iktibas sanatıdır:

“*Ve teḳabbel*”¹¹⁶ diye bā-himmet-i ruḥānīyye

Ma‘nevî vālid-i pür-feyż Dügümlü Baba¹¹⁷

2.1.3.1.2.1.16. Mezheb-i Kelâmî¹¹⁸

Temsilî teşbihe benzeyen bu sanatta bir düşünce ileri sürülüp onun delili dile getirilmelidir. Müellif cariyeye nikahsız münasebetin câ’iz olmayacağını dile getirip sonra bununla ilgili bir hadisle delillendirmiştir, aynı zamanda iktibas sanatına bir örnek teşkil eder:

Bî-nikāḥ anları câ’iz olamaz istifrāş

Ya‘ni *taḥḳîkle nikāḥ olmalı* ol ifā

Cāriye ise ḥelāl gerçi nikāḥ olmasa da

Lîkin evvelce anı itmelidir istiḳşā

“*Beşşiri’z-zāniye bi’l-faḳri*” *hadîsdir* ma‘lûm

Faḳr-i ḥāl itmededir mülkümüzü istîlā¹¹⁹

¹¹⁵ “Ümmetimin en iyi okuyanı Übey’dir.” Tirmizî, “Menâkıb”, 33.

¹¹⁶ “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namâzı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et.” İbrahim 14/40.

¹¹⁷ K.B.1/4.

¹¹⁸ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 54.

¹¹⁹ K.B.2/5-6-7.

2.1.3.1.2.1.17. Tenkîsü's-Sıfât ¹²⁰

Bir varlığın niteliklerini sıralamak olarak tanımlanan sanat, sürekli niteleme olarak da isimlendirilir. Beyitte müellif Hz. Peygamber'in Hz. Ebûbekir'i övgüsü geçmektedir:

Mûnisimdir dâderimdir didi haqqında Resûl
*Hâşılı eyler idi gâyet ile medh ü şenâ*¹²¹

2.1.3.1.2.1.18. Sihr-i Helâl¹²²

Sözcük ya da söz öbeğini ilk mısranın başında kullanıp, anlamca sonraki mısranın başına getirildiğinde de uygun düşmesidir. Başka bir anlamı da güzel ve veciz sözdür. Düz yazıya aktarıldığında müellifin çoğu beytinde bu sanatı gözlemlemek mümkündür. Beyitte “*zamân-ı cāhiliyyetde*” tamlaması ikinci mısranın başında da anlamlı olmaktadır:

Ki aşlı İşfahānî'dir zamân-ı cāhiliyyetde
*Mecûs âyînin okurdu re'îs olmuş idi hattâ*¹²³

2.1.3.1.2.1.19. Telmi' ¹²⁴

Bir şairin Türkçe şiirinin bir kısmını Farsça veya Arapça söylemesidir. Müellif Arapça kullanarak bu sanatı icra etmiştir:

Şeh-i Kevneyn'e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
*Şalât-ı bî-'aded olsun kemâ yerzâ bihe 'l-Mevlâ*¹²⁵

¹²⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 221; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 42.

¹²¹ KAS.1/17.

¹²² Saraç'ta bu sanat “Belâgat'e Dahil Edilen Hüneler” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 240; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 445; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 97.

¹²³ KAS.26/12.

¹²⁴ Saraç'ta bu sanat “Belâgat'e Dahil Edilen Hüneler” başlığı altında ele alınmıştır. Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 96.

¹²⁵ KAS.25/25.

2.1.3.1.2.2. Sözle İlgili Sanatlar

2.1.3.1.2.2.1. Cinas¹²⁶

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmak olan cinas, ana hattıyla *tam cinas* ve *tam olmayan (nâkıs) cinas* olarak iki kola ayrılmaktadır. Tam cinas da kendi içerisinde ikili ayrımla şekillenir: Bunlardan ilki cinas olan kelimelerin kategorilerine göre ayrılmasıdır ki; birincisi *mümâsil cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin ikisi de fiil veya ikisi de isimdir, diğeri ise *müstevfa cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin biri fiil biri isimdir. Tam cinasın bir diğeri kolu ise cinaslı kelimelerin yapılarına göre şekillenmesidir. Bunlardan birincisi *basit cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin ikisi de tek kelimedir, ikincisi *mürekkeb cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin biri veya ikisi iki kelimeden müteşekkildir. Tam olmayan cinası ise beş kategoride incelemek mümkündür: İlki *eksik cinas (cinâs-ı nâkıs)* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin birindeki harf sayısı diğerinden azdır. İkincisi *mütekârib cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin harf sayıları aynı ama bir harfleri değişiktir. Üçüncüsü *cinâs-ı mükerrer* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerden biri diğerinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynıdır. Dördüncüsü *cinâs-ı muharref* olarak isimlendirilir yani kelimelerin eski yazıya göre yazılışları aynı, harekeleri ayrıdır. Sonuncusu ise *cinâs-ı hat* olarak isimlendirilir yani arap harflerine göre yazılışları aynı olan kelimelerin nokta değişiklikleri bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise “Tâ’if” kelimesini yer ismi ve dolaşmak manalarında iki kez kullanmıştır ve basit cinas oluşmuştur:

Fevtidir hicretiñ altmış sekizinci senesi

Qabri Tâ’if de ider tã’ifini kãm-revâ¹²⁷

Müellifin Hasan ve hasen kelimelerini birlikte kullanması ise cinâs-ı muharref oluşturmuştur. Aynı zamanda iştikâk olmuştur denebilir:

¹²⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 264; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 467; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 61.

¹²⁷ KAS.13/11

Böyle de feth-i mekālîd beyân itdi o zât
Geldi şandıkçı *Hasan* kim hulkı daği *hasen*¹²⁸

Bir diğer beyitte muhib kelimesi iki kez kullanılarak basit cinas; hub ve muhib kelimeleri kullanılarak cinâs-ı mükerrer, hub, muhib ve mahabbet kelimeleri kullanılarak cinâs-ı nâkıs sanatı icrâ edilmiştir:

Muḥakḳak aña *muḥibbim* Hudâ da *hub* iderek
Muḥiblerine de itsün *maḥabbeti* Mevlâ¹²⁹

Müellif kendi ismini kullanarak çokça cinas sanatını icra etmiştir. Aşağıdaki beyitte de iki feyz ve iki Kemâl kelimeleri arasında basit cinas oluşmuştur:

Hemîşe müşmir-i *feyz* ola naḥl-i ḳalb-i *Kemâl*
Kemâle irdirerek luṭf ü *feyz*-i âl-i ‘abâ¹³⁰

2.1.3.1.2.2.2. Reddû’l-Acüz Ale’s-Sadr¹³¹

İlk mısranın başında, ortasında veya ikinci mısranın başında geçen kelimeyi beytin sonunda kullanarak elde edilen sanattır. Dilçin iade sanatıyla aynı olduğunu söylese de aralarında fark vardır zira iâde sanatında bütün bir şiir söz konusuken reddü’l acüz ale’s-sadrda bir beyit veya nesir parçası söz konusudur. Bu sanat altı şekilde karşımıza çıkabilir: İlk şekilde aynı anlamı taşıyan kelime sadr yani mısranın başında ve acüz yani mısranın sonunda kullanılır. İkinci şekilde cinaslı bir kelime başta ve sonda gelir. Üçüncü şekilde aynı anlamı taşıyan bir kelime haşv yani birinci mısranın ortasında ve sonda bulunur. Dördüncü şekilde cinaslı kelime birinci mısranın ortasında ve sonda bulunur. Beşinci şekilde aynı kökten türemiş iki kelime başta ve sonda bulunur. Son şekilde ise aynı kökten türemiş gibi görünen iki kelime başta ve sonda veya ilk mısranın ortasında ve sonda bulunur. Müellif aşağıdaki beyitte ilk versiyonunu kullanmıştır:

¹²⁸ K.37/1.

¹²⁹ KAS.11/2.

¹³⁰ KAS.11/21.

¹³¹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 294; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 486; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 73.

Ġazā-yı Bedr'e daħi ħıdmet-i Resūl'e irüp
Bulundı başķa maħallerde de olunca ġazā¹³²

2.1.3.1.2.2.3. İřtikāk¹³³

İki veya daha fazla aynı kökten türemiş sözcüğü metin içerisinde kullanmaktır. Bu tür kelimelere müştak denir. Eserde sıkķa rastlanabilir. İřtikāk sanatı ikiye ayrılmaktadır. İlki *ittihād-ı iřtikāk* olarak isimlendirilir yani kelimeler birbiriyle gerķekte müştaktır. İkincisi *şibh-i iřtikāk* olarak isimlendirilir yani gerķekte kelimeler bir köke baēlı olmamakla beraber yazılış ve telaffuzları benzerdir. Beyitte aynı kökten türeyen şi'r (=şiir) ve şa'r (=kıl) kelimeleri ile ittihād-ı iřtikāk sanatı kullanılmıştır:

Haķ Kemāl'i de o şa 'rın 'adediyle şaysun
Neşr u şi 'r ile ider 'afv ü kerem istid'ā¹³⁴

Bir diēer beyitte Arapķa kökenli āciz (=zayıf, güçsüz) ve Farsķa kökenli nāçiz (=ķok küçük, ehemmiyetsiz şey) kelimeleri kullanılarak şibh-i iřtikāk sanatı icrâ edilmiştir:

Rüz-ı maħşerde Kemāl-i 'āciz ü nāçize de
Bī-'azāb itsün behişti Ĥazret-i Mevlā 'atā¹³⁵

Başķa bir beyitte ise aynı kökten türeyen ħub (=sevmek), muħib (=seven) ve mahabbet (=sevgi) kelimeleri kullanılarak ittihād-ı iřtikāk sanatı icrâ edilmiştir:

Muħaķķaķ aña muħibbim Ĥudā da ħub iderek
Muħiblerine de itsün maħabbeti Mevlā¹³⁶

Bir diēer beyitte şehîd (=Allah yolunda ölen) ve meşhed (=şehidin gömüldüēü yer) kelimeleri arasında ittihād-ı iřtikāk sanatı oluşmuştur:

¹³² KAS.19/3.

¹³³ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 234; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 67.

¹³⁴ KAS.32/30.

¹³⁵ KAS.10/13.

¹³⁶ KAS.11/2.

Şehîd olacağın virerek haber Cibrîl
Türâb-ı meşhedîniñ itdi cüz'ini i' tã¹³⁷

Son bir örnekle izah etmek gerekirse gazab (=hiddet) ve iğzâb (=hiddetlendirme, öfkelenendirme) kelimeleri arasında da ittihâd-ı iştikâk sanatı oluştuğunu söylemek mümkündür:

Baňa *ğazab* virir *iğzâb* eylemeklik anı
Diyü yine o hadîs-i şerif ider inbâ¹³⁸

2.1.3.2. Atasözleri ve Deyimler

Baştan ayağı (A'dan Z'ye kadar), (Baştan Ayağa): Tamamıyla, hepsi, baştan sona kadar. Krş. “Bir baştan bir başa”, “Tepeden tırnağa.”¹³⁹

Belaya uğramak/Belaya Çatmak (Düşmek, Girmek): Beklenmeyen bir bela ile karşılaşmak.¹⁴⁰

Belini doğrultmak (Kendisinin, başkasının): Bozulmuş olan işini yoluna koyarak paraca güçlenmek (başkasını güçlendirmek).¹⁴¹

Evi barkı dağılmak, yuvası dağılmak: Ev ve aile düzenini bozmak.¹⁴² K.6/9

Gönül kırmak/Kalbini kırmak: Birini küstürecek, kendisinden soğutacak davranışta bulunmak.¹⁴³

Helak etmek: Öldürmek, ortadan kaldırmak.¹⁴⁴

Hor görmek (Birini): Bir kimseye değersiz, kendisinden çok aşağı gözüyle bakmak. “Hor tutmak.”¹⁴⁵

Kambur kambur üstüne: Sıkıntı sıkıntı üstüne, bir güçlük üstüne bir güçlük daha.¹⁴⁶

Kemâlini bulmak.¹⁴⁷

¹³⁷ KAS.12/3.

¹³⁸ KAS.12/30.

¹³⁹ KAS.25/23.; Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, haz. Mehmet Bozkurt (İstanbul: İnkılab yayınevi, 2022), “Baştan ayağı (A'dan Z'ye kadar), (Baştan Ayağa)”, 105.

¹⁴⁰ K.26/5.; Aksoy, “Belaya Çatmak (Düşmek, Girmek), 107.

¹⁴¹ K.B.5/11.; Aksoy, “Belini doğrultmak (Kendisinin, başkasının)”, 108.

¹⁴² K.6./4.; Aksoy, “Yuvasını bozmak (dağıtmak)”, 553.

¹⁴³ K.33/12.; Aksoy, “Kalbini (gönlünü, hatırını) kırmak”, 339.

¹⁴⁴ KAS.12/12.; M. Ertuğrul Saraçbaşı, İbrahim Minnetoğlu, “*Örnekli ve Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*”, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2002), “Helâk etmek”, 366.

¹⁴⁵ K.14/9.; Aksoy, “Hor görmek (birini)”, 305.

¹⁴⁶ K.B.5/11.; Aksoy, “Kambur kambur üstüne”, 341.

¹⁴⁷ KAS.11/21.; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Kemâlini bulmak”, 299.

Kişi ne yaparsa kendine yapar.¹⁴⁸

Koltuğuna sığınmak (Birinin): Birinin koruyuculuğuna, himayesine sığınmak.¹⁴⁹

Kutb: Mil, uç anlamlarına gelen Arapça bir sözdür. Türkçede “kutup” tarzında söylenir. Tasavvufta, alemde Tanrı iradesini temsil eden ve erenlerin en ulusu olan; Tanrı adına kainatta tasarruf sahibi bulunan bir zattır. Kutbü’l-Aktâb derler.¹⁵⁰

Muradına ermek: Çok istediği şeye kavuşmak.¹⁵¹

Nur saçmak: Nur sözcüğü Arapçadır. Işık, varlık, aydınlık anlamlarına gelir. Nur dilimizde pek çok deyim şeklinde görülebilmektedir.¹⁵²

Nush ü pend eylemek.¹⁵³

Pervane olmak (Birine): Onun yanından hiç ayrılmamak. Etrafında dönüp dolanmak.¹⁵⁴

Rast gelmek:

- 1- Karşılaşmak (Biriyle)
- 2- Düşünülmediği halde kendisini bulmak. (Bir şey)
- 3- İstedigine uygun olmak. (İş)
- 4- Hedefi bulmak. (Atılan şey).¹⁵⁵

Ses vermemek: Yanıt vermemek, sesi çıkmamak.¹⁵⁶

Şifa bulmak: Hastalanmak, hastalığı artmak.¹⁵⁷

Taş yürekli: Hiç acıması olmayan.¹⁵⁸

Yol tutmak (Bir): Yaşayışını, davranışlarını, kendine göre bir düzen ve biçim içinde sürdürmek.¹⁵⁹

Yufka yürekli, (Yüreği Yufka): Acıklı durumlara hiç dayanamayan çok acıyan.¹⁶⁰

Yusuf ile Züleyha bak K.74/5-6-7.

¹⁴⁸ K.11/10.; Eyüboğlu, “Kişi ne ederse kendine eder”, 1/166.

¹⁴⁹ KAS.13/6; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Koltuğuna sığınmak (Birinin)”, 476.

¹⁵⁰ K.B.3/23. Abdülbaki Gölpınarlı, “*Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*”, (İstanbul: İnkılab kitabevi, 2004), “Kutb”, 199.

¹⁵¹ KAS.31/25.; Aksoy, “Muradına ermek”, 398.

¹⁵² KAS.29/6.; Gölpınarlı, “Nur”, 244.

¹⁵³ KAS.10/8.; Eyüboğlu, “Öğüt vermek”, 2/351.

¹⁵⁴ KAS.32/21.; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Pervane olmak (Birine)”, 562.

¹⁵⁵ K.6/3.; Aksoy, “Rast gelmek”, 438.

¹⁵⁶ K.14/5.; Aksoy, “Yanıt vermemek, sesi çıkmamak”, 452.

¹⁵⁷ K.9/4.; Aksoy, “Şifayı bulmak”, 474.

¹⁵⁸ K.35/10; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Taş Yürekli”, 636.

¹⁵⁹ K.11/1.; Aksoy, “Yol tutmak (Bir)”, 529.

¹⁶⁰ KAS.1/28.; Aksoy, “Yufka yürekli, (Yüreği yufka)”, 531.

Yüz sürmek: Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına... doğru yüzünü sürercesine eğilmek.¹⁶¹

Zuhûr etmek: Zuhur, meydana çıkmak, görünmek demektir. Arapça çoğulu “zuhûrat”tır. Tasavvuf ehline varlıklar, Tanrı’nın zuhûrudur; Tanrı kudretinin, hikmetinin, yani Tanrı varlığının aynaları, mazharlarıdır; Tanrı’nın zatı bu sıfatla tezahür eder, fakat her an olup duran bu zuhûr, irfana ermeyenlerin nazarında hep o varlıkların muhtezası gibi görünür; bu yüzden zuhûru, yani görünmesi, butûnunu yani gizlenmesini sağlamıştır.¹⁶²

2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri

2.2.1. Dügümlü Baba

Dügümlü Baba’nın hayatıyla ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba’nın ilk üç cildinde önemli birçok detaya rastlanmaktadır. İnceleyeceğimiz dördüncü ciltte şeyhin hayat hikayesini içeren tarihî veya fiziksel özelliklerinden çok kerâmetleri ve tasavvufî istidâdları üzerinde durulmuştur. Diğer ciltlerden alınan bilgiler için dipnotta kasîde veya kıt’a numaraları yerine alıntılanan tezlerin sayfa numaraları verilecektir.

Tam ismi Hacı Hâfız Mustafa Efendi olarak bilinen Dügümlü Baba, 1200/1786 yılında Amasra Viranşehir’de doğmuştur. İsmâil Sâdık Kemâl kendisinden eserin ikinci cildinde Hacı Hâfız Gazi Seyyid Mustafa Baba¹⁶³ olarak söz etmiş, kimilerince “ermişliğine inanılan meczup bir derviş”¹⁶⁴ olarak nitelendirmiştir. Amasralı Alemdarlar ailesine mensup olan Dügümlü Baba’nın babası Nakşîbendi şeyhi Yahya Efendi’dir.¹⁶⁵ Birinci ciltte geçtiğine göre annesi Hanife hanım olup anne ve babası seyyiddir.¹⁶⁶ Annesinin isminin Havva olarak -eğer ikinci bir ismi yoksa- farklı ya da hatalı ifade edildiği de görülebilir.¹⁶⁷ Fizik özellikleri İsmâil Sâdık Kemâl tarafından birinci ciltte yer yer detaylandırılmış, Taşan ise bunları toplamıştır: Orta boylu, beyaz tenli, dik duran, saçları daima traşlı, sakalları bir tutam, sakalları beyaz, gözleri sarı ela, dişleri dökülmüş, göğsü

¹⁶¹ K.B.1/14.; Aksoy, “Yüz sürmek”, 538.

¹⁶² K.15/2.; K.17/3.; K.23/6.; K.25/4.; K.30/7.; K.32/6.; K.34/8.; K.47/4.; K.58/4.; Gölpınarlı, “Zuhur, Zuhurat”, 341.

¹⁶³ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 34.

¹⁶⁴ Necdet Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 381.

¹⁶⁵ Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, 382.

¹⁶⁶ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 35.

¹⁶⁷ Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, 382.

ve karnı düz, az kıllı, yumuşak ciltli, parmaklarının biri eğri, yürüyüşü sakın ve sessiz vd. şekilde geçmektedir.¹⁶⁸

Düğümlü Baba hâfız, Arapça bilen; aynı zamanda tefsir, hadis ve İslâm tarihi ilimlerinde donanımlı, tasavvufî ilimleri bilmekle kalmayıp, denildiğine göre üçlerden-meczublardan olması sebebiyle bu ilimleri bizzat yaşayan bir zâttır.¹⁶⁹ Müellif eserinde onu kutb¹⁷⁰, gavs¹⁷¹ gibi genellikle kendisinden yardım istenilen yüksek mertebeli sıfatlarla nitelemiştir. Hanefî olduğu fakat keşf ile dört ehl-i sünnet mezhebini bildiği¹⁷², yine keşfen dört hak kitaba¹⁷³ vâkıf olduğu da geçmektedir. Kendi yazması olarak dört cüz ve bir En'âm-ı Şerif bulunduğu kasîdelerde geçmekle birlikte maalesef İsmâil Sâdık Kemâl'in, tahrif edilen bu eserlere ulaşamadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

Düğümlü Baba'nın Kadirilik, Nakşîlik, Sa'dilik yolunda yürüdüğüne dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte bir kesinliği yoktur.¹⁷⁵ Ancak İsmâil Sâdık Kemâl tarafından eserde verilen bir Sa'diyye silsilesinde son zincirde yer almaktadır.¹⁷⁶ Vardığı bu mertebe neticesinde yüksek kademeli devlet adamlarından pek çok kişi kendisinden himmet istemiştir.¹⁷⁷ Nice aç olanları doyurduğu¹⁷⁸, insanları utandırmamak ve sözünün tesirli olabilmesi için alenen sıkıntılarını söylemediği¹⁷⁹, ilhâmının her zaman zuhûr ettiği¹⁸⁰ fakat istenilen şeyin asıl Hak'tan istenmesi gerektiğine dair bir yönlendirmesi olduğu gibi bilgiler onun şahsiyetini tanımlar niteliktedir.

Baba ve bab ifadesi 10. yüzyıldan itibaren çeşitli tesirlerle bazı meczublara ve münzevi sufilere ünvan olarak kullanılagelmiştir. 12. yüzyıldan sonra ise Yesevî dervişleri arasında ilgi görerek Türk-İslâm dünyasına girmiştir.¹⁸¹ Düğümlü Baba unvanıyla ünlenen Hacı Hafız Mustafa da, kaynaklara göre bulduğu ipleri elbisesine ve esasına

¹⁶⁸ Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel*, 42.

¹⁶⁹ Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel*, 35.

¹⁷⁰ K.B.3/23.

¹⁷¹ K.B.1/10; KAS.31/30; K.51/2;

¹⁷² K.B.1/9.

¹⁷³ K.B.1/5.

¹⁷⁴ Önce, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâni*, 18.

¹⁷⁵ Şeydanur Küçük, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 16.

¹⁷⁶ KAS.31/30.

¹⁷⁷ K. 18, K. 20, K.1, K. 22, K.36, K.38, K.40, K.42, K.43, K.50, K.53, K.56.

¹⁷⁸ K. 8/6.

¹⁷⁹ K. 19/6.

¹⁸⁰ K. 27/5.

¹⁸¹ Süleyman Uludağ, "Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 1991), 4/365.

bağladığı için halk arasında meczublardan sayılmıştır.¹⁸² Bu sebeple bu sıfat ve unvan ile ünlenmiştir. Burada meseleyi meczub yani cezbelenen bir kimsenin durumu açısından incelemek uygun olacaktır.

Cezbe, sözlükte “kendine çekmek, yaklaştırmak” olarak kullanılırken tasavvufta Allah’ın bir kimseyi kendine çekmesi ve huzurunda tutması manasında kullanılır. Bu durum geçici veya kalıcı olabilmektedir.¹⁸³ Cezbeye kapılan kişi Allah’a manevi merteye ile ulaşma yolu olan sülûku perdenin kalkmasıyla bir anda tamamlamış olur ve ma’rifete mazhar olur. Bu cezbe hali müşâhede yoluyla olmaktadır.

Müşahede, Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre; “kendini kaybederek Hakk’ı bulmandır.” Ebû Osman Mekkî ise araya perde girmeden tecelli nurunun ardı ardına kalbe gelmesi şeklinde yorumlamıştır.¹⁸⁴ Müşahede halindeki zat nerede olursa olsun Allah’ı kalp gözüyle görür. Müşahede halindeki kimsenin vâkıf olduğu hakikat ise Hücvîrî’ye göre iki çeşittir: Biri yakînin sıhhatli oluşundan ötürüdür ki bunun yolu istidlâl yoludur. Yani hakikat kendisi için ayan beyan olana kadar delillerini ispat eder, bu kişi müstedlil olur. Diğeri ise muhabbetin galebesindendir yani muhabbet öyle dereceye ulaşır ki dosttan başkasını görmez olur. Bunun yolu ise cezbe yoludur, kişi meczub ve meslûb olur. Allah onun için delilleri örtü kılar.¹⁸⁵ Bu bağlamda Dügümlü Baba ikinci nevi’de değerlendirilebilir. O Hakk’a, elbisesine ve esasına sıkı sıkıya bağladığı düğümleri gibi sıkıca bağlıdır.

Buraya kadar olan bilgiler ışığında Dügümlü Baba’nın hem ilim hem de mârifet sahibi olduğu ifade edilebilir. Sûfilerde göre ilim ve marifet arasında bir takım farklar bulunmaktadır. Eşyanın zahirinin ilim, batınının bilinmesine marifet denildiği gibi; ilmin halka mübah kılınıp marifetin evliyâyâ tahsis edildiğine dair de görüşler mevcuttur.¹⁸⁶ Dügümlü Baba’nın bu yorumlar ışığında ârif olduğu düşünülebilir. Ârifi sevk ve idare eden Zünnûn’a göre başkasıdır. O, ârifi; “Burada idi, şimdi gitti.” şeklinde tanımlamıştır. Fâris’e göre ise; “Ârifin ilmi hâlidir, hareketleri galebedir.” Buradan anlarız ki ârifin

¹⁸² Semavi Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserler Kılavuzu*, (Ankara: MEB Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1965), 51-52.

¹⁸³ Süleyman Uludağ, “Meczup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2003), 28/285.

¹⁸⁴ Kuşeyrî, *Risâle (Tasavvuf İlmine Dair)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 169. Ayrıca bkz. Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*, haz. H. Kamil Yılmaz, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 65-66.

¹⁸⁵ Hücvîrî, *Keşfü’l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 393.

¹⁸⁶ Kelâbâzî, *Taarruf*, 109.

hareketleri mecburidir.¹⁸⁷ Aliyyân, kendisine deli divane dediklerinden beri Allah'ı tanıdığını ifade etmiştir.¹⁸⁸ Yine ârif kimdir sorusuna “*kâin ve bâin (birlikte ve ayrı) olan kimsedir*” denilmiştir. Bunun başka bir tanımı da “halvet der encümen”dir.¹⁸⁹ ki bu kimseler halk içinde Hak ile beraberdir. Bir takım mistik halleri ve kerâmetleri kendisinde barındıran, bunları göz önünde yapmaktan çekinmeyen Dügümlü Baba da bu minvalde halvet der encümen, meczub bir zât olarak mârifet sahibi şeklinde tanımlanabilir. Kerâmetlerinden anladığımız kadarıyla göz önünde ve ünlü bir meczub olmasının yanında, şöhretini gizleme gibi bir gaye de gütmektedir. İlk ciltte düğümleri bunun için bağladığı ifade edilir.¹⁹⁰

Hakka ermek için sufiler tarafından üç tür yol tutulmuştur:

- 1- *Tarîk-i ahyâr, tarîk-i erbâb-ı muamele (hayırlı insanların yolu)*: Bu yol zühd, vera, takva ve ibadet yoludur.
- 2- *Tarîk-i ebrar, tarîk-i tasfiye ve mücâhede (iyi insanların yolu)*: Bu yol mücahede, riyazet ve tasfiye yoludur.
- 3- *Tarîk-i şüttâr, tarîk-i şâirîn (aşıklar yolu)*: Bu yol aşk, muhabbet, cezbe ve vecd yoludur.¹⁹¹

Bu sınıflandırmaya bağlı düşündüğümüzde Dügümlü Baba'nın yolunun üçüncüsü olduğunu söylemek mümkündür. Şu var ki, aklın ve naklin dengesi tartışılmaz derecede mühimdir. Fakat doğaüstü bir gücü taarruf etmede cezbesine muhtaç olduğu da kayda değer bir değerlendirmedir.

Dügümlü Baba'nın, Menâkıb-nâmede de ismi çokça zikredilen şeyhiyle tanışmasını sağlayan mesele dikkat çekicidir. Onun hangi aşamada cezbeyle kapıldığı bilinmemektedir. Rus Harbi için 1806'da Amasra'dan gönüllülerle birlikte yola çıkmış, hareket ettikleri gemide bulunan Laz Ahmet Paşa'nın talebiyle orduya imam olarak tayin olunmuştur. Bunu sağlayan olay gemide ezan okuyuşunu beğenmiş olmasıdır.¹⁹² Savaş alanı genişlemiş ve etkileri Niş¹⁹³'e kadar uzanmıştır. Eserde münselik olduğu ifade

¹⁸⁷ Kelâbâzî, *Taarruf*, 219.

¹⁸⁸ Kelâbâzî, *Taarruf*, 110.

¹⁸⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 198.

¹⁹⁰ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 41.

¹⁹¹ Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, 21.

¹⁹² Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, 382.

¹⁹³ Bugün Sırbistan sınırları içerisinde bulunan yer.

edilen¹⁹⁴ Şeyh Masum Halil¹⁹⁵ hazretlerine burada rastlar.¹⁹⁶ Dügümlü Baba'ya savaşta atının vurulacağını ve kendisinin yaralanacağını haber verir ve bunlar gerçekleşir.¹⁹⁷ Karnında süngüden kalan üç iz bulunmaktadır. Artık gazi olduktan sonra savaş bitiminde yanına gelmesini isteyen şeyhi Masum Halil'in yanına gider ve kendilerinin halvetleri bir saat sürer.¹⁹⁸ Artık ona gönülden bağlanmıştır.

Şeyhi vefat ettikten sonra İstanbul'a gelen Dügümlü Baba, hacca gitmiş ve münzevî bir hayat yaşamıştır. 1237/1821-22'de¹⁹⁹ Arabacıbaşı Tekkesi olarak bilinen ve İbrahim Paşa Sarayı içerisinde bulunan Nakşîbendi tekkesinde Arabacıbaşı Ârif Baba ile tanışarak ömrünün geri kalanını orada idame etmiştir.²⁰⁰ Bazı kaynaklarda ona intisap ettiği geçer.²⁰¹ Vefatından evvel bazı kimselerin rüyasına girmiş veya onlara haber vermiştir. Ârif Baba'ya da defnedileceği yeri bildirmiştir.²⁰² Tekke'de kaldığı odada dervişler yanına toplanmış vaziyette üç saat zikrettikten sonra "Ha Hayy!" esmasıyla vefat ederek dergahın içerisindeki hazireye defnedilir.²⁰³ Tarih 1 Şaban 1283/9 Aralık 1866'yı gösterirken cenazesi At Meydanı'nı dolduracak vaziyette epey kalabalıktır.²⁰⁴ Mezar taşının üstünde vefat tarihine denk "Elâ inne evliyâ'a'llâhi lâ havfun 'aleyhim ve lâ-hüm yahzenûn" âyet-i kerîmesi ile "âşe saî'den ve mâte şehîden" terkibi yazılı olmakla birlikte,²⁰⁵ günümüzde Dügümlü Baba'ya ait olduğu geçen mezar taşında ise "HÜVEL BAKİ / DÜĞÜMLÜ BABA HZ. / ORDU MÜFTÜSÜ / M. KEMAL PAŞA / 1783-1866" ibareleri yer almaktadır.

¹⁹⁴ KAS.29/29.

¹⁹⁵ Sa'diyye Tarikatine mensup olduğu ikinci ciltte geçmektedir. Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâni*, 18.

¹⁹⁶ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 36; Küçük, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis*, 16.

¹⁹⁷ Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâni*, 18.

¹⁹⁸ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 36; Küçük, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis*, 16.

¹⁹⁹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 260.

²⁰⁰ Sakaoğlu, "Dügümlü Baba", s. 382.

²⁰¹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 261.

²⁰² K.B.4/4.

²⁰³ İlber Ortaylı, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu, *Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti*, (İstanbul: Eminönü Belediyesi, 2008) c. II/s. 300.

²⁰⁴ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 44.

²⁰⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/88.

2.2.2. Dügümlü Baba Tekkesi

Tekke kelimesi Arapça'da “yaslanmak, oturmak” anlamına gelen “ve-ke-e” kökünden gelmektedir. Osmanlıca metinlerde tekke/tekye (çoğulu tekâyâ) olarak karşımıza çıkar. Bir tasavvuf terimi olarak tekke, tasavvuf ve tarikat eğitiminin verildiği özel mekandır. İçerisinde çoğunlukla kütüphanelerinin de bulunduğu tekkelerin büyük bir kısmı şeyh ve müritler tarafından yaptırılmış, bir kısmı da tarikata ve şeyhine muhabbet besleyen devlet yöneticileri veya padişahlar tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkelerde ilim ve sanata fazlaca önem verilmiştir. Bunu anlamak için Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere pek çok kütüphanede tekkelerden toplanan kitapları araştırmak yeterli olacaktır.²⁰⁶

Osmanlı topraklarında devlet yöneticileri ve tekke arasında genellikle olumlu bir ilişki olmuştur. Özellikle İstanbul en fazla tekke barındıran şehir olarak bu ilişki biçiminin izlenebileceği has mekanlardan biri olsa gerektir. Yönetim tarikatlere her zaman eşit mesafede durmuş fakat denetim alınması gereken hususlarda elini onlardan hiçbir zaman geri çekmemiştir. Bu minvalde 1812'de tekke vakıfları kontrol altına alınıp Evkâf-ı Hümayun nezaretinin denetimine verilmiştir. Bunun sebebi sapkın inanışlara sahip tarikat mensuplarının teftiş edilip devlete bildirilmesi olmuştur. İkinci denetim adımı olarak 1866'da Meclis-i Meşayih kurularak tekkenin başındaki şeyhler bu kurumun kontrolünde atanmıştır.²⁰⁷ Fakat bu amaç gerçekleşmemiş, bazı Osmanlı aydınları tekkelere karşı sempati beslerken bazıları tekkelere karşı çıkmış ve bu durum 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar sürmüştür.²⁰⁸

Dügümlü Baba Tekkesi, Atmeydanı'nda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'nın içerisinde yer almakta olup, maalesef günümüze ulaşamamış bir yapıdır. Saray İbrahim Paşa'nın vefatından sonra pek çok sebeple kullanıma açılmıştır.²⁰⁹ Örneğin II. Mahmud Han devrinde, 1237 (1820/21) tarihinde elbise ambarı olarak kullanılmıştır.²¹⁰ Bu esnada araba ahır olarak kullanılan iki gözü arabacıbaşı Ârif Baba'ya tahsis etmiştir.²¹¹ Turuk-ı

²⁰⁶ Semih Ceyhan, “Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair”, *Türkiye’de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 36.

²⁰⁷ Reşit Öngören, “Osmanlı Türkiye’sinde Tarikatlar”, *Türkiye’de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 84-85.

²⁰⁸ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 159.

²⁰⁹ Baha Tanman, “Dügümlü Baba Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını., 1994) 3/107.

²¹⁰ Mustafa Koç, “Revnakoğlu’nun İstanbul’u, İstanbul’un İç Tarihi Fatih” (İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), 2053.

²¹¹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 261.

Âliyye²¹²’den olan Ârif Baba²¹³ ise burada bir tekke kurmuş, bu tekke oğlu Mehmed Ragıp Efendi’nin Rufâî olması sebebiyle Rufâî Tekkesi olarak bilinmiştir. Daha sonraları Dügümlü Baba’nın Ârif Baba’yla tanışıp bu tekkeden çıkmaması sebebiyle Dügümlü Baba Tekkesi olarak nam salmıştır. Tekkenin ikinci bânîsi olan İsmâil Sâdık Kemâl Paşa, evvelinde arabacı gediği olarak kullanılan tekkeden “gedik” ifadesini ileride satılma ihtimaline karşı kaldırmıştır.²¹⁴ Kendisinin tekkeye vakfettiği eserlerden geriye kalanlar bugün Süleymaniye Kütüphanesi’nde yer almaktadır.

Revnakoğlu’nun notlarında şöyle bir gazete haberi yer almaktadır. “*İkdam - Gece Postası’ndan (18 Eylül 1947 Perşembe): “İstanbul Adliye Sarayı inşaatı için Divanyolu’nda 30 dükkân ve hane ile 1 fırın, 1 bahçeli otel ve Üzümlü Baba Zaviyesi (Dügümlü olacak) istimlâk edilip yıktırılması kararlaştırılmıştır.”*²¹⁵ Bu karara göre 1947’den sonra türbenin yıktırıldığı anlaşılabılır. Hüsnü Kınaylı’nın Turing Kulüb Belleten’inden naklettiği bilgiye göre ise 1955’te Dügümlü Baba Dergahı bahçesinin kaldırılması belediyeden talep edilmiştir. Buna göre dergah 1947’de yıktırılıp, bahçesi ise 1955’ten sonra kaldırılmış olabilir. Dügümlü Baba’nın defniyle tonozlu oda hazireye çevrilmişti ve onunla birlikte bulunan 15 zât bulunmaktaydı. İsmâil Sâdık Kemâl’de vasiyeti üzere bunlardan bir tanesiydi. Mezarlar muhtemelen bahçenin yıkımından sonra Sultan I. Ahmed’in türbesinin avlusuna taşınmıştır. Fakat bugün sadece Dügümlü Baba’ya ait bir mezar taşı bulunmaktadır.

Dügümlü Baba Tekkesi postnişinleri 20. yüzyıla kadar şu şekilde sıralanabilir²¹⁶:

1. Arabacıbaşı Ârif Baba (ö. 1843)
2. Ârif Baba’nın oğlu Muhyiddîn Efendi (ö. 1869)
3. Ârif Baba’nın diğer oğlu Mehmed Ragıp Efendi (ö. 1875)
4. Mehmed Ragıp Efendi’nin oğlu Ahmet Raşid Efendi (ö. 1892)
5. Mustafa Efendi (ö. 1900)
6. Mehmet Ârif Efendi (ö. 1902)
7. Hacı Mahmud Efendi (ö. 1903)
8. Halepli Mehmed Sırrî Efendi (ö. 1906)
9. Şeyh İhsan Efendi (?)

²¹² Tek bir tarikati değil tarikatleri ifade eder.

²¹³ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/308.

²¹⁴ Koç, “*Revnakoğlu’nun İstanbul’u*”, 2053.

²¹⁵ Koç, “*Revnakoğlu’nun İstanbul’u*”, 2052.

²¹⁶ M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, (İstanbul: IQ Sanat yay., 2016), 152-153.

10. Şeyh Şihabeddin Efendi (?)

2.2.3. Eserde Adı Geçen Şahıslar

Menâkıb-nâme-i Düğümlü Baba'nın çalıştığımız dördüncü cildinde Hz. Peygamber'in hadislerinden çokça iktibâs edilmiştir. Bir beyitte de Hz. Yusuf²¹⁷'un hayâsından ve çilesinden bahsedilmektedir. Kasîdeler vesilesiyle sahabeler, kerâmetler vesilesiyle devlet büyükleri, daha çok silsile-nâme yoluyla tasavvuf büyükleri, aynı zamanda o dönemde yaşamış halktan pek çok kişinin ismine/izine rastlamak mümkündür. Dönemin padişahlarından II. Mahmud (ö.1839), Hz. Mahmud Hân olarak geçmekte, bir kimsenin çıkan piyangoyu ona sunduğu, onun da kişiyi bin iki yüz kuruş aylığa bağladığı aktarılmaktadır.²¹⁸ Fatih Sultan Mehmed(ö. 886/1481)'in Hz. Eyyüb (ö. 49/669)'ün kabrini yaptırdığı²¹⁹, Abbasi hükümdarlarından Halife Mansur ed-Devânîkî (ö. 158/775)'nin İmam-ı A'zam (ö. 150/767)'a Irak kadılığını verdiği fakat kendisi kabul etmediği için onu hapse attığı bahsi geçmektedir.²²⁰ Elbette bunların bir kısmı şahit olunan diğer bir kısmı ise geçmişteki hadiselerin rivayet yoluyla aktarımlarından ibarettir. Eserde pek çok yerde olaylarla kişiler arasında bağlantı kurulabildiği gibi kişiyi utandıracak bazı hususlarda meselenin gıybet olmaması ibret olması için İsmâîl Sâdık Kemâl'in kişi isimlerini zikretmekten kaçındığı yerler vardır.²²¹ Kerametleri anlatan ravilerin isimleri de Ali Hoca Efendi²²², sulehadan Osman²²³, Hakkı İsmâîl Efendi²²⁴ olarak geçmektedir. Çoğu menkıbede “yine ol ravi” şeklinde bir ibare bulunmakta, Hakkı İsmâîl Efendi'den nakledildiği anlaşılan bir anlatım gözlenmektedir zira bu ifadeye onun rivayetinden sonra gelen menkıbede yer verilmektedir. Ana başlık olarak “Dinî Şahsiyetler”, “Devlet Adamları” ve “Çağdaş Kimseler” olarak sınıflandırılacak olan bu şahıslardan bilgilerine rastlananlar birer başlık altında incelenecektir. Önceki ciltlerde bahsi geçen isimlerin bilgileri kısaca verilip bu ciltte geçen bahse değinilecektir. Hakkında sadece mesleği, memleketi veya kaynaklarda rastlanmayan bir unvanı bulunan

²¹⁷ K.74/5.

²¹⁸ K.4/6.

²¹⁹ KAS.25/22.

²²⁰ KAS.29/15.-16.-17.

²²¹ K.B.4/18.; K.69/12.; K.33/8.

²²² K.3/1.

²²³ K.5/1.

²²⁴ K.7/1.

kimselere başlıklarda yer verilmeyecek olup isimleri şunlardır: Esirci Tahir Efendi²²⁵ , Horasan'dan Latif²²⁶, ulemâdan Ali²²⁷, Abd-i Kerîm isminde bir tâcir²²⁸, Aydın tarafından biri²²⁹, Trabzonlu Ali Bey²³⁰, Ali Bey²³¹, Ayntablı Muhammed Bey²³², Şirbanlı Muhammed²³³, Hoca Resul²³⁴, Arnavud Nûri Ağa²³⁵, Kanbur İsmâil Ağa²³⁶, Edirneli Kâtip Mustafa²³⁷, Memur Nâim²³⁸, Belig Efendi²³⁹, Muhtar Hızır Bey²⁴⁰, Amasyalı Hamza Efendi²⁴¹, Diyarbakırlı biri²⁴², Çerkes muhaciri Hasan Bey²⁴³.

2.2.3.1. Dinî Şahsiyetler

2.2.3.1.1. Peygamberler ve Sahabiler

Eserde siyer-i Nebî'ye, hadislerin iktibası ve telmihi vesilesiyle sıkça rastlanmaktadır. Müellif Hz. Peygamber'den en çok Mefhâr-ı 'Âlem²⁴⁴, Fahr-i Rusûl²⁴⁵, Fahr-u'l-Enbiyâ²⁴⁶ terkipleriyle söz etmektedir. Bu bahisler yahut ifade biçimleri kasîdelerde daha çok yer almaktadır. Sahabe hakkında pek çok hadise yer verilmiştir.

Kasîdeler belli bir sırayı takip etmekle birlikte Hz. Ebûbekir(ö. 13/634).²⁴⁷, Hz. Ömer(ö. 23/644)²⁴⁸, Hz. Osman(ö. 35/656)²⁴⁹, Hz. Ali(ö. 40/661)²⁵⁰, Hz. Talhâ b. Ubeydullah(ö.

²²⁵ K.1/1.

²²⁶ K.56/1.

²²⁷ K.55/1.

²²⁸ K.68.

²²⁹ K.69.

²³⁰ K.43.

²³¹ K.50.

²³² K.49.

²³³ K.47.

²³⁴ K.45.

²³⁵ K.50.

²³⁶ K.B.5.

²³⁷ K.73.

²³⁸ K.72.

²³⁹ K.42.;K.71.

²⁴⁰ K.5.

²⁴¹ K.45.

²⁴² K.30.

²⁴³ K.74.

²⁴⁴ K.B.3/18.

²⁴⁵ K.73/6.

²⁴⁶ KAS.5/1.

²⁴⁷ KAS.1.

²⁴⁸ KAS.2.

²⁴⁹ KAS.3.

²⁵⁰ KAS.4.

36/656)²⁵¹, Hz. Zübeyr b. Arvâm(ö. 36/656)²⁵², Hz. Sa'd bin Ebî Vakkâs(ö. 55/675).²⁵³, Hz. Sa'id b. Zeyd(ö. 51/671 [?])²⁵⁴, Hz. Abdurrahman b. Ayf(ö. 32/652)²⁵⁵, Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah(ö. 18/639)²⁵⁶, Hz. Hasan(ö. 49/669)²⁵⁷, Hz. Hüseyin (ö. 61/680)²⁵⁸, Hz. Abdullah b. Abbas(ö. 68/687-88)²⁵⁹, Hz. 'Abdullah bin 'Ömer(ö. 73/693)²⁶⁰, Hz. Abdullah b. Zübeyr(ö. 73/692)²⁶¹, Hz. Abdullah b. Amr b. As(ö. 65/684-85)²⁶², Abdullah b. Mes'ûd(ö. 32/652-53)²⁶³, Hz. Zeyd b. Sâbit(ö. 45/665 [?])²⁶⁴, Hz. Übeyy b. Ka'b(ö. 33/654 [?])²⁶⁵, Hz. Abdullah b. Kays(ö. 42/662-63)²⁶⁶, Hz. Ebu'd-Derdâ(ö. 32/652 [?])²⁶⁷, Hz. Ebû Hureyre(ö. 58/678)²⁶⁸, Hz. Enes b. Mâlik(ö. 93/711-12)²⁶⁹, Hz. Câbir b. Abdullah(ö. 78/697)²⁷⁰, Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî(ö. 49/669)²⁷¹, Hz. Selmân-ı Pâk(ö. 36/656 [?])²⁷², Hz. Huzeyfetü'l-Yemânî(ö. 36/656)²⁷³ Hz. Kanber Ali²⁷⁴ hakkında yazılmıştır. Hz. Üveys el-Karenî(ö. 37/657)²⁷⁵'yi de bu kategoride zikretmek mümkündür.

Bu kasîdeler içerisinde Hz. Nevfel'den iki kere şehit olmasıyla ilgili söz etmektedir²⁷⁶. Rivayete göre annesi yalnız kalmaktan çekinerek savaşa katılmasını istemese de Hz. Nevfel, cihad sevabını işitince kendisine söz geçirememiştir. Savaş dönüşü Hz. Nevfel'in annesi Hz. Ebûbekir'e oğlunun durumunu sorunca Hz. Ebûbekir onun şehid olduğunu söylemeye çekinmiştir. Daha sonra Hz. Nevfel çıkagelip bütün sahabileri hayrete düşürmüştür. İki yıl daha yaşadıktan sonra Yemâme savaşında tekrar şehîd edilmiştir:

²⁵¹ KAS.5.

²⁵² KAS.6.

²⁵³ KAS.7.

²⁵⁴ KAS.8.

²⁵⁵ KAS.9.

²⁵⁶ KAS.10.

²⁵⁷ KAS.11.

²⁵⁸ KAS.12.

²⁵⁹ KAS.13.

²⁶⁰ KAS.14.

²⁶¹ KAS.15.

²⁶² KAS.16.

²⁶³ KAS.17.

²⁶⁴ KAS.18.

²⁶⁵ KAS.19.

²⁶⁶ KAS.20.

²⁶⁷ KAS.21.

²⁶⁸ KAS.22.

²⁶⁹ KAS.23.

²⁷⁰ KAS.24.

²⁷¹ KAS.25.

²⁷² KAS.26.

²⁷³ KAS.27.

²⁷⁴ KAS.28.

²⁷⁵ KAS.32.

²⁷⁶ Bu hadiseye sahih hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

Bir ğazāda Nevfel'i küffār itmişdi şehīd
Cümle aşhāb añā cem' olmuş idi ba'de'l-ġazā

Cismini herkes görüp mahzūn olup defn itdiler
Ḳabri de oldı ziyāret ile rūhiyçün du'ā

Ordu geldikde giçenlerden şorardı māderi
Ordu ardına işāretle olurdu iktifā

Zahr-ı orduda Ebū Bekr'i görüp itdi sü'āl
Ḳalmayup te'vīl maḥalli itdi tefhīm iktizā

Ṭogrısın dimekte müşkil kızıl olunmaz irtikāb
Bi't-tazarru' itdi Yā Allāh diyü bir kez nidā

Ḥazret-i Nevfel ḥayātı buldı sür'atle gelüp
Ṭoĝdı iki oĝlı yine eylemiş idi ğazā²⁷⁷

Hz. Âişe(ö. 58/678)'den bir kasîdede Hz. Peygamber'in Hz. Ebûbekir'i kendi yerine imam tayin edeceği esnada babasının yumuşak gönüllü olduğunu söylemesi ve Hz. Peygamber'den bu söyleminden dolayı özür dilemesiyle ilgili bahsetmektedir:

Anı istiḥlāf itmişdi imāmetde Resūl
Görmüş oldı muḳtedālık emrini añā sezā

Ya'ni emr itdi cemā'atde ola Şiddīk imām
Ḥastalık za'fi vücūdında olunca rū-nümā

Nerm-dildir ol yerinizde imām olmaz diyü
Ā'işe ḥazretleri 'özü itdi iki kez añā

²⁷⁷ KAS.1/18-19-20-21-22-23.

Gösterüp Şiddîka'ya anıñ içün biraz melâl
Eyledi bu emrini aşhâbına bi' z-zât edâ²⁷⁸

Diğer bir kasîdede ise Cemel Savaşı'na gelmesinden bahsetmektedir:

Cenâb-ı Â' işe yevm-i Cemel'de gelmek-ileñ
Dü-fırka beynini ıslâhı görmüş-idi sezâ²⁷⁹

Hz. Fâtıma(ö. 11/632)'dan Hz. Ali ile birlikte aç karnına oruç tutmaları hususunda söz etmektedir:²⁸⁰

Şıyâmı aç yatarak tıtdılar tamâm üç gün
Cenab-ı Hakk dañı Qur'ânı içre kıldı senâ²⁸¹

Yine Hz. Fâtıma'dan Hz. Zehrâ lakabıyla bahsetmekte, Hz. Peygamber'in onu kendinden ve ehl-i beytinden sayması da beyitlerde geçmektedir:²⁸²

Hadîsde Hazret-i Zehrâ'yı "bağ'atün minnî"²⁸³
Diyü buyurdu Cenâb-ı Resûl-i her dü-serâ

Muaviye(ö. 60/680)'den ise Sıffin Savaşı ile ilgili Hz. Ali'ye karşı duruşundan bahsedilmektedir.²⁸⁴

2.2.3.1.2. Tasavvuf ve Mezhep Büyükleri

Eserde bu kategoride pek çok dinî karakterin ismi silsile-nâmeler vesilesiyle geçmektedir. Burada ayrı bir başlık açılacak olanlar Dügümlü Baba ile temas etmiş kişiler ve verilen

²⁷⁸ KAS.1/26-27-28-29.

²⁷⁹ KAS.4/35.

²⁸⁰ KAS.4/16.

²⁸¹ Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) "Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız." el-İnsan, 76/7-10.

²⁸² KAS.12/29.

²⁸³ "Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur". Buhârî, "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebî", 12/29; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 93-94.

²⁸⁴ KAS.4/37.

tarikât silsileleridir. Diğer tasavvuf büyükleri ve âlimleri ise ismen zikretmek yerindedir. *İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe*(ö. 150/767)²⁸⁵ hakkında kasîde bulunmakta olup kasîde içerisinde *İmâm Şâfi*(ö. 204/820) hazretleri ve *İmâm Mâlik*(ö. 179/795) hazretlerinin de isimlerine de yer verilmiştir. Yine Hz. Eyüb el-Ensârî'nin işlendiği kasîdede daha çok Fatih Sultan Mehmed Hân'ın hocası olarak daha çok bildiğimiz *Akşemseddin*(ö.863/1459)'den söz edilmektedir. Onun Hz. Eyüb'ün kabrinin yerini tarif ettiği ifade edilmiştir.²⁸⁶

2.2.3.1.2.1. “Şâh-ı Nakşîbend” Kasîdesi Muhtevâsı²⁸⁷

Eserde Nakşîbendiyye tarikati kurucusu olarak kabul görmüş ve XIV. yüzyılda yaşamış olan Bahâeddin Nakşîbend(ö.791/1389) adına bir kasîde bulunmaktadır. Bahsi geçen tarikât XII. yüzyılda Buhara civarında neşet eden Hâcegân tarikatinin devamı olarak kabul görmüştür. Diğer bazı tarikâtlarin aksine silsilelerini Hz. Ali'ye değil Hz. Ebûbekir'e dayandırmaktadır.²⁸⁸ Genel kabule göre silsileleri Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebûbekir(ö. 13/634), Hz. Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656 [?]), Hz. Kâsım b. Muhammed b. Ebûbekir(ö. 107/725[?]), Ca'fer-i Sâdık(ö. 148/765), Bâyezîd-i Bistâmî(ö. 234/848 [?]), Ebû'l Hasan Harakânî(ö. 425/1033), Ebû Ali Farmedî(ö. 477/1084), Yusuf Ali Hamedânî(ö. 535/1140), Abdü'l-Hâlık Gücdüvânî(ö. 575/1179 veya 617/1220) şeklindedir.²⁸⁹

Şâh-ı Nakşîbend kasîdesi içerisinde silsileden *Bahâeddin Nakşîbend* (ö.791/1389), *Seyyid Emir Külâle* (ö.772/1370), *Abdü'l-Hâlık Gücdüvânî*(ö.575/1179 veya 617/1220), *Muhammed Baba Semmâsî*(ö. 736/1335) bulunmaktadır. Bahâeddin Nakşîbend'den Nakşîbendî pîri olarak söz etmektedir:

Semiyy-i Mefhâr-ı 'Âlem Bahâü'd-dîn-i feyz-ârâ
Tarîk-ı Nakşîbendî içre pîr-i muktedâ hâkkâ²⁹⁰

²⁸⁵ KAS.29.

²⁸⁶ KAS.25/22.

²⁸⁷ KAS.30.

²⁸⁸ Diğer halifelere bağlı silsileler de zikredilmiştir. bkz. Hazînî, *Menbau'l-Ebhâr fî Riyâzî'l-Ebrâr*, haz. Mehmet Mahur Tulum, (İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2021).

²⁸⁹ Necdet Tosun, “Nakşîbendiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam yayınları, 2015), 611-612.

²⁹⁰ KAS.30/1.

Seyyid Emir Külâle'nin evliyâ büyüklerinden olduğundan bahsetmektedir:

Buḥārî'dir tarîḳan nisbeti Seyyid Külâle'dir
Ki anında kibâr-ı evliyâdan olduğu eclâ²⁹¹

Abdû'l-Hâlık Gücdüvânî'den de semanın nurunu arttıran kimse olarak söz edilmektedir:

İrişdi Şeyḥ 'Abdû'l-Hâlık'ın da feyzi rûḥânî
Semâ-yı qudsiyân içre o da ḥurşîd-i nûr-efzâ²⁹²

Yine aynı kasîde içerisinde Gücdüvânî hazretlerinin Horasanlı bir Türkmen sûfisi olan *Mâşuk-ı Tûsî* (ö. V./XI. yüzyılın başları)'nin kabrini ziyaret ettiği geçmektedir:

Didi hem eylerem ihfâ ile zîkr-i İlâhî'yi
Ki 'Abdû'l-Hâlık'ındır vâkı'amda emri bu gûnâ

Ziyâret eyledikde kabrini ma'sûḳ-ı Tûsî'niñ
Selâmı virdi ḥâl ü ḥâtırını kıldı istikṣâ²⁹³

Muhammed Baba Semmâsî'nin ise ileri gelen büyüklerden olduğu zikredilmiştir:

Yine öyle e'âzımdan Muḥammed Baba Semmâsî
İder idi tûlû'ından muḳaddem vaşfını icrâ²⁹⁴

2.2.3.1.2.2. “*Silsilenâme-i Tarikat-i Aliyye-i Sa'diyye*” Muhtevâsı²⁹⁵

Eserde tamamı sıralanan tarikat silsilesi de Sa'diyye'ye aittir. Sa'diyye tarikatı, Suriye'de zeki, güzel yüzlü, güzel sesli, iyi ata binen, pek çok yer gezmiş ve ilim ehli Sa'deddin el-Cebâvî (ö. 575/1180) tarafından kurulan ve kıyâmî usulü benimseyen bir tarikattir.

²⁹¹ KAS.30/2.

²⁹² KAS.30/3.

²⁹³ KAS.30/17-18.

²⁹⁴ KAS.30/4.

²⁹⁵ KAS.31.

Tarikat geniş alanlara yayılmış, pek çok kola ayrılmıştır.²⁹⁶ Tarikatin Rifâiyye'den türediğine dair rivayetler bulunsa da Sa'deddin el-Cebâvî'nin atalarının tarikatı olan Şeybâniyye'den doğmuş müstakil bir tarikattir.²⁹⁷ Bir görüşe göre de Rifâiyye'den türemese de ondan beslenmiştir. Buna göre Şeybâniyye ve Rifâiyye'den olmak üzere iki tarikat silsilesi olduğu kaydedilmiştir.²⁹⁸ Bu ciltte verilen silsile ise şu şekilde sıralanabilir:

Hz. Peygamber, Hz. Ali (ö.40/660), Hz. Hüseyin (ö.61/680), Muhammed el-Bâkır (ö.114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö.148/765), Mûsâ el-Kâzım(ö.183/799), Ali er-Rıza (ö.203/818), Ma'ruf el-Kerhî (ö.200/815), Seriyü's-Sakatî (ö.253/865), Cüneyd el-Bağdâdî(ö.298/911)²⁹⁹, Ali er-Ruzbârî (ö.321/933), Ebû Ali el-Kâtibî (ö.353/964), Sa'îd el-Mağribî (ö.383/993), Ebu'l-Kâsım Ali el-Gürgânî (ö.450/1068), Ebûbekir Muhammed en-Nessâc (ö.484/1091), Ahmed Gazzâlî (ö.518/1124), Ebu'l-Fazl el-Bağdâdî (ö.581/1185), Ali Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî (ö.582/1186), Ebu'l-Sa'îd el-Endelûsî(589/1193), Şu'ayb et-Tilimsânî (ö.590/1193), Yûnus eş-Şeybânî (ö.620/1223), Abdullah Mezîd eş-Şeybânî (ö.645/1247), Yûnus eş-Şeybânî (ö. 663/1264), Sa'deddin el-Cebâvî (ö.700/1300)³⁰⁰, Muhammed Ali Şemseddîn, Aliyyü'l-Ekhal, Ebûbekir Takiyyüddîn, Şeyh Muhammed, Şeyh Hasan, Şeyh Muhammed Sa'deddîn, Şeyh Sa'deddîn, Şeyh Mûsâ, Şeyh Mustafa, Şeyh İsmâ'il, Şeyh İbrâhîm, Şeyh Süleymân-ı Zamân, Şeyh Çavuş İbrahim, Şeyh Muhammed, Şeyh Ma'sum Halîl, Dügümlü Baba.

Eser içerisinde Leskofça'da bulunan Sa'diyye meşayihî tarafından gönderilen bir mektupta yer alan silsile de kıt'a şeklinde der-kenârda ayrıca verilmiştir³⁰¹:

Şeyh Ali, Şeyh İbrahim, Şeyh Ebû Celil, Şeyh Ebûbekir, Şeyh Sa'îd, Şeyh Hüsni Cebâvî, Şeyh Bedreddin, Şeyh Bedreddin, Şeyh Ebûbekir, Şeyh Abdü'l-Bâkî, Şeyh Yusuf, Şeyh Kâmil, Şeyh İbrâhîm, Şeyh Süleyman-ı Zamân Âcizî, Şeyh Muhammed, Şeyh Çavuş, Şehîd İbrâhîm, Şeyh Ma'sum Halîl.

²⁹⁶ Hür Mahmut Yücer, "Sa'diyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam yayınları, 2015), 223-225.

²⁹⁷ Yücer, "Sa'diyye", 229.

²⁹⁸ Hür Mahmud Yücer, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dilik*, (İstanbul: İnsan yayınları, 2010), 80.

²⁹⁹ Buraya kadar vefat tarihleri TDV İslam Ansiklopedi'sinden alınmıştır. Sonrası üçüncü ciltte verilen silsileden alınmıştır. Küçük, "Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis" 261.

³⁰⁰ Esmâr-ı Esrâr'da da vefatı bu şekildedir, Şeyh Sa'deddin'in halifesi Seyyid Abdurrahman el-Hüseyinî'nin bir eserinde 575/1179 olarak verilmiştir. Sa'diyye meşâyihînden Ali Fakrî Efendi'ye göre ise vefatı 621/1224 olarak belirtilmiştir. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi yay., 2006), 422-423.

³⁰¹ K.76.

2.2.3.1.2.3. Arabacıbaşı Ârif Baba³⁰²

Ser-arabacıyân-ı hâssa olan Hacı Ahmed Ağa'nın oğlu olan Ârif Baba, Arabacıbaşı Tekkesi'nin ilk şeyhidir. Muhyiddîn Efendi (ö.1286/1870), Rifâiyye tarikatine mensub olan Hacı Mehmed Râgıb Efendi (ö. 1292/1876) ve eserin ikinci ve üçüncü cildinde geçtiği üzere Râşid Efendi isimlerinde üç evlâda sahiptir. Eserde Dügümlü Baba'nın Ârif Baba'ya kendi medfeninin yerini söylediği³⁰³, oğlu Muhyiddîn'in uzun yaşamayacağını³⁰⁴, Râgıb Efendi'nin Ârif Baba'dan sonra tekkeye şeyh olacağını³⁰⁵, küçük oğlu Râşid Efendi'nin de ömrünün kısa olacağını³⁰⁶ haber verdiği geçmektedir. Dügümlü Baba ile yakınlığını ona şaka yapmasından³⁰⁷ da anladığımız Ârif Baba, Sultanahmed'de yaşamış ve 1259/1843'te vefât etmiş, Karacaahmet'e defnedilmiştir.³⁰⁸

2.2.3.1.2.4. Şeyh İsmâil Sirâceddîn eş-Şîrvânî³⁰⁹

Tam adı Mevlânâ İsmâil b. Ahmed olan Siraceddîn Kürdemirî eş-Şîrvânî olarak bilinen Şeyh İsmâil, Azerbaycan Şirvan'ın Kürdemir köyünde 1197/1782-83 yılında doğmuştur. Pek çok şehirde medrese tahsili görmüş olan Şîrvânî, tasavvufa merak saldıktan sonra Abdullah ed-Dihlevî'yi (ö. 1240/1824) görmek için Hindistan'a yola çıkmış, yolda bir işaret hissederek Şam'a yönelmiş ve orada Hâlid-i Bağdâdî (ö.1241)'den tasavvuf eğitimi ve terbiyesi aldıktan sonra memleketine geri dönmüştür. Rusların Kafkasları işgal ettiği dönemde tasavvufi faaliyetlerden rahatsız olan Ruslar, kendisi ve halifeleri üzerindeki baskıyı arttırdı. 1826 yılında Osmanlı toprakları içerisinde bulunan Ahıska'ya göç etmiştir.³¹⁰ Daha sonraları Amasya'ya göç ederek 1270/1853'te vefât etmiştir.³¹¹ Kendisine intisâb eden pek çok müridi olmakla birlikte Nakşîbendiyye'nin Hâlidîlik kolunu geniş alanlara yaymıştır. Kendisinin ilk oğlunun ismi Abdülhamid Efendi'dir.³¹² Eserde oğlu Hamid birlikte İstanbul'a geldikleri, burada Dügümlü Baba ile görüştikleri

³⁰² K.B.4.;K.62

³⁰³ K.B.4/4.

³⁰⁴ K.62./1-2.

³⁰⁵ K.62/5.

³⁰⁶ K.62/8.

³⁰⁷ K.B.4/1.

³⁰⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/ 308.

³⁰⁹ K.52.;K.45.

³¹⁰ İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, (İstanbul: Dergah yay., 1982), I/436.

³¹¹ Necdet Tosun, “*Nakşîbendiyye*”, 656.

³¹² İnal, *Son Sadrazamlar*, I/437.

geçmektedir.³¹³ Dügümlü Baba'nın, oğlu Hamid'in denize çok fazla açılmaktan sakınması gerektiğini ifade etmekte ve ona zevce almakta acele etmemesini tavsiye etmektedir. Bunun sonucunda oğlunun bu tavsiyeyi dinlemediği ve kayığının batarak vefat ettiği geçmektedir.³¹⁴ Diğer oğlu Rüşdi Paşa'ya da zevce olarak erkek kardeşinin kızını acele ederek almasını, fakirliğinden sıyrılarak çok rızık bulacağını keşf ile beyan etmiştir.³¹⁵ Nitekim öyle de olmuştur. Başka bir kıt'ada ise Şeyh İsmâil Efendi'nin türbedarlığını üstlenen Hamza Efendi'nin durumundan söz edilmektedir.³¹⁶

2.2.3.2. Devlet Erkânı

2.2.3.2.1. Nâfız Paşa³¹⁷

İkinci ciltte de bahsi geçen Nâfız Paşa, İstanbul (1836)'da Mekteb-i Harbiye'ye girdikten sonra pek çok görev almış ve nihayetinde vakur, geyretli ve yaşlı bir zât olarak 13 Rebiyülevvel 1312 (14 Eylül 1894)'te vefat etmiştir. Naaşı Fatih Türbesi bahçesine defnedilmiştir.³¹⁸ Eserde zor durumda olan revanici birine yardım ettiği ve bu yardımı sayesinde dağılmış olan hanesinin tekrar toplanıp kendisinin müferreh bir hayata kavuştuğu ifade edilmiştir.

2.2.3.2.2. Hüsni Paşa³¹⁹

Eserin ikinci ve beşinci ciltlerinde de bahsi geçen Hüsni Paşa için Sicilli Osmânî'de 19. yüzyılda yaşamış pek çok aynı isimde kişi mevcut olmakla birlikte doğum-ölüm tarihleri ve kısaca görevleri dışında fazla bilgiye rastlanmamıştır.³²⁰ Dolayısıyla doğrudan Hüsni Paşa'ya dair bilgi vermek güçtür. Bu ciltte bir yakınının hasta olduğu, Dügümlü Baba'nın elbisesini ıslatıp elbisesinden akan suyu şifa niyetine içirdiği geçmektedir. Kişinin çare bulamadığı hastalığının bu sayede iyileştiği zikredilmektedir.

³¹³ K.52/2.

³¹⁴ K.52/4.

³¹⁵ K.52/9.

³¹⁶ K.45/5.

³¹⁷ K.6.

³¹⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1222.

³¹⁹ K.9.

³²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3 / 731-732.

2.2.3.2.3. İzzet Paşa (Zâde-i Hakkı Paşa)³²¹

Tam ismi İzzet Ahmed Paşa'dır. Hakkı Mehmed Paşa'nın oğludur. 1213/1798-99'da dünyaya gelmiştir. Pek çok devlet görevinde bulunan İzzet Ahmed Paşa'nın, idare işlerine vâkıf, dindar ve cömert olduğu geçer.³²² Cidde'ye vali kaymakamı olarak gönderilmiş, bu görevini ona müjdeleyen Düğümlü Baba olmuştur. Kendisi orada kalıp defnolunmak istediğini söylese de ona bunun kismeti olmadığını ifade etmiştir. İstanbul'da Sultan Tepesi nam bölgede vefat ettiği geçmektedir.³²³ Sicilli Osmânî'deki bilgiye göre 24 Muharrem 1293/20 Şubat 1876'da vefat etmiş ve Haydarpaşa'ya defnedilmiştir.

2.2.3.2.4. Mehmed Paşa³²⁴

Sicilli Osmânî'de pek çok Mehmed Paşa'ya rastlanmıştır. Medine'de memur olduğunu menkıbeden öğrendiğimiz Mehmed Paşa için bu vasfa uygun olarak o yıllarda Medine'de görev almış olan iki kişi bulunmaktadır. Biri Hafız Mehmed Paşa³²⁵ olarak geçmektedir fakat onun kaydında Medine'de vefat ettiği yazmaktadır. Eserde bahsi geçtiğine göre Mehmed Paşa Medine'de vefat etmek istediğini Düğümlü Baba'ya söylemiş, o da kaderinin böyle olmadığını, İstanbul'da vefat edeceğini kendisine keşfen bildirmiştir. Bu bilgiler ışığında Mehmed Paşa, diğer seçenek olan, Arab namıyla kaydedilmiş, Sipahi İbrahim Paşa'nın oğlu olmalıdır. 1232/1817'de doğmuştur. Bir dönem (1286/1869) Şeyhü'l-Harem olmuş ve azledilmiş, evvelinde pek çok devlet görevinde bulunmuş, daha sonra Şûrâ-yı Devlet Azası olup ayrıldıktan sonra İstanbul'da 2 Ramazan 1291/13 Ekim 1874'te vefat etmiştir. Sütlüce'de babasının yanına defnolunmuştur.³²⁶

2.2.3.2.5. Mustafa Paşa (Buşatlı, İşkodralı, Şerîfî) ³²⁷

27 Ramazan 1211 / 26 Mart 1797'de doğan Mustafa Paşa³²⁸, İşkodra sancağının mutasarrıfı ve Buşat köyüne mensup bir aileden gelmektedir. Köklü bir aileden gelmekte

³²¹ K.18.

³²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3 / 844.

³²³ K.18/6.

³²⁴ K.20.

³²⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/557-558.

³²⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1040.

³²⁷ K.22.

³²⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/842.

olan Mustafa Paşa'nın babası şair ve devlet adamı olan Mehmed Âsaf Paşa'dır. Kendisi de aynı vasıflara sahip bir kimse olarak yazdığı şiirlerde “Şerîfî” mahlasını kullanmaktadır. Pek çok devlet görevinde bulunan Mustafa Paşa, Rumeli bölgesinde düzenin korunmasında büyük bir rol oynamıştır. Hizmetleri sebebiyle II. Mahmud'un iltifatına mazhar olan Mustafa Paşa, savaştan sonra nüfusunun vermiş olduğu etkiyle Niş, Üsküp ve Sofya bölgelerini ele geçirdiği için asi ilan edildi ve sıkıştırılarak bu hareketinden af dilemiş, bunun üzerine İstanbul'a gönderilerek kendisine bir konak verilmiştir. Sakin bir hayatın üzerinden çok geçmeden yeni görevler aldı ve son olarak Medine'de şeyhülharemler olarak görev aldı, burada 7 Zilkade 2376/27 Mayıs 1860'ta vefat etti.³²⁹ Eserde bu konuyla ilgili olarak Mustafa Paşa'nın mîrimîrân rütbesine sahip olarak Düğümlü Baba'ya gittiği, ona Medine'de şeyhülharemlerlik görevinin açıldığını ve gitmek istediğini ifade ederek himmet istediği geçmektedir. Neticede bu isteğine erişerek orada defnolunduğu da ifade edilmiştir.

2.2.3.2.6. Mehmed Rüşdü Paşa (Şîrvânî-zâde)³³⁰

Şeyh İsmâîl Siraceddîn Şîrvânî'nin oğlu olan Mehmed Rüşdü Paşa, 1245/1829-30'da³³¹ Amasya'da³³² dünyaya gelmiştir. Babası vesilesiyle İslâmî ilimlerde pek iyi durumda olması sebebiyle 1267/1851'de İstanbul'a gelerek icazet almıştır. Bayezid Camii'nde ilim öğretmiş, daha sonra Amasya'ya dönmüştür. Birtakım memuriyet görevlerinde bulunduktan sonra istifa ederek 1271 / 1855'te İstanbul'a tekrar gitmiştir. Cevdet Paşa ve Fuad Paşa ile belli vesilelerle tanışıyor olması onların takdirini kazanması sonucunu doğurmuştur. Sırasıyla Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye üyeliği, Şam valiliği (1863), Suriye vilayeti valiliği, Evkâf-ı Hümâyûn Nazırlığı (1865), Hazîne-i Hâssa Nazırlığı, Dâhiliye Nezareti görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra bazı usulsüzlükler sebebiyle azledilip sürgün edilerek Amasya'da yaşamaya mecbur edilmiş (1871) fakat bir yıl sonra affedilmiştir. 1873'te sadâret makamından azledilen Sakızlı Ahmed Paşa'nın yerine getirilmiştir. Bu sıralarda Sultan Abdülaziz tahttaydı ve Hüseyin Avni Paşa kendisinden sultanı tahttan indirme konusunda yardım istemiştir. Kendisi buna yanaşmayınca birtakım

³²⁹ Mustafa L. Bilge, “*Mustafa Paşa, Buşatlı*”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV yay. 2020), 31/344-345.

³³⁰ K.23.; K.45.; K.47.; K.52.

³³¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1406.

³³² Mehmed Ali Beyhan, “*Şîrvânîzâde Mehmed Rüşdü Paşa*”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay.,2010), 39/209.

iftiralarla sadareten azlolunarak önce Halep valiliği, sonra Cidde valiliği görevleri verilmiştir. Sicilli Osmânî'de Cidde yerine Hicaz valiliği görevi olduğu geçmektedir. Cidde valiliği görevine giderken Tâif'te (1874) vefat etti. Vefatına dair zehirlendiği ve karahummaya yakalandığı³³³ yönünde de birtakım söylentiler mevcuttur.

Eserde Rüşdü Paşa'nın devlet görevlerinden önce çok fakirlik çektiği, Dügümlü Baba'nın ona karnının doyacağı ve çok zengin olacağını keşfen bildirdiği, bunun üzerine Şam'da fetret olduktan sonra günbegün terfî ettiği geçmektedir.³³⁴ Çok fakirken Dügümlü Baba Rüşdü Paşa'nın babasına kardeşinin kızını almasını, bunun vesilesiyle çok refah bulacağını işaret etmiştir.³³⁵ Yine vezaret makamına geçtikten sonra Şeyh İsmâil Efendi'nin türbedarlığını üstlenen Hamza Efendi'nin maaşını yükselttiği geçmektedir.³³⁶ Rüşdü Paşa babasının vefatından sonra İstanbul'da ders okutmaktayken Dügümlü Baba kendisine İsmâil Sâdık Kemâl'in babası Vecîhi Paşa'nın çok refakat edeceğini söylemiştir. O bu kelamı anlamamıştır çünkü o güne kadar birbirleriyle hiç görüşmemişlerdir. Vecîhi Paşa Hicaz'a vali olduğu esnada üç yıl haccettikten sonra Tâif'e giderken yolda vefat etmiş, Hz. Abdullah b. Abbas'ın kubbesi dâhiline defnolunmuştur. Daha sonraları Rüşdü Paşa da Hicaz valisi olduktan sonra Tâ'if'te vefat etmiş, İbnülemin'in ifadesine göre İbn Abbas hazretlerinin yakınlarına defnedilmiştir.³³⁷

2.2.3.2.7. Muammer Mehmed Paşa³³⁸

Erzurumlu kaymakam Rüşdi Mehmed Paşa'nın oğlu olan Muammer Paşa 1227/1212'de doğmuştur. Pek çok azalık ve valilik görevinden sonra 29 Muharrem 1292 / 7 Mart 1875'te vefat etmiştir. Kaynakta yumuşak huylu, ılımlı ve dindar biri olduğu geçmektedir.³³⁹ Eserde Dügümlü Baba'nın Muammer Paşa'ya Cidde'ye vali olacağını müjdelediği, kendisinin orada defnolunmak için de dua ettiği geçmektedir. Fakat Dügümlü Baba, annesi Tâ'if'te defnolunmuş olsa bile kendisinin kaderinin böyle olmayacağını bildirmiştir.

³³³ İbnülemin, "Son Sadrazamlar", 1/463.

³³⁴ K.23.

³³⁵ K.52./8-9.

³³⁶ K.45/6.

³³⁷ K.40.

³³⁸ K.36.

³³⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1095.

2.2.3.2.8. İsmâil Paşa (Dağıstanlı)³⁴⁰

Yalnızca Dağıstanlı olduğu bilinen İsmâil Paşa, Kafkaslarda bağımsızlık için büyük bir mücadele gösteren Şeyh Şâmil'in oğlu olma ihtimali söz konusudur. Müellif menkıbenin son beytinde “şâmil olmak” fiilini kullanarak bu noktaya temas etmiş olabilir. İsmâil Paşa'nın Osmanlı devleti tarafından mirlivâlık rütbesiyle ödüllendirildiği geçmektedir.³⁴¹ Yine eserde cariyesinin gözünün ağrıdığı, Dügümlü Baba'nın eski elbisesinin bir parçasını ıslatıp gözlerini tekhîl etmesiyle iyileştiği geçmektedir.

2.2.3.2.9. Süleyman Paşa³⁴²

Eserdeki bilgiye göre Süleyman Paşa Medine'ye muhafız olarak gideceği esnada kendisinin beş bin kuruşu çalınır. Dügümlü Baba ona çok sevdiği birinin çaldığını keşf ile beyan eder. Daha sonra komşuların çalan kişiyi işitmesiyle gerçekten durum bu şekilde çıkar. Bu dönemde yaşamış pek çok Süleyman Paşa olmakla birlikte Medine muhafızlığı kaydına rastlanmamıştır.

2.2.3.2.10. Ömer Paşa³⁴³

Rusya ordusundan olan Ömer Paşa'nın, eserde Dağıstan ümerasından olduğu geçmektedir. Önce orada miralay olmuş, ardından göçerek Osmanlı ordusuna girmiştir. Sonrasında liva ve ferik rütbeleriyle görevdeyken 1295/1875'te esir olmuştur. Kurtulduktan sonra 28 Safer 1296 / 21 Şubat 1879'da vefat ederek Topkapı'ya defnedilmiştir.³⁴⁴ Eserde daha detaylı anlatımla Dügümlü Baba'ya gittiği esnada bey, menkıbe anlatılırken paşa olduğu, ferik olduğu esnada ise Halep'te yaşadığı bildirilmiştir. Kendisi İstanbul'dayken çok fakirlik çektiği ve Dügümlü Baba'dan himmet istediği kaydolunmuştur. Dügümlü baba onun Trabzon'a gideceğini ve orada Erzurumlu zengin bir kadın ile evleneceğini keşf ile beyan etmiştir.

³⁴⁰ K.39.

³⁴¹ Mustafa Budak, “Şeyh Şâmil”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2010), 39/68.

³⁴² K.39.

³⁴³ K.46.

³⁴⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1325.

2.2.3.2.11. Halil Hamdi Paşa (Dağıstanlı)³⁴⁵

Göçüp İstanbul'a geldikten sonra bazı işlerle uğraşmış ve mîrimîrân olduktan sonra Yenibulbahr muhafızlığında bulunmuştur. Nakşibendî olduğundan 50 seneye yakın Mekke'de şeyhlik etmiş olarak geçmektedir. Bu bilgi ile alakalı olarak eserde Düğümlü Baba'ya giderek maaşlı bir işte çalışmak istemediğini söylediği zikredilmiştir. Düğümlü Baba'nın kendisine Hicaz'a gitmesini tavsiye ettiği ve rızkına bu vesileyle ulaşacağını bildirdiği geçmektedir. Cemâziye'l-âhir 1313/Kasım-Aralık 1895'te 97 yaşında orada vefat etmiştir.³⁴⁶

2.2.3.2.12. Bedirhan Paşa³⁴⁷

Hâlid b. Velid'in sülalesinden ve Osmanlı'ya bağlı Kürdistan bölgesinin seçkin beylerinden Abdülhan'ın oğludur. 1217/1802'de Cezîre-i İbn-i Ömer'de doğmuş, babası yerine bey olmuş, 1264/1848'de İstanbul'a göçmüştür. Sonrasında bir ara Girit'te bulunduğu esnada orada iyi hizmet verdiği görülünce İstanbul'a çağırılarak mîrimîrânlık vazifesi kendisine verilmiştir. 1284/1867'de görev dolayısıyla göç ettiği Şam'da vefat etmiştir. Salihîye'de medfundur. 95 çocuğu olduğu, vefat ettikten sonra ardında 43 çocuk bıraktığı, oğullarının çoğunun rütbe aldığı geçmektedir.³⁴⁸ Eserde aylığı sebebiyle telaş içinde olarak Düğümlü Baba'ya geldiği zikredilmiştir. Onun da kendisini teselli ettiği, vefatından sonra tüm çocuklarına aylığını verdikleri geçmektedir.

2.2.3.2.13. Pertev Mehmed Said Paşa³⁴⁹

Vakti zamanında Darıca'ya yerleşmiş Tatar bir aileye mensup olup orada doğmuştur. İstanbul'a gelerek devlet görevlerinde bulunmuştur. Bir aralık Mısır'a gidip dönmüş, 1246/1830'da kethüdalık makamından sonra 1251/1836'da mülkiye nazırı olarak müşirlik rütbesi almıştır. 1252/1836'da ise vezir rütbesiyle paşa olmuştur. 1252/1836'da azledilip Edirne'ye gönderildiği vakit orada vefat etmiştir. Yüksek bir mertebeye ulaşma sebebi pek çok insan yetiştirmesi ve alim, şair, tasavvufa meyilli, aynı zamanda cömert

³⁴⁵ K.53.

³⁴⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/578.

³⁴⁷ K.57.

³⁴⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/360.

³⁴⁹ K.58.

olması olarak zikredilmiştir.³⁵⁰ Eserde salihlerden olduğu, Dügümlü Baba'nın azli ve yakında vefat edeceği hususunda kendisine bilgi verdiği geçmektedir. Çaresi olsaydı ona himmet edeceğini fakat şehit olarak göçtüğünü ifade etmektedir.

2.2.3.2.14. Emin Mehmed Paşa (Hacı)³⁵¹

Babası 1277'de (1860/61) vefat eden Anadolu Hacı Ahmed Ağa olan Paşa, sarayda bazı hizmetlerde bulunup kızını Abdülaziz dairesi ileri gelenlerinden Yaver Bey'le nikahladıktan sonra mîrâhur, serkurenâ, ve hazine-i hâssa nâzırlığı görevlerinde bulunmuştur. Muharrem 1279'da vezirlikle şeyhülharem olmuş, geri dönüp aynı görevleri tekrar yaptıktan sonra serkurenâ damadıyla birlikte ayrılarak tekrar Medine muhafızlığı yapıp ardından şeyhülharem olmuştur. 1287/1870'te ayrılarak 26 Zilka'de 1291/4 Ocak 1875'te vefat etmiştir.³⁵² Eserde Halim Paşa ile birlikte Dügümlü Baba'nın huzuruna gittikleri, onlara birinin kızı birinin oğlu olacağını haber verip onları evlendireceklerini bildirmiştir. Emin Paşa'ya oğlu olacağını söylemiş, Dügümlü Baba'nın söylediği gibi yakınlık kurmuşlardır. Bir başka menkıbede de Emin Paşa henüz bey iken Dügümlü Baba'nın huzuruna "paşa" diye çağırdığı, bu seslenişine mukabil kendisinin paşa olduğu geçmektedir.³⁵³

2.2.3.2.15. Abdülhalim Paşa³⁵⁴

Trabzonlu Ali Ağa'nın oğlu olan Halim Paşa, Enderun'dan askerliğe, oradan süvari kaymakamlığına geçmiş, daha sonra miralay olarak Trablusgarb'da bulunmuştur. Dönüşte 1264/1848'de süvari livası, Bükreş'e memur, zabtiye müşiri kaymakamı, Dâr-ı Şûrâ azası görevlerinde bulunduktan sonra Rumeli'ye gönderilerek Silistre kuşatmasında bulunmuştur. Döndükten sonra son görevlerine geri dönmüş, daha sonra vezirlikle Arabistan müşiri, zabtiye müşiri, Meclis-i Vâlâ azası ve tekrar 5. Ordu müşirliği görevlerinde bulunup istifa etmiştir. Sonrasında farklı memuriyet görevlerinde bulunup 1303/1885'te vefat etmiştir.³⁵⁵ Eserde Emin Paşa ile birlikte Dügümlü Baba'nın huzuruna

³⁵⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1333.

³⁵¹ K.60.

³⁵² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/477-478.

³⁵³ K.64.

³⁵⁴ K.60.

³⁵⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/111-112.

gittikleri, onlara birinin kızı birinin oğlu olacağını haber verip onları evlendireceklerini bildirmiştir. Halim Paşa'ya kızı olacağını söylemiş, Düğümlü Baba'nın söylediği gibi akrabalık ilişkisi kurmuşlardır.

2.2.3.2.16. İsmâil Bey³⁵⁶

Sicilli Osmânî'de bulunan iki miralay İsmâil Bey'den biri Anadolu Ordusu meclis azası ve miralay olarak Şevval 1277/Nisan 1861'de vefat etmiştir.³⁵⁷ Diğeri ise Anadolu Ordusu redif miralaydır ve Receb 1277/Ocak 1861'de vefat etmiştir.³⁵⁸ Eserde çocuğunun ayağının çapraz olarak doğduğu, Düğümlü Baba'nın eliyle mesh ederek iyileştirdiği geçmektedir.

2.2.3.3. Çağdaşı Bazı Zevât

2.2.3.3.1. İsmâil Hakkı Efendi (Kıbrısî-zâde)³⁵⁹

İstanbul'da 1200/1785 senesinde doğan, hat sanatında icazetli, ilm-i nücûma vâkîf, tarih düşürmede uzman ve şiirlerinde Hakkî mahlasını kullanan Sa'diyye meşayihinden İsmâil Hakkı Efendi, çeşitli yerlerde yaptığı kadılık görevlerinden sonra İstanbul'da 1279/1851 yılında vefat etmiştir.³⁶⁰ Eserin bu cildinde de beşinci cildinde olduğu gibi çoğu rivayet kendisine aittir. Dolayısıyla onu, eserdeki anlatının büyük ravilerinden biri olarak tanımlayabiliriz. Düğümlü Baba'nın hizmetinde çok bulunduğu ve onun kendisine bazı hallerini ilhâm ettiği geçmektedir. Kendisinin sadık olduğundan ve yalan söylemeyeceğinden de bahsedilir. Kimi zaman Hakkı Efendi olarak zikredilmiştir.³⁶¹

2.2.3.3.2. Hasan Fehmi Efendi³⁶²

Akşehirli olan Hasan Efendi, Vidinli Mustafa Efendi'den tahsîl-i ilm etmesinin ardından dersiâm ve müderris olarak Yahya Efendi'nin yerine reis vekili oldu. Daha sonra Sultan Abdülazize muallim olan Fehmi Efendi devam eden senelerde Mekke, Anadolu, Rumeli

³⁵⁶ K.61.

³⁵⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/815.

³⁵⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/816.

³⁵⁹ K.7.

³⁶⁰ İbnülemin, "Son Asır Türk Şâirleri", I/

³⁶¹ K.8.

³⁶² K.37.

payeliklerini görevlerini ifa etmiştir. 1868’de Şeyhülİslâm oldu ve azledildikten sonra Medine’ye yerleşerek 1298/1881’de orada vefat etti. Alim, fazıl, zengin ve uysal olduğu, oğlunun da sudûrdan Ali Haydar Efendi olduğu geçmektedir.³⁶³ Eserde sandıkçı Hasan olarak zikredilen kişinin birkaç oğlunun olduğu, Dügümlü Baba’nın onların nereleri vatan edineceğini ve kendisinin çok haccederek Medine’ye yerleşeceğini keşf ile beyan ettiği geçmektedir. Bahsi geçen şahsın Hasan Fehmi Efendi olduğu kanaatindeyiz.

2.2.3.3.3. Ahmed Efendi³⁶⁴

Eserde Hasib Paşa’nın mühürdarı olduğu beyan edilen Ahmed Efendi, Dügümlü Baba’ya evlenmek istediğini söylemiş, o da kısmetinin Medine’de olduğunu söyleyerek oraya göndermiştir. Hakikaten de mezkûr şahsiyet Medine’de evlenmiş ve tercümanlık yaparak hayatını idame etmiştir.

2.2.3.3.4. Yusuf Efendi³⁶⁵

Harputludur. Müderris olarak Medine’de Mahmudiye medresesinde eğitim vermiştir. 1292/1875’te yaşlı bir zat olarak vefat etmiştir.³⁶⁶ Eserde Medine’ye gitmesine vesile olan Dügümlü Baba olmuştur. Kendisi evlenmek isteğiyle huzuruna gelmiş, Dügümlü Baba’da akçesini başka bir hayra sarf etmesini söylemiştir. Medine’de Mahmudiye medresesine müderris olduktan sonra orada evlenmiştir.

2.2.4. Kasîdelerin Muhtevâsı

İsmâil Sâdık Kemâl, kasîdeleri sıralarken belli bir sırayı takip etmiştir. Bu sıralama; 4 halîfe ile birlikte cennetle müjdelenen 10 sahâbi ile başlar. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, fukahâdan bilinen ve ikisi 4 halifeden olan 11 sahâbiyle devam eder. Diğer na’tlerde övülen 4 sahâbi ile birlikte 7 hadîs hâfızı sahâbi, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Selmân-ı Pâk, Huzeyfetü’l-Yemânî, Kanber Ali, İmâm-ı A’zam, Şâh-ı Nakşîbend, Üveys el-Karanî ile ilgili na’t-ı şerîflerle sonlanır.

³⁶³ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/627.

³⁶⁴ K.63.

³⁶⁵ K.70.

³⁶⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1690.

2.2.5. Menkıbelerin Sınıflandırılması

Evliyâ menâkıbı yapısal olarak tarihî gerçekliğe dayanan ve hayalî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁶⁷ *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba* isimli eser, 19. yüzyılda kaleme alınmıştır ve bir yönüyle kendi yüzyılının tarihî meselelerine ışık tutan bir yüzü vardır. Eser, bir yandan Dügümlü Baba'nın kerâmetlerini konu edinirken bir yandan da karşımıza çıkan devlet adamlarının isimleri, cereyân eden bazı olayların tarih sahnesi içerisinde doğrudan işaretleri, bu eserin tarihî gerçekliğe dayandığını teyit eder. Örneğin Sultanahmet Meydanı'nda Sergi-i Osmâniyye kurulmadan dört yıl evvel Dügümlü Baba bunu bildirmiştir.³⁶⁸ Aynı zamanda müellif İsmâil Sâdık Kemâl ile Dügümlü Baba'nın aynı dönemde yaşaması da önemli bir noktadır. Bu sebeple *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'yı yazılı tarihsel kaynaklar içerisinde değerlendirmek dahi mümkündür. Güvenilirliği hususunda da, müellif eserine onun bir mürîdi olarak gerçekleşmemiş şeyler ekleyemezdi, zira bu Dügümlü Baba'nın şahsiyetine saygısızlık olarak addedilirdi ve diğer muhibleri tarafından karşı çıkılan bir nokta sayılabilirdi.³⁶⁹ En azından önümüzdeki manzara böylesi bir gerçekliğe istinat eder diye düşünüyoruz.

Kerâmetler için çeşitli ayırım şekilleri bulunmaktadır. Ocak tarafından detaylı bir tasnif yapılmıştır. Bu tasnif sekiz kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; velinin kendi vücudunda cereyan eden kerâmet motifleri, tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, hayvanlar üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, biyolojik mahiyetteki kerâmet motifleri, veliliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri, veliliğini kabul etmeyenlere yönelik kerâmet motifleri olarak zikredilebilir. Bu zikredilen ana motiflerin altında çokça kerâmet zikredilmiştir.³⁷⁰ Bunlar dışında başka bir ayırım daha mevcuttur ki; kevnî-sûrî kerâmet olarak gözle görünür olanlar ikiye ve mânevî-hakîkî-ilmî olarak ilim, ahlak ve ibadet gibi hususlarda gösterilenler olarak üçe ayrılmaktadır. Burada menkıbeler kerâmetlere göre sınıflandırılırken bu ikili ayrıma gidilecektir.

³⁶⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 34.

³⁶⁸ K.65.

³⁶⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 37.

³⁷⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 88-95.

2.2.5.1. Kerâmât-ı Kevniyye

Tabîî kanunlara muhalif şeyler olarak tanımlanmıştır.³⁷¹ Gerçek veliler için gösteriş olmayan ama gözle görünür kerâmetler kevnî kerâmetler kapsamında değerlendirilir. Evliyânın menâkıbının dilden dile aktarılmasında en büyük etken bu kerâmetlerin insanların hayret ve şevkini artırmasıdır.

2.2.5.1.1. Şahsın öleceği yeri ve zamanı bildirme

Eserde iki kıt'a ve bir kıt'a-i kebîrede bu kerâmete dair kayıtlar vardır. Düğümlü Baba tekkede kendi defnedileceği yeri Ârif Baba'ya, İsmâil Sâdık Kemâl'in defnolunacağını yeri³⁷² ise bizzat kendisine bildirmiştir. Mu'ammer Paşa'ya da annesinin Tâ'if'e defn olacağını fakat kendisi için böyle bir durumun söz konusu olmadığını bildirmiştir:

Kıldı bu vech-ile de baş-ı rivâyet ol zât
Nezd-i pür feyzine gelmişdi Mu'ammer Paşa

Cidde'ye vâlî olacak idüğün bi't-tebşîr
İtdi ol anda defn olmağı da istid'â

Vâlideñ defn olunur Tâ'if'e ammâ ki seniñ
Kaderiñ öyle degildir diyü kıldı inbâ

Ya'ni olmaz kader-i kaṭ'î-i Bârî tağyîr
Yine 'avdet idicek olduğunu didi aña

Fevt ü defn oldu anıñ vâlidesi Tâ'if'de
Kendü 'avdetle yine bu daḥi oldu eclâ³⁷³

³⁷¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), II/242.

³⁷² K.B.4.

³⁷³ K.36.

Bir diğerk menkıbede ise kişinin oğulları ile kendisi arasındaki ölüm sırası hakkında haber vermektedir:

İbtidā sen göçerek şöıra daħi ben göçerim
Şöıra da sevdiğin oğluñ göçecek ‘ömri kaçır³⁷⁴

2.2.5.1.2. Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma

Düğümlü Baba’nın düşünce ve niyet okuması meselesi bir kıt’a ve bir kıt’a-i kebîrede karşımıza çıkmaktadır. Kıt’ada bir kayıkçının fikrini ve cebindeki akçesini bildiği geçmektedir:

İbtidā vaporuñ İstanbul’a geldiği zamān
İtdi Efrenc piyanõoda birini i’lān

Bir kayıkçı aña yazılmağı kormış kalben
Faqr ile olmuş Otun İskelesi’nde sūzān

İki yüz deñlü ğuruşu var imiş ancak anıñ
Fikrini akçesini itmez imiş zıkr ü beyān

Gelüp ol Zāt-ı Celīl itdi rüküb kılıfına
Fikrini ol kadar akçesini keşf itdi hemān³⁷⁵

Kıt’a-i kebîrede ise İsmâil Sâdık Kemâl’in vefat ettikten sonra kendi defnedileceği yere dair kalbinden geçen düşüncesini bilmesidir:

Medfenin Hâzret-i Hâlid tarafında ihzār
Niyetim oldığı keşf ile dimişdi baña³⁷⁶

³⁷⁴ K.16/4.

³⁷⁵ K.4./1-2-3-4.

³⁷⁶ K.B.4./8.

2.2.5.1.3. Başka yerde vuku bulan olayları bilme; olayla ilgili mevcut kişileri görme yahut gösterme

Bu kerâmet motifi eserde beş kıt'ada geçmektedir. Birinde kaybolan kişilerin yerini keşfen bildiği anlatılır:

Gelerek Tâhir Efendi ki esîrci meşhûr
Ġayb olmuşdı iki cāriyesi kıldı beyân

Git fülân gün bulunur ikisi Bayrâmpaşa'da
Diyü virmişdi cevap keşfen o zât-ı zî-şân

Buldı ikisini de anda mesîre içre
Didikçe vech-ile 'âzîm olarak aña hemân³⁷⁷

Başka bir beyitte Ali Bey'in müdürlük için rüşvet verdiğini bildiğini haber vermiştir:

Yine ol zât idiyor böyle daği naql ü beyân
'Ali Beg kim Şeki'lüdür o da gördi himmet

Didi hâlini yine keşf ü müdürlik içün
Gitdi beyhûdeye sen on lira virdiñ rüşvet³⁷⁸

Bir diğer beyitte haremi ile tütüncü arasında vuku bulan olaylar konusunda kişiyi ihtar etmiştir:

Haremiñ ile tütünciden emîn olma diyü
Hem daği eyleme 'işret diyü kıldı tefhîm

Lîkin ol idemedi olmuş-iken kendüsine
Böyle îzâh[-ı] derece nuşh ile ihţâr-ı 'azîm

³⁷⁷ K.1.

³⁷⁸ K.50/1-2.

İttifāken haremî ile tütüncî ihnāk
Eytdiler mest idi men‘ idemedi oldı ‘adīm³⁷⁹

Bu örnekler dışında bir menkıbede öğrenciye hocasının derse çıkıp çıkmadığını haber vermekte³⁸⁰, başka birinde ise vezirin cariyesinin mizacının kötülüğünden bahsetmektedir.³⁸¹

2.2.5.1.4. Gizli eşyaların yerini bilme

Bu kerâmet motifi eserde beş kıt’ada geçmektedir. Hatta bir tanesinde Düğümlü Baba’nın bir definenin yerini bilmesi olarak ifade edilir. Fakirlik hali için himmet dilemeye gelir ve öncesinde hırsız olduğundan bahseder. Bunun üzerine Düğümlü Baba kendisine hırsızlık etmemesini tavsiye eder, filan yerde sahipsiz bir define olduğunu haber verir:

Bunu da naql ü beyân itmededir ol râvî
Oldı Aydın tarafından biri aña vârid

Fakr-ı hâlini ifâde ile himmet diledi
Hem didi evveli ef‘âlim idi pek bârid

Ya‘ni Hâk ‘afv ide hırsızlık iderdim aķdem
Oldı ammā ki ğazā itmiş anıñ-çün hāmîd

İtme hırsızlığı ol aķçe fülân yerde defîn
Didi şāhibsiz idi nef‘i deĝildi ‘ā’id

Hem umulmaz idi aşlā orada aķçe ola
Çıkarup oldı o da hālet-i yūsre şā‘id³⁸²

³⁷⁹ K.29/2-3-4.

³⁸⁰ K.3.

³⁸¹ K.34.

³⁸² K.69./1-5.

Başka bir menkıbede bir paşa parasını çaldırılmış, Düğümlü Baba ona parayı çalan kişinin sevdiği bir kimse olduğunu haber vermiş, dediği gibi de çıkmıştır:

Gidecek idi Medīne'ye muhāfız olarak
Didi beş biñ ğuruşum sirkat olunmuş hayfā

Pek ziyāde kime ħubbuñ var ise andan ara
Buyurup kendü yine ummamış idi ħattā³⁸³

İki menkıbede kişilerin cebindeki paralarını bildiği geçmektedir. Bir tanesi aşağıdaki gibidir:

İki yüz deñlü ğuruşı var imiş ancak anıñ
Fikrini aķçesini itmez imiş zıkr ü beyān

Gelüp ol Zāt-ı Celīl itdi rüküb kılfına
Fikrini ol kadar aķçesini keşf itdi hemān³⁸⁴

Diğer bir menkıbede bir kimsenin belli bir yerde bir çekmece bulacağını ve sahibine verdiği onun kişiye çok servet vereceğini haber vermektedir:

Sen fülān beldede bir çekmeceyi bulup hem
Anda şu vech-ile eşyā çıkacak zī-kıymet

Virdiğinde anı sen şāhibine çok ikrām
İdüp anıñla saña ħāşıl olacak şervet³⁸⁵

³⁸³ K.41./2-3.

³⁸⁴ K.4/3-4.

³⁸⁵ K.13/2-3.

2.2.5.1.5. Gelecekte olacakları haber verme

Eserde en çok zikredilen kerâmet motiflerinden biridir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yirmi beş kıt'a ve 2 kıt'a-i kebîrede mezkûr motife rastlanmıştır. Eserde çoğunlukla bu durumlar; birinin nerede görev yapacağı, savaş gibi tarihî bazı mevzuları önceden bilme, kişinin vefat edeceğini önceden haber verme gibi olaylar etrafında şekillenmiştir. Bu olayların anlatıldığı menkıbeler elbette ki "ilham" üzerine kuruludur. Bu minvalde örneklerin birinde sergi-i Osmâniye'nin kurulacağını dört yıl önceden ilham yoluyla haber vermektedir. Bu serginin Sultanahmed Meydanı'nda konak gibi bir binada olacağını tarif eder. Osmanlı'nın her beldesinin orada toplanacağını söyler. Dört yıl geçtikten sonra tasvir ettiği tüm detaylarla sergi-i Osmâniye kurulur:

Eyliyor bunu daḥi derc-i beyân ol râvî
Böylece eyledi ol ẓuṭb-ı mu'allâ ta'rîf

Sultân Aḥmed'deki meydân içün bunda olur
Bir konak gibi binâ diyerek itdi tavşîf

Gönderüp emti'a her belde-i 'Osmâniyye
Cem' olur anda diyü eyledi teşrîḥ-i latîf

Lîk nezdinde olanlar anı fehîm idemedi
Ki o meydânda binâyâ olamaz kimse arîf

Çend yıl şoñra añâ sergi-i 'Osmâniyye
Yapılup münfehim olmuşdı o ta'rîf-i ẓarîf

Geldi hem emti'a her belde-i 'Osmânî'den
Kıldı izhâr-ı kerâmet dimek ol zât-ı şerîf

Söyledikde değil idi mutaşavver bile ol
Haberidir bütün ilhām-ı Hudāvend-i Laṭīf³⁸⁶

Bir diğer örnekte ise 69 harbinden önce kişiye çok yumurta almasını tavsiye ederek savaştan sonra fiyatının çıkacağını haber vermektedir:

İştirā eyle yumurṭayı hemān çok olarak
Didi keşfen baña ol zāt-ı füyūzāt-maşīr

Ger yumurṭadan idi evveli öyle zararım
Bildim eyler himemiyle keremi Rabb-i Kādīr

Der-‘aḳab celb idüp eṭrāf-ı bilāddan anı
Dördi on paraya gelmiş idi itdim teḳşīr

Şoñra altmış ṭokuz içindeki ḥarp itdi zuhūr
Danesi oldu otuz kırḳa da çıkmaḳla vefīr³⁸⁷

Başka bir örnekte ise kişi evlenirse çok rızkı olacağını haber vermektedir:

Sen tezevvüc idüp anda olacaḳ rızḳ-ı keşīr
Didi ilhām iderek yine Cenāb-ı Yezdān

Ağniyādan birisi anda kızını virerek
Bularaḳ ḥāl-i yesārı o da oldu şādān³⁸⁸

³⁸⁶ K.65.

³⁸⁷ K.5./5-6-7-8.

³⁸⁸ K.44/4-5.

2.2.5.1.6. Hastalıkları iyileştirme

Eserde ilgili duruma ait kerâmet ve keşifler üç kıt'ada görülmektedir. İyileştirmekten maksat çaresi bulunmadığı ifade edilen bir hastalığa çare olmasıdır. Bunu çeşitli yollarla gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hastaya elbisesinin bir parçasının ıslatılarak suyunu içirmesi, bir diğeri vücut azasını mesh etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Aşağıda verdiğimiz örnekte ise yine elbisesinin parçasını ıslatarak kişinin göz ağrısını tekhîl yoluyla dindirmiştir:

Didi ol rāvī yine var idi İstanbul'da
Dağıstanlu paşalardan biri kim İsmā'îl

'Ağrıyup ğayet ile cāriyesiniñ çeşmi
Pek maḥabbetle idi ḥüzn ile gūyā ki 'alîl

Çok maşârif ile rūḥānî vü cismānî devā
Eyledi olmadı çāre çekerek tām üç yıl

Eski elbise-i 'ulyālarınıñ parçasını
İşladup ol şu ile gözleri oldı tekḥîl

Tūtiyā gibi anıñ ile hemān buldı şifā
Tūtiyādan daha enfa'dir o olmaz temsîl

Tūtiyā itse de nef'i yine her şey'e degil
Nef'i her maṭlaba şāmil olup elbet bu celîl³⁸⁹

2.2.5.1.7. Vücut arızalarını giderme

Doğuştan gelen bazı engellerin düzeltilmesidir. Düğümlü Baba bir kıt'a-i kebîrede eliyle çapraz ayak doğan bir bebeğin çarpıklığını gidermiştir. Bir kıt'ada ise nargilesinin marpucuyla bir kamburluğu düzeltmiştir. Bu kişinin ismi İsmâil Ağa olarak

³⁸⁹ K.39.

zikredilmiştir. Yürümekte çok zorlandığı ve marpucla mesh edilmesinden sonra büyük oranda iyileştiği bildirilmiştir. Az da olsa bir kamburluğu kaldığı için Dügümlü Baba'nın bu defa sırtını ayağıyla çiğnediği geçer. Bu sayede İsmâil Ağa'nın sırtı tamamen düzelmiş, bu olaydan sonra evlenerek mutlu bir yaşam sürmüştür:

Oldı maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i pūr-feyzine gelmiş idi İsmā'īl Ağa

Var idi ğāyet ile ḳanbur anıñ çāresi
Ki yürimekte meṣaḳḳat çeker idi evfā

İtdirüp nargilesi mārpicı ile anı mes
Der-‘aḳab buldı anıñ ile daḥi ḥayli rehā

Gezmege ḳalkdı göründi eṣeri var cüz'ī
Zahrına baṣdı ḳadem tām-ı dürüst itdi Ḥudā

Yine derḥāl gezicek zahrı dürüst idi tamām
Büyüyüp cāriyeyi itdi tezevvüc o Ağa

Ber-ḥayāt olmağıla kendü daḥi naḳl iderek
İdiyor rūḥ-ı mu‘allālarına şükr ü ṣenā ³⁹⁰

2.2.5.1.8. Bereket getirme

Eserde sıkça rastlanan bu motif genellikle iş/mansıb verme motifiyle birlikte anılmıştır. On altı kıt'ada rastlanmasının yanında aylığın artması, mal ve nüfusun artması gibi etkileri olmuştur. Örnekte bahsi geçen ise bozukluk verdiği bir kişinin zenginleşmesi, o bozukluğu kaybettikten sonra darlığa yeniden düşmesidir:

³⁹⁰ K.B.5./1-6.

Ki o rāvī didi kim baña teberrük için
Bir guruş virmiş-idi şaklar idim ceyb içre

Pek ziyāde idi fakrım baña geldi bereket
Nā'il oldum hem otuz biñ gurusluk dāre

Öyle beyt alması kande ben icāre ile de
Bir küçük hāneyi tutmakta idim bī-behre

İştirā itmiş-idim cāriye vü çok eşyā
Oldı ol 'ayn-i devā' hāşılı dā' -i fakre

Her libāsı değışürken yanıma alur idim
Kaldı bir gün unutulmak ile iş-bu pāre

Sā' ile virmiş anı cāriye ceyb içre bulup
Aradım bulamadım bulmak için bir çāre

Böyle çünkü baña hıfz itmege kâdir olamam
Didi ol kütub hemān çāre nedir taqdīre

Bī-nihāyet berekâte idi sermāye baña
Bulamam çāreyi düşdümse de çok tedbīre

Didim ol cāriyeye bul seni āzād ideyim
Vireyim hānemi de malımı da anı ara

Ol daği bulamayup geldi hālel şervetime
Nideyim re'y ile çāre olamaz hīç kadere³⁹¹

³⁹¹ K.10.

Çoğu menkıbede kişiyi rızık için başka bir beldeye gönderiyor ve orada rızık artıyor. Aşağıdaki örnekte ise kişinin rızık için Konya'ya gitmesini tavsiye ediyor ve kişi oraya gittiğinde aylığı artıyor:

Hāl-i fakrı var idi Konya'ya git rızık-ı keşir
Hayrı da var didi o gavṣ-ı füyūzāt-simāt

Ol yigirmi gurus aylıkla da rāzı iken
Ummadığından daḥi çok buldı sürürü kat kat³⁹²

2.2.5.1.9. İkaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma

Eserde ilgili kerâmet bir kıt'ada geçmektedir. İstanbul'da kalıp evlenmek isteyen birine daha hayırlı bir iş yapmasını îmâ ederek Medîne'deki bir medreseye hoca olarak gitmesini tavsiye etmiştir. Sonrasında evlenip orada kalarak hem çok haccettiği, hem de İstanbul'da az aylıklı bir işten kurtarıldığı ifade edilir:

İdiyor böylece de baş-ı beyân ol nâkil
Eyledi Yūsuf Efendi daḥi nezdine vürūd

Der-sa'âdetde te'ehhül idicek olduğunu
Söyleyüp hayr ola mı didi 'acep bu maḳṣūd

Başka hayra didi kıl aḳçe ki maşraf o daḥi
Didi hac maḳṣadım elviricek aḳçe mefkūd

Ya'ni aḳčem var aña kāfî degildir diyicek
Didi devlet ḥâcelikle aña eyler mevrūd

Medrese var ki Medîne'de o Maḥmūdiyye
Aña ta'yîn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd

³⁹² K.51./3-4.

Gönderilüp olarak hac ile de nâ'il-i kām
Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ku'ūd

Oldı haqqında bu her vech-ile hayra bā'is
Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd

Kalmış olsaydı te'ehhül ile İstanbul'da
Zahmet olurdu ta'ayyüşce de kim az nuḳūd³⁹³

2.2.5.1.10. Hasımlarını cezalandırma

Bu kerâmet biçimi Düğümlü Baba'ya tahkirle cevap veren, kibirli olan, kanaat etmesi veya başka noktalarda uyardığı fakat uyarılarını dikkate almayan kişilerin başına gelenleri kapsamaktadır. Düğümlü Baba'nın yapılandan inkisar etmediği menkıbelerde defaatle tekrarlanmıştır. Yaptıkları yüzünden kişinin ibret mahiyetinde cezalandırıldığı ile ilgili örnekler 8 kıt'a, bir kıt'a-i kebîrede geçmektedir. Birinde tahkirle cevap veren bir nâzırın azledilmesi ve hatta genç yaşta vefat etmesi ifade edilmiştir:

Ol ider bunu daḥi münselik-i 'aḳd-i beyān
İstedi nâzır-ı evḳāfdan ide bir ḥaberi

Redd ü taḥḳîrle cevāb virmiş 'iyāzen bi'llāh
Kendüye irdi anıñ daḥi bu gūnā zararı

Ba'd-ezîn gelmesün evḳāfa o artık buyurup
Der-'aḳab 'azl olarak ḳalbine virdi kederi

Oraya gelmedi hem gerçi ki başḳa manşib
Virdiler görmedi ammā yine rāḥat eşeri

³⁹³ K.70./2-8.

İnkisār itmedi ammā ki vefâtı için
Genc iken itdi vefât ğayret-i Hâk buldı yeri³⁹⁴

Bir diğerk örnekte ise kendisine tahkirle cevap veren bir kimsenin fakirleştğine dair rivayet naklolunmuştur:

Didi taḥķīrlü sözi añā ‘iyāzen bi’ llāh
Servetin eyledi sūzān o söz ile ma‘būd

Kendüye şüret-i aḥbārda dimiş idi o zāt
Kömürī-ḥāne ki öyle idiceksin mevrūd

Kethudā idi büyük dā’irede zengīn idi
Böyle sengīn-dil olup itdi cemī‘in mefķūd³⁹⁵

Diğerk bir çarpıcı rivayette ise kendisine tahkirle yaklaşan bir vezirin evinin yanacağını ve kronik bir hastalıktan vefat edeceğini haber vermesi, bunların aynen gerçekleşmesi zikredilmiştir:

Ya‘ni taḥķīrine cūr’etle ‘iyāzen bi’ llāh
Mālına nefsine de kendüdedir celb-i ḥazer

‘An-ķarīb muḥterik olur ķonağı soñra daḥi
‘İllet-i müzmineden fevt olacak virdi ḥaber

Ḥaberi vech-ile ķonağı o günlerde yanup
‘İllet-i müzmineye düşdi o çekdi evfer³⁹⁶

³⁹⁴ K.24./1-5.

³⁹⁵ K.35/8-9-10.

³⁹⁶ K.38/2-3-4.

2.2.5.1.11. İş/mansıp sahibi yapma

On üç kıt'ada zikredilen bu motif, genellikle ilgili kişileri başka bir şehre göndermek yoluyla olmuştur. Örnekte Nuri Ağa'yı rızık için Hicaz'a gönderiyor, Cidde'de kaymakam oluyor, daha sonra aynı kişi Rumeli Beylerbeyi oluyor:

Yine andan bu da mervî oluyor böylece kim
Arnavud Nûri Ağa-nâm kişi gelmişdi aña

Der-sa'âdetde o da fakr ile gâyet şıkılup
Nezd-i pür-feyżine geldi himem eylerdi recâ

Git Hicâz'a çok olur rızık u cāhında büyük
Buyurunca didi uşaklığa var bende rızâ

Oraya 'azm ile asker de olup istiḥdām
Buldı günden güne rif'at ile rızık-evfâ

Belde-i Cidde'ye de soñra olup kâ'im-kām
Yine kendüsine olmuşdı merâtib i'tâ

Virdiler Rûmeli Beglerbegi rütbesini de
Bâ-dirâyet olup İstanbul'a şöhret-efzâ

Cüz'î aylıkla uşaklığa da rāzı iken
Dâ'ire şāhibi oldu gelerek çok ğınâ³⁹⁷

Diğer bir rivayette ise Düğümlü Baba fakirlik çeken birini Mısır'a yolluyor ve orada kişi memur oluyor:

Söylüyor böyle rivāyetle yine ol nākıl
Oldı 'Ayntāblı Muḥammed Beg o zāta vārid

³⁹⁷ K.54.

Didi cehlim olarak bunda giçinmek baña güç
Bir vesîle bulamam faķr ile hâlim bârid

Mısr’a gitmekligi teşvîķ buyurdu aña da
Ki olur fevķ-ı ümîdinde ğināya şā’id

Aķrabāsı var imiş anda teħayyüz itmiş
Varıcaķ bildi idüp lûtķi ümîdden zā’id

Oldı me’ mûr-ı zeħā’ir üzerine orada
İztırābı giderek oldı ğināsı ‘ā’id³⁹⁸

Konu ile alakalı diğerkarpıcı örneklerden birinde nezdine gelen Yusuf Efendi evlenip İstanbul’da kalmanın hayırlı olup olmayacağını soruyor. Düğümlü Baba ise parasını başka hayra sarf etmesini ima ediyor. Yusuf Efendi hac maksadının olduğunu ama maddi olarak durumunun yetersiz olduğunu söylüyor. Düğümlü Baba ise devletin ona hocalık vereceğini söylüyor. Yusuf Efendi bu sözü dinleyip oraya gittiğinde hem Mahmudiye Medresi’ne hoca tayin ediliyor, hem de evleniyor. Dolayısıyla bu kerâmet “gelecektek haber verme” motifini de içeriyor:

İdiyor böylece de baş-ı beyân ol nâķil
Eyledi Yūsuf Efendi daķı nezdine vürüd

Der-sa’âdetde te’ehhül idicek oldığını
Söyleyüp hayr ola mı didi ‘acep bu maķşūd

Başka hayra didi kıl aķçe ki maşraf o daķı
Didi hac maķşadım elviricek aķçe mefķūd

Ya’ni aķčem var aña kâfî degildir diyicek
Didi devlet h’âcelikle aña eyler mevrūd

³⁹⁸ K.49/1-2-3-4-5.

Medrese var ki Medīne'de o Maḥmūdiyye
Aña ta'yīn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd

Gönderilüp olarak hac ile de nā'il-i kām
Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ku'ūd

Oldı ḥaqqında bu her vech-ile ḥayra bā'is
Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd³⁹⁹

2.2.5.1.12. Rüyada görünme

Eserde yalnız bir kıt'ada geçmektedir. Oğlu savaşa giden bir kadının Düğümlü Baba'nın kabrine gelerek dua ettikten sonra onu rüyasında görmesi olarak zikredilir. Rüyasında Düğümlü Baba kendisine yarın iki arkadaşıyla birlikte yaralı olarak döneceğini haber verir, dediği gibi de olur:

Kabrine geldi teşekkür iderek bir ḥatun
Sebeb-i şükri soruldukda didi bu gūnā

İş-bu yıl Şırb ile olmağda olan ḥarbe anıñ
Gitmiş oğlu da ḥaber gelmemiş andan aşıla

Türbe-i 'āliyesine gelüp itdikde niyāz
Böylece kendüye rü'yada buyurmuş inbā

Ki yarın iki refiğiyle gelürler oğluñ
Ḥarbden her birine zaḥm irişdi ammā

Dıkk-ı bāb itdi gelüp irtesi gün ḥānemize
Zaḥmdār iki refiği daḥi vār-ol gūnā⁴⁰⁰

³⁹⁹ K.70.

⁴⁰⁰ K.2.

2.2.5.1.13. Maddi ve manevi himmet

Eserde Dügümlü Baba'ya dair rastlanan kerâmetlerin çoğunda bu motif gözlemlenmektedir. Dügümlü Baba kişilerin hâlet-i ruhiyesini anlayabilmekte, onlara bu minvalde yardım etmektedir. Zaten huzuruna gelen çoğu kimse de kendisinden himmet dilemeye gelmektedir. Bazı noktalarda kader-i kat'îyi değiştiremeyeceğini söyleyip geri çevirdiği de olmuştur. Burada söz konusu olan kaderlerindeki yazıya vesile olmaktır. İlgili duruma 26 kıt'ada rastlanmıştır. Maddi himmet olarak vapura binmek isteyen bir kimsenin parası olmadığı için binemediği, Dügümlü Baba'nın da bu durumu anlayıp kişiyi vapura binmeye teşvik ederek görünmemesini sağladığı, yine nice nice muhtaca da yardım eli uzattığı geçmektedir:

Yine ol rāvī beyān itdi ki İstanbul'a
İbtidā geldigim eṣnāda yoğ-idi aḳçe

Vapora binicek oldum ise de parasını
Düşünürüm 'acabā destime ne gūne geçe

Didi vapora binüp git göremez mukadderi
Görmedi ol beni gündüz sedde gūyā ki gice

'İlm-i ihfāyı da yapıdı naẓar-ı feyẓ eṣeri
Evliya' himmeti te'sīr ider āsān ü gūce

Bā-ḥuşuş himmet-i 'ulyāsına nisbet eshel
Kutb-ı aḳṭāb iderek ḳadrini Hāḳ ḳıldı yüce

Bu kerāmetle de īḳāz dimekdir emeli
Aḳçe de virir idi nice nice muḥtāca

Mislidir āb ki hava olsa görünmez göze hīç
Yine maḳlūb olup āba görünür cismi nice ⁴⁰¹

⁴⁰¹ K.12.

Hasan Bey isimli zâtın fakirlik çekerken Düğümlü Baba'nın maddi himmeti dolayısıyla Mısır yakınlarında rızık bulduğu geçmektedir:

Oldı maḥkī bu da ol rāvi-i şālīḥden kim
Zā'ir olmuşdı ḥuzūrına Ḥasan Beg gelerek

Faḳra dūçār idi kendü muḥācir Çerkes
Oldı imdād-fezā aña da himmet iderek

Cānib-i Mısr'da vāsi' saña bāb-ı erzāk
Didi ilhām-ı ilāhi ile yine bilerek

Buldı nuṭḳı gibi o da si'a-i erzākı
Kendüne mümtēşilen Mısr'a 'azāmet idicek⁴⁰²

Manevî himmet olarak ise hacca gitmek isteyen birine dua etmesi örnek gösterilebilir:

Gūş oldu yine ol taḥkiye iden zātdan
Ki Belīg-nām Efendi emel-i ḥac itdi

Himem-i pür-şerefın itmek içün istiḥşāl
Nezd-i pür-feyz-i mu'allālarına gelmişdi

Himmeti oldu zihī yine delīl-i tebcīl
Ki naşīb olmasına feyż-i du'ā gösterdi

Ol sene ḥaccı edā eyledi ol himmet ile
Çoḳdur emşāli ki mümkün olamaz ta'dādı

Hāşılı ḥayr olarak kim ki niyāz itmiş ise
Himmet-i 'āliyesi ile Ḥudā hep virdi ⁴⁰³

⁴⁰² K.74/1-2-3-4.

⁴⁰³ K.71.

Yine bir manevi himmet örneğinde Düğümlü Baba'nın kişinin içinde bulunduğu manevi hali bilerek ona bu konuyu anlattığı ifade edilmiştir. İyi huylu bir kimse olarak onun kötü bir kasabanın şerrine uğradığını söyleyerek Hakk'ın onu ahirette refâha erdireceğini bildirmiştir. Burada kişiyi manevî anlamda rahatlatarak himmet ettiği söylenebilir:

Yine ol naql u beyân eyledi bu vech-ile kim
Zâhiren söylenemezdi biriniñ tutdığı rāh

Pek büyük mesned-i zâhirde bulunmuş idi ol
Didi hâli nice oldığın 'iyāzen bi'llāh

Ma'nevî kendüni ifnâ ider o hâli diyüp
Öyle oldı bu da müstefnî-i îzâh u güvāh

Hüsn-i hulkî olarak sū'-i karye şerrine
Ugradı didi anı iş-bu kerāmât-penāh

Cümlesi öylece oldı yine hüsn-i hāle
Çevirüp Hakk añā virmiş ola 'uqbāda refāh

Maddi ve manevi himmet örneği olarak cünüp kimselerin halini bilerek, onları utandırmayarak gizli ya da alenen icabınca söylemesi ve gusül için onlara para vermesi zikredilebilir:

Bunları da didi ol rāvî görüp kendü yine
İki üç def'a degil görmek ile nice nice

Nezd-i 'ālīsine kim gelse cünüb hâlinde hem
Tard idüp virdi fakîr ise o gusle akçe

Hem de gusl eyle diyüp söyler idi kendüsine
Gizlü yâhud 'alenen dir idi icābınca

Bi'z-zarūr aķçesi olmamakla çalmıř olan
Didi  am m parası virdi ba a gizl ce

Bi't-tek s lse  af  nuş ı buyurdı ı kes n
Yine nak  eyledi ma remlerine ma f ce

Ger u andırmak-ile nuş  idicekse te's r
'Alenen dir idi ki  albine te's rle ge e⁴⁰⁴

2.2.5.2. Ker m t-ı İlmiyye

İnsanların kalbine tasarruf ve irfana ait eserler olarak tanımlanmıştır.⁴⁰⁵ Gözle görülmese de kalp gözüyle görülebilen bir ker met türüdür. Evliy nın asıl gayesi manev  ker mettir. Onun göstermiş olduğu madd  ker metler bile hikmetin anlaşılması gayesine matuftur. Netice itibarıyla ker m t-ı ilmiyye; evliy nın Allah yolunda Allah'tan başka amacı olmadığını sözleri ve fiilleriyle ortaya koymasıdır. Eserde sıkça rastlandığı gözlemlenebilir. Düğümlü Baba'nın ilimlere v k f oluşu, çocuğunun sa  doğmasını isteyen bir kimseye kaderi de iştirmeyece ini söyleyerek yardım edememesi, Allah'ın yasaklarına karşı çıkmamak konusunda tavsiye vermesi bu ker met kapsamında değerlendirilir. Bunlardan bir tanesi de h rs lı bir kişiyi dilediğini Allah'tan istemeye yönlendirmesidir. Bu kimsenin h rs lı olduğunu keşfen anlayarak ona halktan değil Hak'tan istemesi yönünde tavsiyeler vermektedir. Müellif kişinin bu tavsiyelere uyduğunu beyan etmektedir. Babasından evvel vefat ettiğini zikrederek onun fanili ine, h rs n insanı farklı bir noktaya getirmeyece ine dikkat çekmektedir:

Söyledi g ş ile nezdinde yine ol r v 
Ki  uz rına v r d itdi biri pek ş li 

Rütbe v  sinnine bak lsa men ş b me'm l
 ıldı i   r a a kim olmaya h rs n ş li 

⁴⁰⁴ K.19.

⁴⁰⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/242.

Didi âmālîni sen eyle taleb Bākî'den
Remz ile 'âlem-i bākîyi demekdir şârih

Sinnine hâline göre buyururdu nuşhı
Hüzne düşmemek için itmedi andan vâzih

İsteme halkdan âmālîni Hâk'dan iste
Ya'ni dünyāya da şâmil diyü olur sânih

İş-bu ma'nâca da nuşh olmağ-ıla nuţkı yine
Tîğ-ı hırş olmamalı kendüyi demek cârih

Hâşılı hüzn ü telâş itmeye hırş eylemeye
Diyü îmâ ile olmuş idi böyle nâşih

Eyledi nuţk-ı mu'allâları anda da zuhûr
Dâr-ı bākîde Hudâ lütf ile kılsun fârih

Pederinden o muḳaddem göçerek ḳalmadı irs
O da fânî anı bākî diyü olmaz mādih⁴⁰⁶

Bir diğ̈er örnekte nezdine Belîğnâm Efendi'nin geldiğı ve çocuğunun sağ doğmasını istediğı geçmektedir. Bu noktada Düğümlü Baba'dan himmet istemiş ve Düğümlü Baba erkek ise sağ olması için kendisine dua etmiştir. Fakat çocuk vefat etmiş, Düğümlü Baba ise kader söz konusu olduğunda çare olmayacağını, yardım edemeyeceğini bildirmiştir. Bu hadise kerâmât-ı ilmiyye kapsamında değerlendirilebilir:

Güş itdim yine bu vech-ile ol râvîden
Kim Belîğ-nâm Efendi gelerek virdi ḳaber

⁴⁰⁶ K.66.

Važ‘-ı haml idememiş zevcesi anı diyicek
Mübrem olmakla didi çāre nedir hükmi-kader

Çocuğı sağ tulu‘ itmesini kıldı niyāz
Didi imā ile sağ toğa egerçi ise er

Toğdı erkek çocuğı itdi ‘ıyālî rihlet
Olmasa mübrem iderdi yine hemān izhār

Çünkü mużtarlarıñ envā‘ını böylelerini
Feyz-i himmetlerine dā‘im iderdi mazhar

Hāşılı olsa idi çāre iderdi hemān
Kimse çāre bulamaz mübrem olur ise kader⁴⁰⁷

Bir diğerk menkıbede Düğümlü Baba’nın vasıflarından bahsetmektedir. Onun keşf ile bir hahamın sıkıntısını bildiğinden, bunun Tevrat’ta nasıl geçtiğini söylediğinden söz etmektedir. Kur’ân’ı ezbere bilse de diğerk üç kutsal kitabı okumadığı halde vâkıf olduğunu anlatmaktadır:

Küt<ü>b-i menzile-i erba‘ayı belliyor idi
Hıfz-ı Kur’ân ile ğayrın okumamış kat‘ā

Eyledi bir hahamıñ müşkilini keşf ile hall
Kıldı Tevrat’ta nasıl oldığını anıñ ifā⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ K.42.

⁴⁰⁸ K.B.1/2-3.

3. BÖLÜM: METİN

3.1. Metne Kaynaklık Eden Nüsha ve Tavsifi

Çalışmanın kapsamı dahilinde olan dördüncü cilt, rik'a hattıyla kaleme alınmış olup sayfalardaki satır sayısı farklılık göstermektedir. Sayfa numaraları üst köşelerde olup hatalı numaralandırmalar bulunmaktadır. Eserde 42-144. sayfa aralığı müellif tarafından boş bırakılmıştır. Varak numaralandırması boş sayfalar atlanarak yapılmıştır. Boş alandan öncesinde tek sayılı sayfalar, sonrasında çift sayılı sayfalar mühürlenmiştir. Sayfaların etrafı kırmızı mürekkeple çerçevelenmiştir. Eserin vakıf tarihi h.1293/m.1876-1877 olarak zahriyye kısmında verilmiştir.

3.2. Neşir Esasları

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu içerisindeki 565-4 numaralı nüsha neşir için takip ettiğimiz nüshadır. Aynı cildin başka bir nüshasına kütüphane taramalarımızda rastlanmamıştır. Metin içerisindeki ayet ve hadislerin tahriçleri yapılmış, önemli görülen bazı hususlar ve tarihler de dahil olmak üzere dipnotta gösterilmiştir. Der-kenârlara eklenen bir kasîde ve bir kıt'a, metni bölmek için metnin sonuna dercolumuştur.

Neşirde varak numaraları köşeli parantezle sayfanın sol kenarında belirtilmiştir. Müellif yeni bir menkıbeye geçtiğini belli etmek maksadıyla her birinin başında alışıldık bir usülle “*kezâlik*” ifadesini kullanmıştır. Metinde de aynı ifadeye yer verilmiştir. Kasîdeler KAS.; Kıt'alar K.; kıt'a-i kebîreler K.B. kısaltmalarıyla belirtilmiş, vezin kusurları görebildiğimiz kadarıyla dipnotta gösterilmiştir. Metinde çok küçük bazı eklentiler hariç köklü bir tamir veya ekleme ifadesi söz konusu değildir. Müellifin vezne bağlılığı yahut nazma döküş tekniği genel itibarıyla kusursuz denecek seviyededir.

Tam transkripsiyonlu metinde kullanılan neşir esasları kısaca şu maddeler altında hülâsa edilebilir:

1. Metnin transkripsiyonunda bazı küçük vokal tercihleri dışında büyük ölçüde metne bağlı kalınmıştır. Ses veya hareketlerle belirtilen vokaller genel itibarla korunmuştur: Diyüp, çıkarup, idügin, kendü, gönderüp vd.
2. Vokal veya harekenin olmadığı yerlerde uygulanan kurallar şöyledir:

- a) Geniş zaman ekleri dudak uyumuna ve ekin bitişiğinde bulunan kelimenin vokaline bakılmadan yuvarlaklaşma temayülünde olduğu kabul edilerek okunmuştur: olur, gelür, bilür vd.
- b) Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman eki dudak uyumuna ve ekin bitişiğinde bulunan kelimenin vokaline göre yuvarlak veya dar ünlülü okunmuştur: itmiş, gelmiş, toğmuş vd.
- c) Görülen (bilinen) geçmiş zaman eki üçüncü şahıslarda her durumda dar vokalli ve ünlü uyumuna bağlı kalınmadan okunmuştur: olurdu, didi, itdi vd.
- d) Görülen (bilinen) geçmiş zaman eki birinci ve ikinci şahıslarda ekin bitişiğindeki kelimenin vokali dikkate alınarak ve dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: itdim, idemedim, didim, dimesi vd.
- e) Birinci şahıs ekleri dar vokalli okunmuştur: müstenidim, idelim vd.
- f) İkinci çoğul şahıs emir eki dudak uyumu ve bitişiğindeki kelimenin vokali gözetilerek okunmuştur: itmeyiñ vd.
- g) Üçüncü tekil şahıs emir eki her durumda yuvarlak vokalli okunmuştur: itsün, eylesün vd.
- h) Birinci ve ikinci şahıs ekleri dudak uyumu ve ekin bitişiğindeki kelimenin vokali düzlük-yuvarlaklık/genişlik-darlık durumu gözetilerek okunmuştur: Sevdigiñ, kısmetiñ vd.
- i) Üçüncü tekil şahıs iyelik eki her zaman dar vokalli okunmuştur: ilhāmı, gözi vd.
- j) Zarf-fiil eklerinden -Ip eki her zaman yuvarlak vokalli okunmuştur: gidüp, toğup, bilüp vd.
- k) Zarf-fiil eklerinden -mAdAn yazıldığı şekliyle okunmuştur: açmadan vd.
- l) Zarf-fiil eklerinden -IcAk her zaman dar vokalli okunmuştur: idicek, göricek vd.
- m) Soru edatı daima dar vokalli okunmuştur: olur mı, bilür mi vd.
- n) İsimden isim yapan eklerden -II eki yuvarlaklaşma temayülünde olduğu kabul edilerek okunmuştur: debdebelü, taḥḫīrlü vd.
- o) Fiilden fiil yapan eklerden -In eki dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: görünür vd.
- p) Şimdiki zaman ekinde önce gelen ünlüler dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: gidiyor, söylüyor, oluyor, korkuyor vd.
3. “ile”, “içün” edatlarıyla “ise”, “iken”, “idi” gibi fiilin aldığı ekler ayrı ise ayrı yazılmış; bitişik ise çizgi ile gösterilmiştir: gelmek-ileñ, olmuş-idi, buyurmuş idi vd.
4. Arapça ve Farsça terkiplerin yazımında şu hususlar gözetilmiştir:

- a) Arapça terkipler şöyle yazılmıştır: hāze'l-kitābi, 'abdü'l-efkar, bihe'l-Mevlā vd.
 - b) Farsça terkipler şöyle yazılmıştır: āl-i 'abā, 'ind-i Hāk vd.
 - c) Farsça birleşik kelimeler (isim yahut sıfat) şöyle yazılmıştır: teng-dest, kām-bahşā vd.
 - d) Arapça ve Farsça ön ek ve edatlar kısa çizgi ile gösterilmiştir: be-ağdem, be-kām, bi-ilhām, bā-ḥuṣūṣ vd.
 - e) İki kelime arasına gelen ek ve edatlarla yapılan tamlamalarda her aralığa kısa çizgi getirilmiştir: ber-ā-ber, ser-tā-pā vd.
 - f) Farsça son ekler ve sona eklenen edatlar bitişik yazılmıştır: pūyān vd.
 - g) Türkçe kelime ve kelime gruplarıyla sıkça kullanılan -āsā ve -veş ekleri kısa çizgiyle gösterilmiştir: mest-veş, kömür-āsā vd.
5. Metin içerisinde vezin uyumunu sağlamak için Türk diline uyarlanan ve iki sessiz arasındaki çoğalan sesler < > içinde gösterilmiştir. Metinde vezin uyumsuzluğu oluşturduğu tespit ya da tahmin edilen sesler [] içerisinde belirtilmiştir.

3.3. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Râbi‘

[Zahriyye/1a]

Bi’smi’llâhi’r-Raḥmāni’r-Raḥīm. el-Ḥamdü li’llâhi Rabbi’l-‘âlemîn eş’-şalâtü ve’s-selâmü ‘alâ seyyidi ḥalkihî ecma‘în ve ‘alâ kıtîbeti Enbiyâ’ihî’l-mu‘azzamîn ve ‘ibâdihî’l-muvaḥḥidîn. Emmâ ba‘de fe-ḳad vaḳaftü hâze’l-kitâbe ve eḥdeytü ecrahû li-ervâhi’l-kâffeti emvâtinâ ve’l-fuyûzâtî d-dâreyni li-küllî aḥyâ’inâ ve ene’l-‘abdü’l-efḳar ila’llâhi’l-ekberi’l-müte‘âl. Naẓımu hâze’l-kitâbi ve nâmiḳuhû es-Seyyid İsmâ’îl Şâdık Kemâl bin el-Ḥâc Muḥammed Şâlih Vecîhî Paşa [-raḥimehu’llâhi te‘âlâ-]. “Rabbenâ âtinâ fi’d-dünyâ ḥaşeneten ve fi’l-âhireti ḥaşeneten ve ḳınâ ‘azâbe’n-nâr.”. Bi-ḥurmeti Resûlu’llâhi’l-a’zam -şalla’llâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ve şaḥbihî ecma‘în ve sellim-kemâ yecibü ve yerzâ ve’l-ḥamdü li’llâhi Rabbi’l-‘âlemîn.

Fî-sene 1293

K.B.1.

[1b]

(Fe’ilâtün [Fâ’ilâtün] Fe’ilâtün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Besmele Ka‘be-i naẓma ola rükn-i evvel
Rükn-i şânîsi daḥi ḥamdeleyi itmek edâ
2. Rükn-i şâliş Şâh-ı Kevneyn’e şalât ile selâm
Rükn-i râbi‘ anı hep ümmeti üzre ihdâ
3. Şâdıkâne bu ḳavâ‘idle Kemâl İsmâ’îl
Ref‘ ü maḳbûl olur ‘ind-i İlâhî’de du‘â
4. “Ve teḳabbel”⁴⁰⁹ diye bâ-himmet-i ruḥânîyye
Ma‘nevî vâlid-i pür-feyz Dügümlü Baba

⁴⁰⁹ “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namâzı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et.” İbrahim 14/40.

5. Küt<ü>b-i menzile-i erba‘ayı belliyor idi
Hıfz-ı Qur‘ân ile ğayrın okumamış kat‘ā
6. Eyledi bir haşamın müşkilini keşf ile hall
Kıldı Tevrât’ta nasıl olduğunu anın ifā
7. Enbiyā na‘tini de zikrū buyururdu faķat
Sebeb-i halk u necāt Faħr-i Rusül’dür maħzā
8. Seyyid ü silsile-i Ĥazret-i Fārūk’dan idi
Raķşı da nāy ile eylerdi ķehār-yārı senā
9. Ĥanefi kendüsi dört mezheb-i ehl-i sünnet
Yine ma‘lūmi idi olmağ-ıla keşf-i Ĥudā
10. Cihet-i erba‘a-i beyza-i ķalbim içre
Dört aķtāb gibi bu ğavsa kerāmet-pīrā
11. Didim aķdemce Kemāl-nāme’siniñ üç cildini
Cild-i rābi‘ bu ide yine muvaffaķ Mevlā
12. Oldı rāvī-i şaħīhler ile taħķīķ yine hep
İhtişār üzre yazıldı olamaz hem ihşā
13. Nazm ile yazdığıma mebni şifāhen didiler
Bilürem yine bütün bī-ğaraz u kizb u riyā
14. Ĥacer-i esvede hem-reng midād-ı ķalemim
Yüz sürer Tā’if u ‘Irāķ daħi ihrām-āsā

[2a]

KAS.1.

Kezâlik Âşar-ı Kemâl’de Na‘t-ı Şerîf-i Hâzret-i Ebû Bekr⁴¹⁰ es-Şiddîk -radîya’llâhu te‘âlâ ‘anhü-

(Fâ’ilâtün [Fe’ilâtün] Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün)

[2b]

1. Efzâl-i aşhâb Ebû Bekr’iñ Resûl-i Kibriyâ
Haqq-ı ‘âlîsinde böyle eyledi medh u senâ
2. Andan efzâl kimse üzre togmamışdır âf-tâb
Hem gurûbı itmedi va’llâhi ba‘de’l-Enbiyâ
3. İsmi ‘Abdü’l-Ka‘be idi ya‘ni Ka‘be hâdimi
Virdi ‘Abdu’llâh nâmin Pâdişâh-ı dü-serâ
4. Faḥr-i ‘âlemden ḥazarda da seferlerde daḥi
Bi’şetiñ mâ-ḳabl u mâ-ba‘dinde olmamış cüdâ
5. Nesl-i pâkî Mürretün bin Ka‘be irer kim odur
Cedd-i Faḥru’l-Enbiyâ zâten ḳarâbet rû-nümâ⁴¹¹
6. Virdi Şâh-ı Mürselîn’e duḥter-i ‘ulyâsını
Buldı şihriyyetle de faḥr ü mübâhât-i ‘alâ

[3a]

7. Cümle ümmetden ‘azîz ü eşref anıdır didi
Hâzret-i Fârûḳ iderken vaşf-ı ‘âlîsin edâ
8. Seyyidimiz serverimiz Hâzret-i Şiddîk’dır

⁴¹⁰ Ebû Bekr es-Sıddîk Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî (ö. 13/634).

⁴¹¹ Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâ‘b’da Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. Mustafa Fayda, “Ebû Bekir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1994), 10/101.

Didi dīger def‘a da Fārūk ider iken ṣenā

9. Hem dimiş nezd-i Resūlu’llāh’da bizden eḥabb
Bizden efzūn ḥürmet ü ‘izzet daḥi eyler aña

10. “Sāniye’ṣney⁴¹²“ ile “etkā⁴¹³“ ile Mevlā vaşf idüp
Virdi Qur‘ān-ı Celīl’i ile gāyet i‘tilā

11. Bu daḥi Faḥr-i Enām’ın bir ḥadīṣ-i enveri
Hem bu gūnā eylemiş ta‘rif ‘Aliyyü’l-Murtaḏā

12. Enbiyā’dan ṣoñra ḥayru’n-nās Ebū Bekr olarak
Ṣoñrası oldı ‘Ömer ṣoñrasını bilür Ḥudā

13. Öyle Şiddīk-ı Mu‘aẓẓamdır ki vaşfında anıñ
Bir ḥadīṣinde buyurmuşdur Resūl-i Müctebā

[3b]

14. Ehl-i arz imānı ile vezn olunmuş olsa ger
Elbet imān-ı Ebū Bekr’iñ olur tercīḥ aña

15. Ḥaḳ ben andan rāzıyam benden o da rāzı mıdır
Didigin iḥbār itdi Pādişāh-ı dü-serā

16. Ümmetimden senden evvel kimse varmaz cennete
Didi tebcil eyledi yine Ḥabīb-i Kibriyā

⁴¹² İki kişiden ikincisi anlamında, Hz. Ebubekir’in Hira Mağarası’nda Hz. Peygamber’e refâkat edişiyile ilgili kullanılmıştır. “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allāh ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke’den çıkardıkları vakit sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada bulundukları sırada arkadaşına "Üzülme, çünkü Allāh bizimledir." diyordu. Allāh onun kalbine sükûnet ve kuvvet indirmişti ve onu görmediğiniz bir orduyla desteklemişti. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Yüce olan Allāh'ın kelimesidir. Ve Allāh güçlüdür, hikmet sahibidir.” et-Tevbe 9/40.

⁴¹³ “Etkâ”, “atık” ile aynı köktür. Atık, Hz. Ebûbekir’in lakabıdır. Hz. Ebûbekir’e bu lakap Hz. Peygamber’in iltifatıyla şereflendikten sonra kullanılmaya başlanmıştır. “*Sen Allah’ın cehennemden âzat ettiği kimsesin*”. Tirmizî, “Menâkıb”, 16.

17. Mūnisimdir dāderimdir didi haqqında Resūl
Hāşılı eyler idi gāyet ile medh ü senā

18. Bir ğazāda Nevfel'i küffār itmişdi şehīd
Cümle aşhāb aña cem' olmuş idi ba'de'l-ġazā

19. Cismini herkes görüp maḥzūn olup defn itdiler
Ḳabri de oldı ziyāret ile rūhiyçün du'ā

20. Ordu geldikde giçenlerden şorardı māderi
Ordu ardına işāretle olurdu iktifā

[4a]

21. Zahr-ı orduda Ebū Bekr'i görüp itdi sü'āl
Ḳalmayup te'vīl maḥalli itdi tefhīm iktizā

22. Togrısın demekde müşkil kızb olunmaz irtikāb
Bi't-tazarru' itdi Yā Allāh diyü bir kez nidā

23. Ḥazret-i Nevfel ḥayātı buldı sür'atle gelüp
Togdı iki oğlu yine eylemiş idi ğazā

24. Mefḥar-ı 'Ālem buyurdı Leyle-i Mi'rāc'da
Ehl-i arzı kime terk itdiñ buyurmuşdı Ḥudā

25. Ben Ebū Bekr'e buraḳdım diyicek Rabb-i Enām
Didi senden soñra haqqā kim eḥabb odur baña

26. Anı istiḥlāf itmişdi imāmetde Resūl
Görmüş oldı muḳtedālıḳ emrini aña sezā

27. Ya'ni emr itdi cemā'atde ola Şiddīḳ imām
Ḥastalık za'fi vücūdında olunca rū-nümā

[4b]

28. Nerm-dildir ol yerinîizde imām olmaz diyü

Â‘ işe hâzretleri ‘özü itdi iki kez aña

29. Gösterüp Şiddîka’ya anıñ içün biraz melāl

Eyledi bu emrini aşhābına bi’z-zāt edā

30. Didi ‘Abdu’llāh egerçe çıkmış idim līk ben

Görmedim anı teşādūf eyledi Fārūķ baña

31. Sen imāmet eyle didigim içün oldı imām

Faḥr-i ‘ālem hışmnāk olup didi üç def‘a lā

32. Yine emr ü celb idüp itdi Ebū Bekr’i imām

Ol namāz kılnmış iken itdirüp tekrar edā

33. Kendüsi de iktidā’ idüp beraber kıldılar

İtdi dünyāca da ümmet bī‘at itmek iktizā

34. Kable techīzü’n-Nebī icmā‘-ı ümmet ‘aḳd olup

Oldılar emr-i ḫilāfetde aña bī‘at-fezā

[5a]

35. Dīne ḫıdmet ile eyyām-ı ḫilāfetde daḫi

Şer‘ ile te’dīb ü te’līf eyledi kıldı ḡazā

36. İki yıl dört ay ḫalīfe olarak bi’l-irtihāl

Nezd-i Faḥr-i ‘Ālem’e defn ile de buldı ‘alā

37. Vaḳt-i hicretde mübārek pāyini şokmuşdı mār

Der-‘aḳab bā-himmet-i Peyḡamberī kıldı şifā

38. Āhir-i ‘ömrinde nüks itmek ile oldı şehīd
Cilve-i Hakk’ın zuhūrı kadre virir irtikā

39. Mefhār-ı Kevneyn’e cümle āline aşhābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā’imā

40. Mevt-i k̄asvetden Kemāl’ın kalbini tahlīs idüp
İde ihyā iki ‘ālemde füyūzāt-ı Hudā

KAS.2.

Kezālik Hāzret-i ‘Ömer el-Fārūk -radıya’ llāhu te‘āla ‘anhü-⁴¹⁴

1. Cümle aşhāb üzre Şiddīk hāzretinden mā-‘adā
Hāzret-i Fārūk tercīh oldığıdır rû-nümā

[5b]

2. Olsa benden soñra Peygamber ‘Ömer elbet olur
Didi hakkında Cenāb-ı Pādīşāh-ı dü-serā⁴¹⁵

3. Gölgesinden de anıñ şeytān ider imiş firār
Bir hadīs-i pür-şeref itmekdedir böyle senā⁴¹⁶

4. Hakk ‘Ömer’den rāzıyam benden o da rāzı mıdır
Didigin iḥbār itmişdi Resūl-i Kibriyā

5. Bu daḥi Faḥr-i Enām’ın bir hadīs-i enveri
Hem bu günā eylemiş ta‘rīf ‘Aliyyü’l-Murteżā

6. Enbiyādan soñra ḥayrū’ n-nās Ebū Bekr olarak
Soñrası oldı ‘Ömer soñrasını bilür Hudā

⁴¹⁴ Ebū Hafs Ömer b. el-Hattāb b. Nüfeyl b. Abdiluzzā el-Kureşī el-Adevī (ö. 23/644).

⁴¹⁵ “Benden sonra Peygamber gelecek olsaydı, o Ömer b. Hattāb olurdu.” Tirmizî, “Menâkıb”, 18.

⁴¹⁶ “Muhakkak ki şeytan senden korkar, yâ Ömer!” demiş, “Ey Allahım! Ömer’in kalbinden haset ve hastalıkları çıkar ve onu imana tebdil et” şeklinde dua etmiştir. Müslim, “İmân”, 69.

7. Nesl-i pākī oluyor vāşıl Lüey⁴¹⁷’e kim odur
Cedd-i Şāh-ı Enbiyā zaten qarābet rū-nümā

8. Virdi Şāh-ı Mürselīn’e duhter-i ‘ulyāsını
Buldı şihriyyetle de fahr ü mübāhāt-i ‘alā

[6a]

9. Oldı ikinci hālīfe ittifāk-‘ağd olarak
Dīn için itdi hīlāfet ile de hıdmet edā

10. İhtilāl-i rihleti Şiddīk ıslah eyleyüp
‘Aşr-ı Fārūkī’de çok oldı fütūhāt ü gāzā

11. Nuṭkını hutbede gūş itdirdi bir aylık yere
Bildirüp keyd-i ‘adūyı itdi ordu ittikā

12. Nāmesi ilkā olunca neyli cāri eyledi
İnkıṭā’ından ahālī itmiş-idi iştikā⁴¹⁸

13. On sene beş ay hīlāfet eyleyüp oldı şehīd
Cilve-i Hāḡḡ’ın zuhūrı ḡadre virir irtikā

14. Hāzret-i Şiddīk-āsā irtiḡālinde yine
Nezd-i Faḡr-i ‘Ālem’e defn ile de buldı ‘alā

15. Mefḡar-ı Kevneyn’e cümle āline āşḡābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā’imā

⁴¹⁷ Baba tarafından soyu Cāhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefāret işlerine bakan Adī b. Kā’b kabilesine ulaşır ve Kā’b b. Lüey’de Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. Mustafa Fayda, “Ömer”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2007), 34/51.

⁴¹⁸ Bahsi geçen, komutan Sāriye’nin H.643-44 yılında Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği Fesā ve Darabcird fethinde, yenilgiye uğramak üzereyken, Hz. Ömer’in orada bulunmadığı halde hutbe verirken birden hutbesini kesip; “Sāriye, dağa çekil dağa!” şeklinde nida etmesi olayıdır. Bunu duyan Sāriye’nin tavsiyeye uyarak yenilgiden döndüğü ve fethi gerçekleştirdiği rivayetlerde geçmektedir. Adem Pak, “Sāriye b. Züneym”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2009), 36/158.

16. Neyl-i feyz-i Hâk ile ihyâ ola ‘âciz Kemâl
Gönce-i âmâli bulsun iki ‘âlemde nemâ

KAS.3.

Kezâlik Hâzret-i ‘Osmân zü’ n-Nûreyn -radıya’ llâhu te’ âla ‘anhü-⁴¹⁹

[6b]

1. Hâzret-i Şiddîk ü Fârûk ikisinden mâ-‘adâ
Cümle aşhâb üzre oldu fażl-ı ‘Osmân rû-nümâ
2. Virmiş-idi duĥter-i ‘ulyâsını Fahr-i Enâm
Ol vefât itdikde virdi dġgerin daĥi aña
3. O da fevt oldu buyurdu kırk kerîmem olşa ger
Aña virirdim birer birer Resûl-i Müctebâ
4. Her nebîniñ cennet içinde refîki olacaĥ
Anda ‘Osmân’dır refîkim didi Şâh-ı Enbiyâ’⁴²⁰
5. Bir ĥadîşinde me’âlinden olur kim müstebân
Ümmetiñ yetmiş biñi bulur recâsıyla rehâ
6. Nesl-i pâki irişür ‘Abd-i Menâf’a kim odur
Cedd-i Fahrü’l-Enbiyâ’ zâten ĥarâbet rû-nümâ⁴²¹

⁴¹⁹ Ebû Abdillâh (Ebû Amr) Zü’n-nûreyn Osmân b. Affân b. Ebi’l-Âs b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (ö. 35/656).

⁴²⁰ “Her peygamberin cennette bir refîki vardır. Benim cennetteki refîkim de Osman’dır”. Tirmizî, “Menâkıb”, 19.

⁴²¹ Mensup olduĥu Emevî (Ümeyye) kabilesinin soyu Abdümenâf b. Kusay’da Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. İsmail Yiĥit, “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2007), 33/438.

[7a]

7. Hakk ben andan rāzıyam cennet refiķiñ eyledim
Didigin iħbār itmişdir Ĥabīb-i Kibriyā
8. Dindi Zü'n-Nüreyn iki def'ā dāmadlık içün
Buldı şıhriyyetle de böyle füyūzāt-ı 'alā
9. İki nūra nice ma'nalar daħi irād olur
Her birisi de yine bāde-i faħr ü i'tilā
10. Oldı üçünci ĥalīfe bī'ati ifā olup
Dīn içün itdi ĥilāfet ile de ĥıdmet edā'
11. On iki yıla qarīb idi ĥilāfet müddeti
'Aşr-ı 'ālisinde de çokdur fütūhāt ü ġazā
12. 'Āķıbet Qur'ān okur iken şehīd olmuş idi
Cılve-i Hakk'ıñ zuhūrı ĥadre virir irtikā
13. Ĥūn-ı 'ālisi işābet eyledi bir āyete
Kim me'ālinden bilindi ĥahr olurlar eşķıyā⁴²²

[7b]

14. Anı iş-bu āyeti okur iken olur şehīd
Diyerek iħbār itmişdi Resūl-i dü-serā
15. Ķatline cür'et idenler oldı düĥār-ı cünūn
Cümlesi anıñla iħlāk olarak buldı cezā

⁴²² "Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar; fakat eğer yüz çevirirlerse bilesin ki bir ayrılıkçılığın içindedirler. O takdirde artık onlara karşı Allāh sana yeter; O, işitendir, bilendir." el-Bakara, 2/137.

16. abrım ile abrini m-beyni cennet ravzası
Dimi-idi bir adıında ab-i Kibriy

17. Cey kevkeb-nm maallide Ba'a zamm idp ⁴²³
Kend abrin anda zır itdi defn oldu aa

18. Mefar-ı Kevneyn'e cmle line bına
Eylesn Mevl alt ile selmı d'im

19. Mahar-ı nreyn-i 'afv  lutf-i a olsun Keml
al'at-i mihr-i ef'at olarak pertev-fez

KAS.4.

Kezlik azret-i 'Aliyy'l-Murtez -raqiya'llhu te'la 'anh-⁴²⁴

(Mef'iln Fe'ilatn Mef'iln Fe'iln [Fa'ln])

1. har-yrda drdnci r-i a amm
Mrecc oldu cem'-i beye 

[8a]

2. Ben andan ola dai benden diyp Resl-[i] Kerim⁴²⁵
Veliyy-i cmle-i m'min diy buyurdu en

3. Yine buyurdu du'sında "Vli men vlh"⁴²⁶
Didi 'adveti itsn 'adsına Mevl

⁴²³ Cenaze Cennet'l-bak' bitiiindeki Hakevk eb denilen yere defnedildi. Bu yer Muaviye zamanında mezarlıa (Cennet'l-Bk, Bak'u-l Garkad) dahil edilmitir.

⁴²⁴ Eb'l-Hasen Al b. Eb Tlib el-Kurei el-Him (. 40/661).

⁴²⁵ Vezin kusurlu uygulanmtır.

⁴²⁶ Gadr-i Hum mevkiinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali hakkında sylediklerinden bahsetmektedir. ii geleneinde nemli bir hadisedir. Resulullah (sav) yle buyurdular: "Ben kimin dostu (mevlası) isem, Ali de onun dostudur." Tirmizi, "Menakıb", 19.

4. Nesebce kırbet-i ‘ulyāları daḥi der-kār
Buyurdı hem anı dāmād meḥār-ı dü-serā
5. Muhācirīn ile Enşār dāder olduḡda
Vürūd itmemiş-idi Cenāb-ı Ḥaydar aña
6. Ḥazīn olmuş-idi şoñradan vürūd idicek
Buyurdı böylece taltīfını Resūl icrā
7. Ki sen baña iki ‘ālemde de birādersin
Diyüp yedin tutaraḡ oldu mevhebet-fermā
8. Anıñ içün olacaḡ ḡaşr-ı Faḥr-i Kevneyn’iñ
Muḡābilindeki ḡaşr-ı behişt aña i‘tā
9. Birāderim idüḡi bāb-ı cennete mektüb
Diyü yine viriyor bir ḡadīşi ile ‘alā
10. ‘Azīmet eyler iken bir ḡazāya Faḥr-i Rusūl
Emīn ol buyurup ehl-i beytim üzere aña
11. Ḥazīn olup didi ben nisveden mi ma‘dūdem
Buyurdı böyle cevābı Resūl’e luṭf-ārā
12. Naşılsa Ḥazret-i Hārūn nezd-i Mūsā’da
Seniñ de menziletiñ öyle olmuş oldu baña
13. Faḡaṭ buyurmuş idi “Lā nebiyye ba‘dī”⁴²⁷ yi
Bu şūret ile ḡadīşinde kıldı istiṣnā

[8b]

⁴²⁷ “Benden sonra benim yerime halife olmak için peygamber yoktur.” Müslim, “Fezāilü’s-Sahābe”, 2404.

14. Cenāb-ı Fāṭıma ile şıyāmı nezr iderek
Şe‘ır-i ḥubzı bulunmuş idi berāy-ı ğıdā’

15. Gelüp gurūbda miskīn ile yetīm ü esīr
Rızā-yı Hāk için ol ḥubzı itdiler i‘tā

[9a]

16. Şıyāmı aç yatarak tutdılar tamām üç gün
Cenab-ı Hakk daḥi Qur‘ān’ı içre kıldı senā⁴²⁸

17. Buyurdı her kime mevlā isem Resūl-i güzīn
Olur o kimseler için ‘Ali daḥi mevlā

18. Saña eḥabb-ı ‘ibād olanı baña gönder
Diyü ta‘āmda Resūl eyledi Ḥudā’ya recā

19. Vürūd eyledi Ḥaydār ber-ā-ber ekl itdi
Diyü egerçe olunmuş rivāyet ü inbā

20. Kıyāsı itmemeli çār-yārın efḍalidir
Olamaz emr-i ḥilāfet içinde ‘azv-i ḥatā

21. Ki her ḥilāfet için ittifāktır ma‘kūd
Şaḥābeler idi herḥalde cümleden dānā

22. Cenāb-ı Ḥaydar’a da iş-bu ‘azv olur rāci‘
Ber-ā-ber idi o da itdi bī‘ati ḥattā

⁴²⁸ Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız.” el-İnsan, 76/7-10.

[9b]

23. Olup velī ile Mevlā için me‘ānī çok
Anıñla da yine olmaz hilāfet evvel aña
24. Eḥabb demek daḥi ba‘zı cihetle demek olur
Çehār-yārıñ olundı öbürleri de senā
25. Ki anları da sitāyişde nice nice ḥadīs
Şeref-vürüdü yine oldu derc ile imlā
26. Şehīden ‘azm-i beḳā eyleyince Zü’n-Nüreyn
Halīfe ol diyü aşḥāb itdi istid‘ā
27. Kabul eylemedi ḳatlı olunmasıyla o zāt
Şaḥābelerine üç gün geçince itdi recā
28. Ki dīneñ itmiş-idi iḥtilālī ḥavfı zuhūr
Ḳasem de virdiler artık ḳabūl için ḥattā
29. Kabul idince hemān bī‘at itdi mevcūdlar
Şavābı eylediler ictihādda icrā

[10a]

30. Nizā‘ ü ḥarb hilāfet için degil ise de
Öbür tarafda ḥaṭā-i ictihādda ḥaḳḳā
31. Buyurdu kim fī‘e-i bāḡıye şehīd eyler
Şaḥābeden olan ‘Ammār için Resūl-i Ḥudā
32. Bulundu Cenāb-ı Ḥaydar da ḥarb-i Şıffīn’de
Öbür taraf anı ḳatlı itdi zāhir oldu ḥaṭā

33. Bulundı ‘asker-i Şām içre ba‘zı zāt urılup
Cenāb-ı Haydar’a bī‘at içün iderdi nidā

34. İmām-ı ‘ādle bī‘atsiz ölmek istemedi
Ki böyle kesb-i vukūf itmiş oldu o da buña

35. Cenāb-ı Ā‘işe yevm-i Cemel’de gelmek-ileñ
Dü-fırka beynini ıslāhı görmüş-idi sezā

36. Murādı anlara ıslāh eylemek ise de
Nedāmet eyledi bī-şek vürüdına hattā

[10b]

37. Mu‘āviye tarafında bulunmuş idi Zübeyr
Çekilmiş-idi o da terk-i harbi gördi revā

38. Olur bu vech-ile şerh-i ‘akā’id içre beyān
Ri‘āyet olmalı cümle şahābeye ifā

39. Ki ta‘n eylememek vācip olduğu der-kār
Nice hadīs-i şahīl vardır işte bu gūnā

40. Tecāsür itmeyiñ aşhāba sebbi eylemege
Biriñiz itse de infāk-ı zer Uḥud-āsā

41. Birisiniñ yine bir müddiniñ naşīfine de
Tekābül eyleyemez didi Mefḥar-ı dü-serā⁴²⁹

⁴²⁹ “Ashabıma sebbetmeyiniz, sizden birisi Uhud dağı kadar sadaka vermiş olsa onlardan birinin bir müd, yarım müd sadakasına ulaşamaz.” İbn Mâce, *es-Sünen*, 161/6028.

42. Yine buyurdi ki aşhābıma idiñ ikrām
Ki münteḥablarıñız anlar oldılar ḥaqqā

43. Yine bu vech-ile te'kīd idüp buyurmuş kim
Hemīşe ḥavf-ı Ḥudā'yı idiñ idiñ ifā

[11a]

44. Ki ittiḥāz-ı ğaraż itmeyiñ saḥābelere
Mürūr idince zamānım daḥi şaḥın ebedā

45. Maḥabbeti iderim anlarıñ muḥiblerine
Ki ḥubbı eyleyen itmiş olur o ḥubbı baña⁴³⁰

46. Kim itse anlara buğzı ben aña buğz iderim
Ki buğzı görmüş olur ol kimse baña revā

47. Kim olsa anlara mūzī baña eziyet ider
Cenāb-ı Ḥaqq'a dimekdir baña olunca ezā

48. Cenāb-ı Ḥaqq'a ezā eyleyen kesān daḥi
Olur mu'āḥaze-i Rabb-i 'āleme aḥrā

49. Çehār-yār-ı güzīn ile Ḥazret-i Ḥüseyn'in
Sitāyişinde ḥadīs-i şaḥīḥ çok ammā

50. Diğer kibār şaḥābeleriñ sitāyişi de
Yine şaḥīḥ-i ḥadīsler ile olur inbā

⁴³⁰ Ashabım hakkında Allāh'tan korkunuz! Ashabım hakkında Allāh'tan korkunuz! Benden sonra onları hedef alıp eleştirmeyiniz. Onları seven beni sevdiğinden dolayı sever. Onlara buğzeden de bana buğzettüğinden buğzeder. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allāh'a eziyet etmiş olur. Allāh'a eziyet edeni de Allāh'ın cezalandırması yakındır." Tirmizi, "Menākıb", 58(3862).

[11b]

51. Egerçi olmuş-idi içlerinde Һarb ü nizā'
Nice meһāmil ü te'vīl var aһa evfā
52. Birisi һaққına da sebb ü Һa'mı eylemeyüp
Hemīşe itmeli һüsni-ri'āyeti īfā
53. Olursa Һā'n-ı muğāyir delīl-i Һat'īye
Cesāret iden ider küfre kendüyi ilķā
54. Degil ise de mübāyin delil-i Һat'īye
Yine bu Һa'mı olur fısk ü bid'ati icrā
55. Cemī'-i müctehidin itmemişdi la'neti çün
Mu'āviye ile a'vānı üzre de aşlā
56. Olur nihāyeti baғy ü 'ale'l-imām һurūc
Bunuһla la'netiñ icābı olamaz zirā
57. Yazıldı şerһ-i 'aķā'id me'āli buraya dek
Ri'āyet itmelidir cümlesine de ebedā

[12a]

58. Yine menāķıb-ı Һaydar beyānını idelim
Buyurmuş idi һavāric ile cihād ü ғazā
59. O Һavm-i bedden imiş ibn Mülcem itdi şehīd
Zuhūr-ı cilve-i Һaқ oldu irtikā-baһşā
60. Һilāfet eyleyerek dört sene ile toқuz ay
Buyurdı һıdmet-i dīn-i mübīni yine edā

61. Buyurmuş idi bu gūnā şehīd olacağın
Cenāb-ı Seyyid-i Kevneyn kendüye inbā

62. Kılındı medfeni maḥfī vaşiyeti üzere
Behişt içinde olur cār Meḥḥar-ı dü-serā

63. Bir adamın elini kesmiş-idi sırkat için
Şoruldı kâṭı ‘ı oldu yine senā-efzā⁴³¹

64. İştidi celb ile maḥṭū‘ elin koyup yerine
Maḥḍemi gibi sağ oldu eyleyince du‘ā

[12b]

65. Şehādetinde hilāfet daḥi tamām oldu
Otuz yıl olmuş-idi rıḥlet-i Nebī zirā

66. Hilāfet olur otuz sāl şoñra Şāh-ı ‘Aḍūd⁴³²
Ben irtiḥāl idince didi Ḥabīb-i Ḥudā

67. Kılındı ba‘zı mülūke ḥalīfe ta‘bīri⁴³³
Buyurdı böylece ḥamlin ekābir-i ‘ulemā

⁴³¹ Semüre b. Abdurrahman demiştir ki: “Hire’de (ayağı) mafsalından (parmak kökündeki eklem yeri) kesilmiş bir adam gördüm. Kim kesti, diye sordum. Dedi ki: Beni sâlih adam Ali kesti fakat bana zulmetmedi (haklıydı). İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI/528.

⁴³² “Benden sonra hilafet -veya nübüvvet hilafeti- otuz yıldır.” Tirmizî, “Fiten”, 48. “Nübüvvet, içinizde Allāh’ın dilediği kadar devam eder; sonra dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olacaktır. Bu da Allāh’ın dilediği kadar devam eder; ardından Allāh onu da -dilediği zaman- ortadan kaldırır. Sonra ısırmacı bir saltanat olur. O da Allāh’ın dilediği kadar devam eder; sonra Allāh dilediğinde onu ortadan kaldırır. Daha sonra ceberut bir saltanat olur; o da Allāh’ın dilediği kadar devam eder, ardından Allāh dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olur.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/273.

⁴³³ “Bu hadiste zikredilen mülk ve melik, 30 seneden sonra başlayan, şer’î ve İslâmî halifelikle ilgisi olmayan, insanları ısırma ve zulmetme esasına dayanan babadan oğula intikal eden saltanat ve krallıktır. İmâret ise emirlik ve derebeylik ve Feodal sistemdir. Sultan ve emirlerin zalim, gaddar ve müstebit tipleri yanında âdil, hakşinas ve insaflı tipleri de mevcuttur.” Sa’deddin Teftazânî, *Şerhu’l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 325.

68. Hilâfete dinilür kâmile haķıķiyye⁴³⁴

Ki bu ĥadîs otuz yıl diyü ider iĥşâ

69. Şeh-i risâlet ile cümle âl ü şaĥbına da

Ĥudâ şalât ü taĥiyyâtı eylesün ebedâ

70. Kemâl'in eyleye perverde ĥalb-i miskînin

Kemâl-i merĥamet ü luĥf ü feyz-i âl-i 'abâ⁴³⁵

KAS.5.

Kezâlik Ĥazret-i Talĥa -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴³⁶

(Fâ'ilâtün [Fe'ilâtün] Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Faĥru'l-Enbiyâ'

Ĥazret-i Talĥa beşinci 'addolunmuşdur aña⁴³⁷

[13a]

2. Kim ki dünyâda şehîdi ber-ĥay'ât görmek diler

Talĥa'ya baĥsun buyurmuşdı Resûl-i Müctebâ

3. Talĥatü'l-Ĥayr ile itmişdi Uĥud içre be-nâm

Bir ĥazâda Talĥatü'l-Cûd ile virdi i'tilâ

⁴³⁴ Sadeddin Teftazani'de bu konu şöyle geçer:

"Otuz senelik halifelikten maksat, kamil manadaki hilafettir; mutlak hilafet kastedilmiş değildir. Böyle bir itirazın doğruluğunu kabul etsek bile mümkündür ki, hilafet biter, ama imamet dönemi bitmez. Zira imamet daha umumi bir mefhumdur. Çünkü Ömer b. Abdülaziz gibi bazı kimselerin Raşid halifelerin yolunu izledikleri açıktır. Dolayısıyla hadisle anlatılmak istenen şey, kâmil bir halifeliğin bazen olacağı, bazen de bulunmayacağı hususudur." Teftâzânî, Şerhu'l-Akâid, 327.

⁴³⁵ Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allâh kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister" (el-Ahzâb 33/33) meâlindeki âyet nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak, "Allâhum, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Tirmizî, "Tefsîr", 4; "Menâkıb", 32/60; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV/107.

⁴³⁶ Ebû Muhammed Talha b. Ubeydillâh b. Osmân et-Teymî el-Kureşî (ö. 36/656)

⁴³⁷ Uhud Gazvesi'nde Resûlullah'ı korurken birçok yerinden yaralandı ve eli çolak kaldı. O gün üzerinde iki zırh bulunduğu için Uhud kayalığına çıkamayan Resûl-i Ekrem Talha'nın sırtına basarak oraya çıktı bu sebeple de "Talha'ya -cennet- vâcip oldu" buyurdu. Tirmizî, "Menâkıb", 21.

4. Bir ğazāda Talḥātü'l-Feyyāz ile bi't-tesmiye
İş-bu üç nām ile tebcil itdi Şāh-ı Enbiyā'
5. Gerçi diğer hıdmete göndermiş ise de Resūl
İtdi Bedr'inde ğanāyim hissesi yine 'atā
6. Ya'ni andan başkasında ol daḥi mevcūd olup
Eyledi Faḥr-i Risālet ile birlikde ğazā⁴³⁸
7. Mefḥar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid
Haḫ ḫarābet ile de virdi mübāhāt-i 'alā⁴³⁹
8. Hicret-i Peyġamberīniñ otuz altıncı sene
İtdi Mervān'ın elinde bā-şehādet i'tilā
9. Ba'zı ḫavle göre oḫ irüp şehid olmuş idi
Cilve-i Haḫḫ'ın zuhūrı ḫadre virir irtikā
10. Başra'da defn oldu üç yıl giçerek ḫabri içün
Ḥazret-i Şıddīka'ya rü'yāda itdi iştikā
11. Cism-i 'ālisin ter ü tāze çıkardup Başra'da
Saġlġında ḫānesi var idi defn oldu aña
12. Mefḥar-ı Kevneyn'e cümle āline aşḫābına
Eylesün Mevlā salāt ile selāmı dā'imā

[13b]

⁴³⁸ Bedir Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in onu Şam'a gönderdiği ve Medine'ye ancak savaş bittikten sonra dönebildikleri, bu yüzden kendisine ganimetten pay verildiği belirtilmektedir. Uhud gazvesinden sonra diğer tüm savaşlarda yer almıştır. Bünyamin Erul, "Talha b. Ubeydullah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2010), 39/504.

⁴³⁹ Nesebi Hz. Peygamber ile Mürre'de, Hz. Ebû Bekir ile Amr b. Kâ'b'da birleşmektedir.

13. ‘Avn-i Hâk’la hayr ü cûd ü feyz-i dâreyni bulup
Kâm-yâb olsun Kemâl-i ahkâr-i ‘acz-ihtivâ

KAS.6.

Kezâlik Hâzret-i Zübeyr -radıya’llāhu te’āla ‘anhü-⁴⁴⁰

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Şâh-ı Enbiyâ’
Zât-ı ‘ālî-i Zübeyr altıncı olmuşdur aña

[14a]

2. Mefhâr-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid⁴⁴¹
Hâk qarâbet ile de virdi mübâhât-i ‘alâ
3. Faḥr-i ‘âlem her nebî için havârî var idi
Ol havârimdir benim dimekle virdi i’tilâ
4. Bir ḥadîsinde de böyle eyledi talṭîf kim
Vâlideynim Yâ Zübeyr ikisi de saña fedâ
5. Her ğazâda ḥıdmet-i Faḥr-i Risâlet’de idi
Müşrikîne seyfi darb iden o idi ibtidâ
6. Hâzret-i Şiddîka ile bir tarafda tûrdılar
Olıcaḳ yevm-i Cemel ḥarbiñ görüp terkin revâ
7. Hicret-i Peyġamberi’niñ otuz altıncı sene
Başra’da Sinvan’da oldı ‘âzim-i sū-yı beḳâ⁴⁴²

⁴⁴⁰ Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî (ö. 36/656)

⁴⁴¹ Soyu Hz. Peyġamber’in dedelerinden Kusay b. Kilâb’da Resûl-i Ekrem ile birleşir. Mehmet Efendioğlu, “Zübeyr b. Avvâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2013), 44/522.

⁴⁴² Vâdi’s-Siba denilen yerde şehit olmuştur.

8. Ya'ni Sinvan'da 'Umeyr'in⁴⁴³ oldu destinde şehîd
Cilve-i Hakk'ın zuhûrî kadre virir irtikâ

[14b]

9. Mefhar-ı Kevneyn'e cümle âline aşhâbına
Eylesün Mevlâ şalât ile selâmı dâ'imâ

10. Himmetine nâ'il idüp cümle aşhâbıñ dağı
İki 'âlemde Kemâl'i şad-kâm itsün Hudâ

KAS.7.

Kezâlik Hazret-i Sa'd bin Vakkâs -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁴⁴

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Faḥru'l-Enbiyâ'
Hazret-i Sa'd bin Vakkâş 'addolur sâbi' aña
2. Mefhar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid⁴⁴⁵
Haḳ qarâbet ile de virdi mübâhât-i 'alâ
3. Fârisü'l-İslâm ile nâmdâr olmuşdı çün
Ḥûn-ı küffârı o da itdi isâle ibtidâ
4. Her ğazâda ḥıdmet-i Faḥr-i Risâlet'de idi
Biñ ok atmışdı Uḥud'da oldığı demde ğazâ

⁴⁴³ Umeyr b. Cürmüz.

⁴⁴⁴ Ebû İshâk Sa'd b. Ebî Vakkâs Mâlik b. Vüheyb (Üheyb/Vehb) el-Kureşî ez-Zührî (ö. 55/675).

⁴⁴⁵ Nesebi Benî Zühre'den olan babası vasıtasıyla Kilâb b. Mürre'de, Benî Ümeyye'den olup İslâmiyet'i kabul etmeden ölen annesi Hamne bint Süfyân b. Ümeyye vasıtasıyla Abdümenâf b. Kusay'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2008), 35/372.

[15a]

5. Anda remy-i tîri fermân eyleyüp Şâh-ı Rusûl
Vâlideynim didi talîfen saña olsun fedâ
6. Bilegi muhkem du‘âsı müstecâb remy-i şedîd
Olması-çün himmeti kıldı Resûl-i Kibriyâ
7. Cümlesi oldu du‘âsı da olup maqbûl ter
Bir şahâbe olmamış bu babda fâ‘ik aña
8. Faris’e gitdi ğazâyâ cānib-i Fārûk’dan
Çok bilâda oldu fâtih Kûfe’yi itdi binâ
9. Hicretiñ elli beşinci yıl idüp ‘azm-i behişt
Oldı gül-zâr Bakî‘a ol daği verd-i ‘alâ
10. Mefhâr-ı Kevneyn’e cümle âline aşhâbına
Eylesün Mevlâ şalât ile selâmı dâ‘imâ
11. Faḥr-i ‘âlem hürmeti içün Kemâl-i ‘âciziñ
Dâ‘imâ ḥayr du‘âsın müstecâb itsün du‘â

KAS.8.

Kezâlik Ḥâzret-i Sa‘îd -raḍıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁴⁶

[15b]

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Faḥru’l- Enbiyâ’
Zât-ı ‘âlî-i Sa‘îd ‘addolunur sâmin aña

⁴⁴⁶ Ebû’l-A‘ver (Ebû Sevr) Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Kureşî (ö. 51/671 [?])

2. Mefh̄ar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttaḥid⁴⁴⁷
Ḥaḡ ḡarābet ile de virdi mūbāḥāt-ı ‘alā
3. Oldı anıñ da du‘āsı ‘ind-i Ḥaḡ’da pek ḡabūl
Evvel-i aşḡāb-ı hicret oldıḡı da rū-nümā
4. Gerḡı dīger ḡıdmete göndermiş ise de Resūl
İtdi Bedr’inde ḡanāyim ḡışşesin yine ‘aḡā
5. Ya‘ni andan başḡasında ol daḡı mevcūd olup
Eyledi Faḡr-i Risālet ile birlikde ḡazā
6. Dayısı anıñ ‘Ömer Ḥazretleri’niñ vālidī
Virdi hemşīresini de Ḥazret-i Fārūḡ aña
7. Defn olunmuşdur Medīne’de veyāḡud Kūfe’de
Hicretiñ elli birinci yıl idüp ‘azm-i beḡā
8. Mefh̄ar-ı Kevneyn’e cümle āline aşḡābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā’imā
9. Düşman-ı nefse muḡaffer ola bu ‘āciz Kemāl
Lūṡf-i Ḥaḡ’dan eyler istimdād ile dā’im recā

[16a]

⁴⁴⁷ Adī b. Kā‘b oḡullarından olup soyu dedelerinden Kā‘b b. Lüey’de Hz. Peygamber’in soyu ile birleşir. Mehmet Efendioḡlu, “Saīd b. Zeyd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2008), 35/580.

KAS.9.

Kezâlik Hâzret-i ‘Abdu’r-Raḥmân -raḍıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁴⁸

(Fe’ilâtün [Fâ’ilâtün] Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün [Fa’lün])

1. On ‘aded zâtıña müb<eş>şer olaraqdır şādān
Töküzuncılarıdır Hâzret-i ‘Abdu’r-Raḥmân
2. Bir ğazā içre namāz kılup anıñ hılfinda
Fevt olan rek‘atı da kıldı Nebīyy-i zī-şān
3. Uḥud u Bedr ile sâ’ir ğazevāt olduĝda
Hıdmet-i Faḥr-i Rusûl’de o da oldı pūyān
4. Didi yerlerde semālarda emīn olduĝını
Anı da eyledi talṭīf Resûl-i Yezdān
5. Muttaşıl nesl ile de Pādişeh-i Kevneyn’e
Haḳ qarābet ile de virdi şeref bī-pāyān
6. Serveti çok olarak nice kul āzād itdi
Fuḳarāya buyurur idi hemīşe iḥsān
7. Hicretiñ otuz ikinci senesi itdi vefāt
O daḫi defn olarak itdi Baḳī’ı şādān
8. Mefḥar-ı ‘ālem ile āline aşḫābına da
İde bī-ḥad şalavāt ile selāmı Yezdān

[16b]

⁴⁴⁸ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Avf b. Abdiavf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 32/652)

9. Kayd-ı nefsi ile m nenend-i es r oldu Kem l
O da  z d olarak feyz ile olsun  and n

KAS.10.

Kez lik  azret-i Ebu'l-'Ubeyde ' mir -ra ıya'll hu te' la 'anhü-⁴⁴⁹

[17a]

(F 'il t n [Fe' l t n] F 'il t n F 'il t n F 'ilün)

1. On zev t  kim m be  er kıldı F hru'l- Enbiy '
Bu'l-'Ubeyde  azret-i ' mir onuncudur a a
2. Her Neb   mmetlerini  de em n  var idi
O em n-i  mmetimdir⁴⁵⁰ didi Ma b b-ı  ud 
3. Gerçi A   b-ı Kir m' n cümlesi idi em n
Ba'zısı ba'zı  ıfatda eylemi dir irtik 
4. Mef ar-ı Kevneyn ile nesli de olup m tta id⁴⁵¹
 a  kar bet ile de virdi m b h t-ı ' l 
5. Her  az da  idmet-i peyg mber de olarak
Eyledi  e m-i Neb 'ni   idmetini de ed 
6. Zırh n iki  alkası girmi di i r c eyledi⁴⁵²
 e m-i  ur  id ile ta s n eyledi a a sem '

⁴⁴⁹ Eb  Ubeyde  mir b. Abdill h b. el-Cerr h el-Fihri el-Kure i ( . 18/639)

⁴⁵⁰ "Em n 'l  mme" lakabıdır.

⁴⁵¹ Hz. Peyg mber'in onuncu dedesi olan Fihri'de Res lullah ile soyları birleşir. Ahmet  nk l, "Eb  Ubeyde b. Cerr h", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1994), 10/249.

⁴⁵² "Uzunca boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı olan Eb  Ubeyde, Uhud Gazvesi'nde Hz. Peyg mber'in yüzüne batan mi fer parçasını di leriyle çıkarırken iki  n di i çıkmıştı. Hz. Peyg mber mütevazi, zühd ve hay  sahibi olan Eb  Ubeyde'yi çok sever, açlık ve şahsiyetini takdir ederdi. Hz.  i e'nin rivayetine göre Eb  Bekir ve  mer'den sonra Res l-i Ekrem'in en çok sevdiği kişi Eb  Ubeyde idi." Tirmizi, "Men k b", 14.

7. Bir ğazāda vālidî kendüsine olup esir
Hâk Faḥr-i Enbiyā' da itdi ḳavl-i nā-sezā

[17b]

8. Nuṣṣ ü pendî eylemiṣse de iṭāle idicek
Der-‘aḳab ḳatlı eyleyüp itmişdi icrā-yı cezā

9. Anı talṭīfen bir āyet ol zaman itmiş nüzül⁴⁵³
Muḥtaṣarca böyle ma‘nā olunur taḥrīr aña

10. Mü‘min itmez merḥamet ābā vü ebnāsı daḥi
İtse Mevlā’ya Resül’ine fenāya ictirā

11. Hicret-i Peyġamberī’den on sekiz yıl giçerek
İtdi Ürdün-nām maḥalde ‘azm-i gülzār-ı beḳā⁴⁵⁴

12. Mefḥar-ı Kevneyn’e cümle āline aşḥābına
Eylesün Mevlā ṣalāt ile selāmı dā’imā

13. Rüz-ı maḥşerde Kemāl-i ‘āciz ü nāçize de
Bî-‘aḳāb itsün behiṣti Ḥazret-i Mevlā ‘aṭā

⁴⁵³ “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allāh’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allāh bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allāh onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allāh’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allāh’tan yana olanlardır!” el-Mücādile 58/22.

⁴⁵⁴ Kabri bugün Vâdi’l-Ürdün’de Gûrû’l-Bilevne bölgesindeki Ebû Ubeyde köyünde bulunmaktadır. Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”, 10/250.

KAS.11.

Kezālik Ḥazret-i Ḥasan -raḍıya'llāhu te'āla 'anhü-

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

[18a]

1. Buyurdı Ḥaḳḳ Cenāb-ı Ḥasan da bu gūnā
Ḥadīsi cedd-i celīli Resūl-i her dü-serā
2. Muḥaḳḳaḳ aña muḥibbim Ḥudā da ḥub iderek
Muḥiblerine de itsün maḥabbeti Mevlā
3. Bu müslimīniñ iki fırkasına muşliḥ olur
Diyü buyurmuş-idi Ḥazret-i Ḥabīb-i Ḥudā
4. Ḥilāfet için iki fırka oldu mü'minler
Vefāt-ı Ḥazret-i Ḥaydar da ḥaḳḳıdır ammā
5. Buyurdı terk-i ḥilāfetle anları ıslāḥ
Öbür tarafda yine ictihādda oldu ḥaṭā
6. Bu babda şerḥ-i 'aḳā'id daḥi ider izāḥ
Ri'āyet olmalı cümle şaḥābeye icrā
7. Ki ṭa'n eylememek vācib oldığı der-kār
Yine şaḥīḥ olarak çok ḥadīṣ olur inşā
8. Olundı kışsa-i Ḥaydar kaşīdesi içre
Ḥadīṣler ile anıñ me'āli de imlā

[18b]

9. Ḥilāfet itdi Cenāb-ı Ḥasan hemān yedi māḥ
O sāl hicretiñ olmuşdı kırk biri ḥaḳḳā

10. Zamān-ı terki de şeh̄r-i Rebī'ü Evvel olup
Olur hadīṣ-i şerif üzere dāhil hulefā
11. Hilāfet olur otuz sāl soñra Şāh-ı 'Aḏūd
Ben irtihāl idicek didi çün Resūl-i Hudā
12. Yine o mähde hicretten on birinci sene
Buyurdu Mefh̄ar-ı Kevneyn 'azm-i sū-yı beḳā
13. Cihāna tal'atıdır hicretiñ üçünci sene
Vefātı kırk sekizinci sene olur inbā
14. Du'āsı ile hemān meyve virmiş idi şecer
Tarāvetinden eşer ḳalmamış iken aṣlā
15. Dinür şehīd olarak irtihāl-i 'ālīyesi
Zuhūr-ı cilve-i Hāḳḳ oldu irtikā-baḥşā

[19a]

16. Defīn-i ḳubbe-i 'abāsıdır Baḳī' içre
Cenāb-ı māderī ḳavl-i esaḥla ḳoñşu añā
17. Resūl-i Ekrem'e rūy-ı Ḥasan'la cism-i Ḥüseyn
Şebīh idi be-ḡāyet diyü olur inşā
18. Buyurdu ikisiniñ ḥaḳlarında "Reyhānī"⁴⁵⁵
Hadīṣi içre Cenāb-ı Resūl-i her dü-serā

⁴⁵⁵ O ikisi (İmam Hasan ve İmam Hüseyin), Peygamberimizin (s.a.v.) dünyadaki ve bu ümmet içindeki hoş kokulu reyhan çiçekleridir." Buharî, Sahih, 2/188.

19. İki si seyyid-i şübbān ehl-i cennetdir⁴⁵⁶

Diyü yine buyurur bir ḥadīṣde ḥaḳḳā

20. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şaḥbına da

Ḥudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ibdā

21. Hemīşe müşmir-i feyz ola naḥl-i ḳalb-i Kemāl

Kemāle irdirerek luṭf ü feyz-i āl-i ‘abā

KAS.12.

Kezālik Ḥazret-i Ḥüseyin -raḍıya ‘llāhu te‘āla ‘anhü-

1. Ḥadīṣ içre Cenāb-ı Ḥüseyin içün inbā

Buyurdı cedd-i celīli Resūl-i her dü-serā

[19b]

2. Ḥüseyin benden olup ben de olarak andan

Baḥā maḥabbet ider kim maḥabbet itse aḥā

3. Şehīd olacağın virerek ḥaber Cibrīl

Türāb-ı meşhedīniñ itdi cüz’ini i‘ṭā

4. Birisi şaḳladı ezvāc-ı tāhirātıñ⁴⁵⁷ anı

Buyurmuş-idi vedī‘a aḥā Resūl-i Ḥudā

5. Dimişdi her ne zamān ḥûn olur ise bu türāb

İder Ḥüseyn o zamān da şehīden ‘azm-i beḳā⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Hz. Peygamber torunlarını öper ve her iki torununun cennet ehli gençlerin efendileri olduğunu söylerdi. Tirmizî, “Menākıb”, 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneḍ*, III/3.

⁴⁵⁷ Ümmü Seleme olarak rivayet edilir.

⁴⁵⁸ Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber eşlerinden Ümmü Seleme’nin evindeyken Hz. Cebrâil ona gelir ve Hz. Peygamber eşine içeri kimseyi almamasını söyler. Bunun üzerine Hz. Hüseyin koşarak içeri girer, dedesinin boynuna atlar. Hz. Peygamber de onu öper, sever. Bunun üzerine Hz. Cebrâil; “Onu çok mu seviyorsun?” diye sorar. Hz. Peygamber tasdikleyince ümmetinin onu öldüreceğini haber verir. Hz.

6. Derûn-ı şîşede tırmağda idi hûn oldu
Vürûd eyleyicek ol zamân gam-efzâ
7. Şehâdeti nice olduğu istemez tafşîl
Zuhûr-ı cilve-i Hakk oldu irtikâ-bahşâ
8. Şehîd olduğu gün nakl olur ki bed' iderek
Maţar ider idi kaç gün nüzûl hûn-âsâ

[20a]

9. Görüldi Şam'da hûn kangı taş ref' olsa
Nice 'alâmeti de itdi müncelî Mevlâ
10. Şehâdetinde olan emr ile rızâyı viren
Yakında buldı helâk ile dünyevîde cezâ
11. Zemîn-i Şâm'da⁴⁵⁹ olan vâdi-i cehennemde
Yezîd olmuş-idi nâ-bedîd gidüp aña
12. Düşüp binadan aşağı helâk-ide Merv'i
Ki boynı altına kalmışdı mest idi hattâ
13. Bu bâbda şerh-i 'akâ'id içinde Sa'düddîn
Ne yazmış olduğunu bunda idelim inşâ
14. Muşalliyân ile ger ehl-i kıble üstine de
Buyurdı la'neti münhî Resûl-i her dü-serâ

Peygamber'in buna şaşırması üzerine Hz. Cebrâil onun öldürüleceği yeri gösterir ve Hz. Peygamber oradan bir parça toprak alır ve koklar ve toprağın gam ve bela koktuğunu söyler. Toprağı yanında getirerek Ümmü Seleme'ye verir ve ondan saklamasını ister ve ne zaman kan haline gelirse o zaman Hz. Hüseyin'in şehit olacağını söyler. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III/242.

⁴⁵⁹ Emevî devleti başkenti.

15. Yezîd'e ba'zı selef itdi la'neti iṭlāk

Bu atli emr idicek k fir oldu o z r 

[20b]

16. Ki  tili ile emr   r z  virenle m c z

Olanlara idiyor la'ni cümleten 'ulem 

17. Ez larında tef   l olsa da     d

Tev t r üzre olur i te böylece iml 

18. Yez d bu atle r z  ile itdi istib  r

    neti da i   l-i neb yedir ecl 

19. Teva   f itmeyiz  m n  olmasında bile

An  ile 'avenesine la'net ide  ud ⁴⁶⁰

20.  d p bu vech-ile     -i 'a  'id i te bey n

 ar  aten idiyor böyle la'neti amm 

21. Bu babda     -i 'a  'id da i ider      

Ri' yet olmalı cümle     beye icr 

22. Ki ta'n eylememek v cip olduğu der-k r

Y ne       olarak çok  ad   olur in  

⁴⁶⁰ "Yezid, Hüseyin (r.a.)  ld r lmesine raz  olmuş, katledilmesi haberini alınca ne elenmi  ve Resulullah (s.a.v.)'in Ehl-i beytini a   lamı tır. Bu gibi hadiselerin tafsilat       olsa da manası mütevatir olan haberler hükmündedir. Onun için biz, O'nun durumunu tayin ve tesbitte tereddüt etmeyiz, hatta imansızlı ı konusunda bile böyle hareket ederiz. Yezid'e de, yardımc larına da, yolda larına da Allah lanet eylesin." Teftaz n ,     -l-Ak  d, 342.

[21a]

23. Olundı kışsa-i Haydar kaşidesi içre
Hadîşler ile anıñ me'ālî de imlā
24. Yezîd haqqına ba'zılar ihtimāl yazar
Ki şoñra tevbesi melhūz olur diyü ammā
25. Aña dañi 'ulemā bu cevābı virmişdir
Ki tevbe itmedigi müstebān anıñ zîrā
26. Ki ehl-i beyt-i Nebî'ye nice ezālar ile
Mürür-i 'ömri tevātürle oluyor eclā
27. Cenāb-ı Faḥr-i Enām'a ezā olur bî-şek
Buyurdı böyle kelām-ı kadīm-i Ḥaḳ inbā
28. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a Resūl'e ezā idenler içün
Dü-'ālem içre bilā-şübhe la'n ider Mevlā
29. Hadîşde Ḥazret-i Zehrā'yı "baż'atün minnî"⁴⁶¹
Diyü buyurdı Cenāb-ı Resūl-i her dü-serā

[21b]

30. Baña gāzab virir iğzāb eylemeklik anı
Diyü yine o hadîş-i şerif ider inbā
31. Cenāb-ı Fâtıma ile 'Alî ile Ḥaseneyn
İçün buyurdı Resūl-i Hudā yine haḳḳā

⁴⁶¹ "Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur". Buhârî, "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebî", 12/29; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 93-94.

32. Ben anlar ile muḥārib olan ile ḥarbim
Kim anlar ile müsālim olursa silmim aña

33. Ḥadīṣde böylece olmuş beyān-ı silm ile ḥarb
Ki böyle zikr ile ma'nālara olur aqvā

34. Yazıludur edebiyāt kitābları içre
Yezīd küfr ile bir şi'ri eyledi inşā

35. Ki bir gün itdi tefe''ül Kelām-ı Bārī'den
Zuhūr itdi hemān iş-bu āyet-i 'ulyā

36. Me'ālī ḥā'ib olur her 'anīd olan cebbār
Hem evvelinde de “vesteftehū”⁴⁶² buyurdu Ḥudā

[22a]

37. Görince şi'r ile cebbār olan 'anīd benim
Ben ānı şakḫ ideyim ide Rabb'ine şekvā

38. Diyüp eliyle Kelām-ı Ḥudā'yı pārelemiş
Şarāb ḥaḳḳına bu beyīti de olur imlā

39. Egerçe olmuş-idiñ dīn-i Aḥmedī'de ḥarām
Vürūd eyle mesīḥ dīni ḥükmi üzere baña⁴⁶³

⁴⁶² “Peygamberler, Allāh'tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.” İbrahim, 14/15.

⁴⁶³ Hâfız divânında bahsi geçen şiir, Dîvân'ın şârihi Sûdî Bosnevî tarafından Yezid'e isnâd olunuyor, Hafız Şirâzî divânına bu şiirle başladığı için Kâtibî tarafından eleştiriliyor. Dîvânın başı beytin ikinci kıt'asıdır: “*Elā yā eyyühe's-sâḳī edir ke sen ve nāvilhā*”. Bunun yanında Sûdî Bosnevî beytin aslını vermektedir:

Ene'l-mesmūmu mā indī
Bî-tiryāḳin ve lâ rāḳī

Edir ke sen ve nāvilhā
Elā yā eyyühe's-sâḳī

Anlamı: Ben zehirlendim, halbuki yanımda ne bir ilaç var ne de rukye yapan kimse. Kadehi döndür ve bana da sun ey saki!

40. Velîd'in ölmesi de yazılır o eş'ârîñ
Yezîd'in ölmesi lîkin rivāyet-i aqvā
41. Ten-i cemîl-i Hüseyin oldu Kebele'da defîn
Ser-i celîli daği oldu Mısır'a nûr-efzā
42. Vefâtı hicretin altmış birinci sāl idi
Behîşt ü kevser ile oldu mûkerrem ü isķā
43. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şaḥbına da
Ḥudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ibdā
44. Semā-yı dîdeden aķmaķdadır sirişk-i Kemāl
Ḳabûl eyleye Mevlā bi-ḥaḳķ-ı āl-i 'abā

KAS.13.

Kezālik Ḥazret-i 'Abdu'llāh bin 'Abbās -raḍıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁶⁴

[22b]

(Fe'ilātün [Fā'ilātün] Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün [Fa'lün])

1. On bir Aşḥāb-ı Kirām'a dinilürdi fuḳahā'
Evveli idi 'Ömer şānisidir şîr-i Ḥudā
2. Oldı üçüncileri Ḥazret-i İbn 'Abbas
'Amm-i Peyḡamber idi Ḥazret-i 'Abbas eclā

Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*, haz. İbrahim Kaya, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/277.

⁴⁶⁴ Ebü'l-Abbās Abdullāh b. el-Abbās b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88).

3. Māder-i pāki de zevcāt-ı Nebī'den biriniñ⁴⁶⁵
Uḡtidir ikisi de duḡter-i Hāriş zīrā

4. Kendüniñ ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāḥ
Ṭoḡdı hicretten iki üç sene aḡdem o hümā

5. Mevlidinde fem-i zī-şān-ı Resūlu'llāḥ'dan
Dehen-i pākine cüllāb-ı şerīf oldı 'aṭā

6. Ḳoltuḡı altına alurdı şabāvetde Nebī
'Ālim olmaḡlıḡı içün buyurur idi du'ā

[23a]

7. İki kez görmüş-idi Ḥāzret-i Cebrā'īl'i
İtdi bu vech-ile de kesb-i füyūzāt-ı 'alā

8. 'Āmil olur idi ḡavli ile Aşḡāb-ı Güzīn
İstifāde ider 'ilminden e'imme ḡaḡḡā

9. Büyük aşḡāb ile Fārūḡ müşāvir olıcāḡ
Az iken sinni anıñ re'yin iderdi icrā

10. Bulunup oldıḡı dem ḡazve-i Ifrīḡıyye
Ol zamān olmuş-idi Mışır'a daḡı nūr-efzā

11. Fevtidir hicretiñ altmış sekizinci senesi
Ḳabri Ṭā'if'de ider ṭā'ifini kām-revā

12. Mefḡar-ı 'Ālem ile āline aşḡābına da
Ola bī-ḡadd şalavāt ile taḡıyyāt-ı Ḥudā

⁴⁶⁵ Meymûne b. Hâris.

13. ‘İlm-i pür-naķ’ dü- ‘ālemle Kemāl’i daḥi Ḥaķ
Anlarıñ ḥürmet-i ‘ulyāsına kılsun iḥyā

KAS.14.

Kezālik Ḥazret-i ‘Abdu’llāh bin ‘Ömeri’l-Fārūķ -raḍıya’llāhu te’āla ‘anhü-

[23b]

1. On bir Aşḥāb-ı Nebī kim dinilürdi fuķahā’
Nec1-i Fārūķ-ı güzīn anlara rābi’ ḥaķķā
2. Kendüniñ ism-i mu’allālarıdır ‘Abdu’llāh
Vālidı ile me’an oldı şeref-yāb-ı Hüdā
3. Neseb-i mefḥar-ı ‘ālem ile birdir nesli
Ḥaķ ḳarābet ile de ḳadrini ḳıldı a’lā
4. Geldi hicretten on üç yıl ḳadar aḳdem gūne
Genc iken de bulunur idi olunduḳda ḡazā
5. İstemiş idi Uḥud içre ḡazāya girmek
Sinni on dört idi men’ itdi Resūl-i dü-serā
6. Evra’ u a’lem idi eyleyerek pek teftīş
İḥtiyāṭ eyler idi virdiḡi demde fetvā

[24a]

7. Hicretiñ yetmiş üçünci senesi içinde
Eyledi Mekke’de teşrīf-i cinān-ı ‘ulyā
8. Mefḥar-ı ‘Ālem ile āline aşḥābına da
Ola bī-ḥadd şalavāt ile taḥıyyāt-ı Hüdā

9. Müstefîz-i himemi her biriniñ kalb-i Kemâl
İdeler lütf u şefâ'atle hemîşe ihyâ

KAS.15.

Kezâlik Hâzret-i 'Abdu'llâh bin Zübeyr -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁶⁶

1. On bir Aşhâb-ı Nebî kim dinilürdi fuḡahâ'
Hâzret-i İbn Zübeyr anlara ḡâmis ḡaḡḡâ
2. Kendüniñ ism-i mu'allâlarıdır 'Abdu'llâh
Toḡdı hicretten iki yıl giçerek iş-bu ḡümâ
3. Neseb-i Mefḡar-ı 'Âlem ile birdir nesli⁴⁶⁷
ḡaḡ ḡarâbet ile de ḡadrini ḡıldı a'lâ

[24b]

4. Mâder-i pâki de Şiddîḡ-ı me'âlî-şânıñ
Duḡteri Hâzret-i Esmâ bu da faḡr-i esnâ
5. Fem-i pâkinde Nebî çekinerek ḡurmâyı
Mevlidinde deheni içre ḡoyup ḡıldı du'â
6. İtdi bir ḡatre-i âb fem-i 'âlîyesinde
Yine aḡzına 'inâyetle du'âyı icrâ
7. Her gice ḡâ'im ü gündüzleri şâ'im olarak
Şıla-i raḡîmi de fevt eylemez idi ḡaḡ'â

⁴⁶⁶ Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî (ö. 73/692)

⁴⁶⁷ Babası aşere-i mübeşşereden Zübeyr b. Avvâm, annesi Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/145.

8. Farz u sünnetleri kılup da yine her gice
Böylece itdi şalāt ile ‘ibādāt-ı Hudā
9. Bir gice kâ’im ü bir gice de sâcid olarak
Bir gice râki‘an eylerdi huşû‘ı ifā
10. Yüz yigirmi biñ idi leşker-i İfrîkiye⁴⁶⁸
Mü’minîn itdi yigirmi biñ iken yine ğazā

[25a]

11. İntihāb eyledi bir tākımın ol Zāt-ı Celīl
Bir hücum-ile hemān oldu perīşān a‘dā
12. Mülk-i İslām’a ‘ilāve olup İfrîkiye
Melik-i düşmānı itmiş idi kahr u efnā
13. Degil ‘innîn var idi gerçi sekiz maḥdumı
Gelmedi rüy-ı şeref-būlarına muvāşala
14. Giçdi Faḥr-i Resūl’iñ hicreti altmış dört yıl
Şam’dan ğayrısına itdi hilāfet icrā
15. Bī‘ati itdi Hicāz ile ‘Irāq ile Yemen
Hem Ḥorāsān ile ğayrısı bilā-istiḡnā’
16. Hakk-ı pākinde daḥi cılve-i Hakk itdi zuhūr
Ki şehādet ile de kıldı mükerrrem Mevlā
17. Hicretiñ yetmiş üçünci senesi oldu şehīd
Mekke’de eyledi teşrīf-i cinān-ı ‘ulyā

⁴⁶⁸Adı Abdullah olan yedi sahâbînin katılması sebebiyle “Gazvetü’l-Abâdile” olarak anılır. Nadir Özkuyumcu, “İfrîkiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/515.

[25b]

18. Mefh̄ar-ı ‘Ālem ile āline aşh̄abına da
Ola bī-ḥad şalavāt ile taḥiyyāt-ı Ḥudā

19. Mültecī her biriniñ feyzine nā-çiz Kemāl
İdeler lütf u şefā‘atle hemān kām-revā

KAS.16.

Kezālik Ḥazret-i ‘Abdu’llāh bin ‘Amr bin ‘Ās -raḍıya’llāhu te‘āla ‘anhü-⁴⁶⁹

1. On bir Aşh̄ab-ı Kirām’a dinilürdi fuḫahā’
İbn ‘Amr oldı zihī anlara sādīs ḥaḫḫā
2. Peder-i ekreminiñ künyesidir İbnü’l-‘Āş
O da Aşh̄ab-ı Kirām’dan idügidir eclā
3. Neseb-i Mefh̄ar-ı ‘Ālem ile birdir nesli
Ḥaḫ ḫarābet ile de ḫadrini ḫıldı a‘lā

4. Sinni on üç olıcaḫ Ḥazret-i İbnü’l-‘Ās’ıñ
ḫıldı ol necl-i necīli aña Mevlā i‘tā

[26a]

5. Kendünün ism-i mu‘allālarıdır ‘Abdu’llāh
Hicrete ḫaldı toḫuz yıl toḫıcaḫ iş-bu hümā
6. Oḫumuşdı kütüb-i münzele-i erba‘ayı⁴⁷⁰
Vera‘ ü ‘ilm-i tilāvetde daḫi pek ra‘nā

⁴⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullāh b. Amr b. el-Ās el-Kureşî (ö. 65/684-85).

⁴⁷⁰ 4 büyük kitabı ve Süryaniceyi bilmektedir. Sahîfetü’s-Sâdıka kendisine aittir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Amr b. Ās”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

7. Muhtelif vakt vefâtıyla maḥall-i defnî
Mısr u Mekke'yle Filisṭîn kılınmış inbā
8. Hicretiñ altmış üçünci senesi içinde
Mısr'a defn olması ḥaqqında rivāyet aqvā
9. Mefḥar-ı 'Ālem ile āline aşḥābına da
Ola bī-ḥad ṣalavāt ile taḥiyyāt-ı Hudā
10. Cümle Aşḥāb-ı Kirām'ı daḥi maḥşer olıcak
'Abd-i nā-çizi Kemāl'e ide Mevlā şüfe'ā'

KAS.17.

Kezālik Ḥazret-i 'Abdu'llāh bin Mes'ūd -raḍīya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁷¹

[26b]

1. On bir Aşḥāb-ı Kirām'a dinilürdi fuḫahā'
İbn Mes'ūd yedincileri idi ḥaqqā
2. Kendüniñ ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāh
Sinni otuz yedidir hicret olunca icrā
3. Neseb-i Mefḥar-ı 'Ālem ile birdir nesli
Ḥaḫ ḫarābet ile de ḫadrini kıldı a'lā
4. Hicret ile ḡazevātda bulunup birlikde
O da ḥaqqā ki buyurmuş idi sa'y evfā
5. Hıdmeti içre ḫavāşdan iderek Faḫr-i Rusül
Çoḫ zamanda buyurur idi anıñla şūrā

⁴⁷¹ Ebû Abdırrahmân Abdullāh b. Mes'ūd b. Gāfil b. Habīb el-Hüzeli (ö. 32/652-53)

6. Kıldı taltîf hadîsi ile Şâh-ı Kevneyn
‘Âcizâne idelim bunda me’âlin inşâ
7. İbn-i Mes‘ûd behişt ehl-i kirāmındandır
Kim ki marżisi olur benden ider kesb-i rızâ

[27a]

8. Kim ki marżisi degil ben daḥi rāzı olmam
Her kime nāzır olursa nazarım olur aña
9. Sinni altmış toḡuz olduḡda vefât eyleyerek
Oldı gülzâr-ı Baḡî‘a o da verd-i ra‘nâ
10. Ba‘zılar Kûfe’dedir riḡlet ü ḡabri didiler
Ḳavl-i evvel oluyor aña müreccaḡ imlâ
11. Mefḡar-ı ‘Âlem ile âline aşḡâbına da
Ola bî-ḡad şalavât ile taḡiyyât-ı Ḥudâ
12. Anlarıñ ḡürmetine ḡâlimi mes‘ûd ide Ḥaḡ
‘Abd-i nâ-ḡîzi Kemâl eyleye taḡşîl-i rızâ

KAS.18.

Kezâlik Ḥazret-i Zeyd bin Sâbit -raḡıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁷²

(Mefâ’ilün Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Şaḡâbeden dinilür idi on biri fuḡahâ’
Dinildi şâmini Zeyd bin Sâbit’e ḡaḡḡâ

⁴⁷² Ebû Hârice (Ebû Saïd) Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk el-Hazrecî en-Neccârî (ö. 45/665 [?])

[27b]

2. Cenāb-ı Faḥr-i Enām'ın yazup mekātibin
İderdi muşḥaf u vaḥyiñ kitābetin īfā
3. Bulundı cümle ğazālarda ol-daḥi mevcūd
Tebūk'de Şāh-ı Rusūl kıldı bir 'alim i 'tā
4. Ğazā-yı Bedr'e de çıkmışdı sinni şādiş iken
Anıñ-çün itdi i 'āde Resūl-i her dü-serā
5. Anı ḥalīfe iderdi Medine'de Fārūk
İdince kendüsi her çend 'azm-i beyt-i Hudā
6. Buyurdı Ḥazret-i 'Osmān emīn-i Beytü'l-Māl
Vefātı hicret ile elli dört olur imlā
7. Medīne-i Şerif-ārāda itdi 'azm-i cinān
Hülāşa-i fużalā idi ol-daḥi ḥaqqā
8. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şahbına da
Hudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ibdā

[28a]

9. Tevessül eylerim anlarla Rabb-i bī-çüne
Kemāl-i feyz ile olsun Kemāl kām-revā

KAS.19.

Kezālik Ḥazret-i Übeyy bin Ka'b -raḍıya'llāhu te'āla 'anhü-

1. Şahābeniñ dinilür idi on biri fuḳahā'
Biri Cenāb-ı Übeyy bin Ka'b idi ḥaqqā

2. Şayıldı anlarıñ içinde bu toközuncı
Ki idi seyyid-i kurrā' ü a'lemü'l-fuzalā
3. Ğazā-yı Bedr'e daği hıdmet-i Resül'e irüp
Bulundı başka maḥallerde de olunca ğazā
4. Buyurđı ümmetimiñ eḳra' ı diyü tavşīf⁴⁷³
O zāt-ı pür-şerefi Pādişeh-i her dü-serā
5. Fekāhet ü vera' ü 'ilmini sitāyişde
Vürüd itdi eḫādīs-i vāfire ḫaḳḳā

[28b]

6. Medīne'de otuzuncı senede hicretten
Buyurđı 'azm-i gülistān-ı cennet-i 'ulyā
7. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şaḫbına da
Ḥudā şalāt ü taḫiyyātı eylesün ebedā
8. Kemāl'i de vera' ü 'ilme Ḥāḳ muvaffaḳ ide
İder cemī'ine de böyle ilticā vü recā

KAS.20.

Kezālik Ḥazret-i 'Abdu'llāh bin Ḳays⁴⁷⁴ -raḳıya'llāhu te'āla 'anhü-

(Fe'ilātün [Fā'ilātün] Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün [Fa'lün])

1. On bir Aşḫāb-ı Nebī kim dinilürdi fuḳahā
Oldı onuncıları böylece vaşfu inbā

⁴⁷³ “Ümmetimin en iyi okuyanı Übey'dir.” Tirmizî, “Menâkıb”, 33.

⁴⁷⁴ Ebû Mûsâ Abdullāh b. Kays b. Süleym el-Eş'arî (ö. 42/662-63).

2. Ya‘ni kim ism-i mu‘allālarıdır ‘Abdu’llāh
İbn Kays bin Süleyym idügi olmuş inşā
3. Hicret-i Faḥr-i Risālet’de berāber olarak
Eyledi ḥıdmet-i zī-şān-ı Resūli ifā

[29a]

4. Yemen’iñ sāhilini hem de Zebīd ü ‘Aden’i
Şeh-i Kevneyn ana kılmışdı emānet i‘tā
5. Şoñra Fārūḫ-ı Güzīn Başra ile Kūfe’ye de
İtdi ol zāt-ı kerem-kārı ‘adālet-fermā
6. Hicretiñ on yedisi içre Cenāb-ı Fārūḫ
Eyledi Ürdün’e de añı ḥükümet-pīrā
7. Emr-i Fārūḫ ile Ahvāz’e varup fetḥ itdi
İşfahān’ı daḥi zabt itdi bi-luṭfı Mevlā
8. Mekke’de hicretiñ ellinci senesi içre
Ol daḥi eyledi teşrīf-i cinān-ı ‘ulyā
9. Mefḥar-ı ‘Ālem ile āline aşḥābına da
Ola bī-ḥad şalavāt ile taḥiyyāt-ı Ḥudā
10. Kal‘a-i nefsinı zabt ide Kemāl-i ‘āciz
Fetḥ ide bāb-ı füyūzātını Mevlā ebedā

KAS.21.

Kezâlik Hâzret-i Ebu'd-Derdâ' -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁷⁵

[29b]

1. On bir Aşhâb-ı Nebî kim dinilürdi fuḫahâ'
On birincileri böyle oluyor vaşf ü şenâ
2. İsm-i 'ālîsi 'Uveym idi Ebu'd-Derdâ'dır
Hilm ü faẓl ile feḫâhetde o da pek ra'nâ
3. Her ğazâlarda bulunmuşdı Uḫud'dan ğayrı
Anda olmaḫlıĝı da oldı rivâyet ḫattâ
4. Hicretiñ itdi otuz bir senesi içre vefât
Ol zamân Şam'da idi vâlî-i pür-feyẓ ü 'alâ
5. Şadef-i medfeni ol dürr-i şeref-baḫşanıñ
Cenâb-ı Bâb-ı Şaĝîr⁴⁷⁶ ravẓa-i Ümmü'd-Derdâ
6. Mefḫar-ı 'Âlem ile âline aşḫâbına da
Ola bî-ḫad şalavât ile taḫiyyât-ı Hudâ

[30a]

7. Müsta'nid cümlesiniñ feyẓine nâ-çîz Kemâl
Müstemid her biriniñ luṭfinı itmekde recâ

⁴⁷⁵ Ebü'd-Derdâ' Uveymir b. Kays b. Zeyd el-Hazrecî (ö. 32/652 [?])

⁴⁷⁶ Kabristan, Şam.

KAS.22.

Kezâlik Hâzret-i Ebû Hüreyre -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁷⁷

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

1. Şahâbeler Hâzerâtına Mefhar-ı dü-serâ
Buyurdu vâsıtasız ger hadîsleri inbâ
2. Bu bâbda anlarıñ içinde imtiyâz iderek
Yedi zevât idi huffâz idelim inşâ
3. Ebu Hüreyre ile necl-i Hâzret-i 'Abbâs
Biri de Hâzret-i Fârûk-zâdedir haqqâ
4. Biri de Hâzret-i Şiddîka'dır birisi daği
Enes idi biri de Câbir oluyor inşâ
5. Biri de Hâzret-i 'Amr bin 'Âş maḥdümü
Kılındı her biriniñ na'tı başkaca imlâ

[30b]

6. Ebû Hüreyre idi ibtidâsı huffâzıñ
Unutmaz idi hadîs istimâ' idüp ebedâ
7. Duḥûl eyleyüp imâna ba'dehü hergiz
Huzur-ı Şâh-ı Risâlet'den olmamışdı cüdâ
8. Nereye Mefhar-ı 'Âlem buyursa teşrîfî
Mülâzemet idüp ayrılmamış idi kaṭ'â

⁴⁷⁷ Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (ö. 58/678)

9. Şahâbeler de eḥādīsi cümleden ezyed
Rivāyeti bu sebep ile eyledi īfā
10. ‘Ulūmı eyledi taḥşīle sa‘y-i bī-pāyān
Ki ḥāl-i fakri de kayd eylemezdi virdi rızā
11. Alurdu gürbeleri yerden eşfaḳıyyet ile
İderdi perverişi beytine idüp esrā
12. Bu künyeyi aña mebnī Cenāb-ı Faḥr-i Rusūl
Buyurmuş idi hemān iltifat için i‘tā
13. Ki aşıl ism-i mu‘allāsı ‘Abdu’r-raḥmān’dır
Bu ismi de aña virmiş idi Ḥabīb-i Ḥudā
14. Buyurdu hicretiñ elli yedinci yılda vefāt
Baḳī‘a oldu anıñ da vücūdı nūr-efzā
15. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü aşḥāba
Ḥudā şalāt ü taḥıyyatı eylesün ibdā
16. Kemāl gürbeden ez‘af-ı ḥaḳīr ü ‘ācizdir
Hemīşe dār-ı füyūzāt ide ḥimāyet aña

KAS.23.

Kezālik Ḥazret-i Enes bin Mālik -raḳıya’ llāhu te‘āla ‘anhü-⁴⁷⁸

1. Olur ḥadīslere ḥuffāz yedi zevāt inbā
Şahâbeler de bu nām oldu anlara i‘tā

⁴⁷⁸ Ebû Hamza Enes b. Mālik b. Nadr el-Ensārî (ö. 93/711-12)

2. Beşincisi de Enes ibn Mâlik idi anıñ
Bulundı hicret ile her ğazâda da haqqâ

[31b]

3. Teğarrub eyledi evlâdı yüz otuz ‘adede
İrişdi yüz yediye ‘ömri oluyor inşâ
4. Vefâtı toksân üçünci senede hicretten
Mağall-i kabri de kaşr-ı Enes’le nâm-ârâ
5. Mağall-i fevti ile Başra birçok fersah
Bu şûret ile tevârîh eyliyor imlâ
6. Şeh-i Risâlet ile cümle âl ü şahbına da
Hudâ şalât ü taḥiyyâtı eylesün ebedâ
7. Kemâl cürm ile oldı daḥîl-i kalb-i za‘îf
Kemâl-i ‘âcize Haq cümlesin ide şüfe ‘â’

KAS.24.

Kezâlik Hazret-i Câbir -radıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁷⁹

1. Olur ḥadîslere ḥuffâz yedi zevât inbâ
Şahâbelerde bu nâm oldı anlara i‘tâ

[32a]

2. Cenâb-ı Câbir idi içlerinde sâdis olan
Buyurdı eyledigin on yedi ğazâyı edâ

⁴⁷⁹ Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî (ö. 78/697)

3. Uḥud'da vālidî oldı şehīd şöıra o hīç
Ğazālarıñ birisinden de olmamışdı cūdā
4. Burakmamış idi Bedr ü Uḥud'da çün pederi
Bulunmadığına iş-bu sebep olur imlā
5. Medine içre vefāt itdi sinni toḳsan dōrt
Ki hicretiñ daḥi yetmiş üçüncidir ḥaḳḳā
6. Şeh-i Risālet ile cümle āl u şaḥbına da
Ḥudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ebedā
7. Meded-fezā bize āyāt ile eḥādīşdir
Kemāl'i anlar ile dā'im ide Ḥaḳ iḥyā

KAS.25.

Kezālik Ḥazret-i Ebū Eyyūb Enşāri -raḍīya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁸⁰

[32b]

(Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün)

1. Ebū Eyyūb Enşāri Cenāb-ı Ḥālid'in ḥaḳḳā
Vücūd-i feyz-ālūdı bu arza ni'met-i 'uzmā
2. Ḥadīşde bir şaḥābem ḳaḅı yerde fevt ü defn olsa
Olur yevm-i ḳıyāmetde o arz ehline nūr-ı esrā⁴⁸¹
3. O nūr ile tekellüfsüz olurlar cennete dāḥil
Buyurmuş Mefḥar-ı 'Ālem zihī tebşīr feyz-ārā

⁴⁸⁰ Ebū Eyyūb Ḥālid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensārî (ö. 49/669)

⁴⁸¹ "Ashabımın her biri vefat ettiği belde halkı için kıyamet günü önder ve nur olarak diriltilecektir." Tirmizî, "Menākıb", 59.

4. Büreyde Hâzreti iş-bu hadîs-i nûr-efzâyı
Şehin-şâh-ı Risâlet'den işidüp eyliyor inbâ
5. Yine mevşûk râviler yazarlar kim Yemen içre
Giçen şâhândan bir hânedân-ı Tübba⁴⁸² dinür hattâ
6. Birisi anlarıñ kaç yüzyıl evvel Şâh-ı Kevneyn'in
Senâ-yı pâkini Tevrât'dan itmişdi istinbâ

[33a]

7. Medine içre anıñ taķımından dört yüz 'âlim
Kalup ikrâm itdi eyledi bir 'arz-ı hâl imlâ
8. Ki na'tıñ gûş itdim zât-ı pâkiñ Mefhar-ı 'Âlem
Şefâ'at isterem taşdıķ itdim şimdiden haķķâ
9. O 'âlimler re'îsinde buraķdı 'arz-ı hâli kim
Kudûminde anıñ nesli ide taķdimini îfâ
10. Cenâb-ı Hâlid işte ol re'îsiñ nesl-i pâkinden
Naşib olmuş idi kendüsine ol ni'met-i 'uzmâ
11. Buyurdı Faḥr-i 'Âlem hicretinde emr-i Bārî'dir
Deve kande ku'ûd eylerse nâzil olurum aña
12. Rükûbında mehârın koyverüp teşrîf ider iken
Ku'ûdi-çün ahâlî şütri teşvîķ itdiler evfâ

⁴⁸² Eski Yemen krallarının ünvanı, Kur'an'da helak edildiği bildirilen kavmin adı. "Bunlar mı güçlü, Tübba'nın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helâk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi. Bunlar mı güçlü, Tübba'nın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helâk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi." ed-Dûhan, 44/37.

13. Cenāb-ı Hālid’iñ bu ‘diyet-i beyti idi māni’
Anıñ-çün ummayup teşvīk-i şütri itmedi aşlā

[33b]

14. Çeker idi mehārin anda Cibrīl eyledi iķ ‘ād
Şerefle oldu tahtānī ota içinde nūr-efzā

15. Şu ‘ūdı eylemem züvvārıma böyle münāsibdir
Getür sende emānet var diyü emreyledi hattā

16. Sorıldıkda emānet itdi tafşīlen daħi izāh
Getürüldi me’ālin açmadan evvel idüp inbā

17. Buyurdu iş-bu Tübba‘da nübüvvet olması meşkük
Ahī ta ‘biri ile kıldı qadr ü şānını i ‘lā⁴⁸³

18. Cenāb-ı Hālid ile zevcesi şubħa degin bī-dār
Olup ol hücre üzre oṭaya hiç başmadılar pā

19. Buyurdu Mefħar-ı ‘Ālem seni dünyāda ‘uķbāda
Mu ‘azzez muħterem kılsun mükerrerem eylesün Mevlā

20. Niyāz idüp Resūl’i fevk-ı beyte eyledi iş ‘ād
Yedi ay oldu miħmān ol nişīn-i taht-ı “ev ednā”⁴⁸⁴

⁴⁸³ Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin Medine’deki evinin ilk Tübba‘ tarafından Hz. Peygamber için yaptırıldığı nakledilir. Bu evi yaptırır ve kendisine bir mektup bırakarak Hz. Peygamber’in ona kıyamette şefaatçi olmasını ister. Ebû Eyyûb el-Ensârî ise kendisine intikal eden bu mektubu Hz. Peygamber’e verir, o da “Merhaba ey salih kardeş!” diyerek onu selamlar. Ömer Faruk Harman, “ Tübba‘ “, *TDV Diyanet Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/455.

⁴⁸⁴ “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” en-Necm, 53/9.

[34a]

21. Vefât-ı Hâzret-i Peyğamberî'den soñra feth için
İdüp İslâmbol'a teşrîf oldu âzim-i 'uqbâ
22. Cenâb-ı Âkşemseddîn idince medfenin ihbâr
Dimişdir Hâzret-i Fâtih ola bürhânı da icrâ
23. Buyurdu iki arşûn yer kazıldıkda çıkar bir taş
Ki vardır hatt-ı 'İbrâni me'âlin didi ser-tâ-pâ⁴⁸⁵
24. Hemân hafr olunup çıktı okundu nutkı üzre hep
Tebeyyûn itdi artık cümle niñ 'indinde şems-âsâ
25. Şeh-i Kevneyn'e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
Salât-ı bî-'aded olsun kemâ yerzâ bihi'l-Mevlâ
26. Mübâhât-ı Kemâl 'âlemde kesb-i feyz-i Hâlid'dir
Olur anıñ ile ihrâz her bir ni'met-i 'ulyâ

KAS.26.

Kezâlik Hâzret-i Selmân-ı Pâk -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁸⁶

1. Muḥarrer Hâzret-i Selmân-ı Pâk'ın na'tı bu gûnâ
Resûlullâh'ın Aşhâb-ı Kirâm'ından idi ḥaqqâ

[34b]

2. Ğazâlarda buyurdu ihtimâm u sa'yi nâ-maḥşûr
'Ulûm içre irişdi rütbe-i 'ulyâya nûr-âsâ

⁴⁸⁵ Beyit der-kenarda bulunmaktır.

⁴⁸⁶ Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. 36/656 [?])

3. Didi “Selmānu minnā”⁴⁸⁷ Ehl-i Beyt’e Seyyid-i Kevneyn
Nice faḥr-i mü’ebbed’dir bu mensūbiyyet-i ‘uzmā
4. Buyurdı “Fāris-i Sābık” diyü yine ḥadīşinde⁴⁸⁸
O zāt-ı Fārisī meydān-ı feyze Fāris-i ra‘nā
5. Vazīfe oldu Beytü’l-Māl’de beş bīñ kadar dirhem
Taşadduk eyleyüp anı geçinür idi bu gūnā
6. Yapup zenbīli üç dirhem bahāya şatarak anıñ
Birīn sermāye eylerdi birīn muhtaçlara i‘tā
7. Birisiyle ta‘ayyüş eylemişdi ḥāl-i faḥr üzre
İder idi umūr-i müslimīni böylece ifā
8. Havānıñ kerm ü serdin eyleyüp taḥte’l-cidār imrār
Buyurmamışdı kendüsi içün ‘ömrinde beyt inşā

[35a]

9. Buyurmuşdı ta‘accub itmelidir ehl-i dünyāya
O ğāfil mevt anı tālībdır itmez ğafleti kaṭ‘ā
10. Daḥi dāḥik olur derk eylemezken kendü ḥaḳḳında
‘Aceb rāzī mıdır sāḥiṭ mıdır Ḥallāk-ı bī-hem-tā
11. Evā’il ser-güzeştin *Şerḥ-i Hemziyye* ider tefhīm
Anı ibn Ḥacer kendūden itmiş naḳl ile imlā⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ “Selman bendendir, ehl-i beytimdendir.”İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IV/83.

⁴⁸⁸ “Sâbıklar (öncekiler) dört kişidir. Arabın sâbıkı, önderi benim. Rûmun sâbıkı Suheyb’dir. Acemin sâbıkı Selmân’dır. Habeşin sâbıkı Bilâl’dir.”

⁴⁸⁹ ibn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *el-Minehu’l-Mekkiyye fî şerhi’l-Hemziyye*.

12. Ki aşlı İşfahānī'dir zamān-ı cāhiliyyetde
Mecūs āyīnin okurdu re'īs olmuş idi hattā

13. Naşārā'nında anda Erzurum'da Şām u Mūşul'da
Nuşaybin'de 'Ammūriye'de dīnin itdi istikşā

14. Nihāyet didi bir rāhib cihānda görmezem şimdi
Naşārī dīni üzredir diyicek kimseyi aşlā

15. Qarīb oldu dü- 'ālem Mefḥar'ınıñ 'aşr-ı zī-şānı
Diyüp ba'zı 'alāmātın daḥi kılmış idi inbā

[35b]

16. Hicāz'a 'azm iderken yolda ğadran şatdılar bir kavm
Medine'ye fūruht olmak ile olmuş idi esrā

17. Resūl-i Kibriyā'nıñ hicretin gūş eyleyüp der-ḥāl
Gelüp meşhūdı oldu ol 'alāmāt-ı şeref-baḥşā

18. Hemān izhār-ı īmān itdi ḥālın eyledi takrīr
Mekātib olunup taḥlīş olundu işte bu gūnā

19. Dimişdi şāḥibi kırk kıyye altun isterem hem de
Ki üç-yüz naḥl ola ğars ile tā-kīm meyvesi peydā

20. Hemān ğars oldu mecmū'ı o yılda virdi ḥurmāyı
Resūl-i Kibriya'ya beyza-veş oldu zeheb i'tā

21. Dücāce beyzası deñlü iken kırk kıyye geldi tāmm
Resūl-i Kibriyā'nıñ mu'cizātından bu da ḥaqqā

22. Hilâfetde ‘Ömer yâhud ‘Osmân Hazretî idi
Vefât itdi medâyinde iken vâlî-i feyz-ârâ

[36a]

23. Faķîrâne libâsın gördi bir kes ba‘zı eşyâyı
İdüp ‘unf ile taħmîl itdi şoñra ba‘zılar inbâ

24. Egerçe i‘tizâr idüp talep itmişdi eşyâyı
Yine buraķmayup anıñ yerine eyledi esrâ

25. Medâyin şehr-i Bağdād’a gelür ancak ki dört sâ‘at
Hükümet ande olurdu muķaddemden berü icrâ

26. Hadîs itmişdi Bağdād’ıñ binâ olacağın iħbâr
Olup iħbârı üzre oldu yine mu‘cize eclâ

27. Şeh-i Kevneyn’e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
Şalât-ı bî-‘aded olsun kemâ yerzâ bihi’l-Mevlâ

28. Kemâl’iñ gerçi miķdâr-ı sevâbı beyzadan aşğar
Girân-ķadr eyleyüp Mevlâ zunûbın eylesün imhâ

KAS.27.

Kezâlik Hazret-i Huzeyfetü’l-Yemânî -rağıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁹⁰

[36b]

(Fe’ilâtün [Fâ’ilâtün] Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Na‘t-i ‘âlî-i Huzeyfe yazılur bu gūnâ
Zât-ı zî-şânı Yemen’den diyü olmuş inbâ

⁴⁹⁰ Ebû Abdillâh Huzeyfe b. Huseyl (Hisl) b. Câbir el-Absî (ö. 36/656)

12. Kurb-ı Bağdād'da medāyinde otuz beş senesi
Eyledi 'azm-i gülistān-ı behişt-i a'lā
13. Mefhār-ı 'Ālem ile āline aşhābına da
İde bī-ḥad şalavāt ile taḥiyyâtı Hudā
14. Dest-i feyz ide Kemāl'ın daḥi şadrın tenvīr
Eşer-i berd-i zünübün kıla Mevlā imhā

KAS.28.

Kezālik Ḥazret-i Kanber 'Ali -raḍıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁹¹
[37b]

(Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün)

1. Bu gūnā oldı na't-ı Ḥazret-i Kanber 'Ali imlā
Ki aşhābdan gulām şīr-i Yezdān idi nūr-āsā
2. Gulām ammā ki gilmān-ı cināna gıbtā-baḥş oldı
Cihānda idüp anlardan muḳaddem ḥıdmetin ifā
3. Seferlerde ḥazarda ol imām-ı kām-baḥşānıñ
Edā-yı ḥıdmetiyle itdi kesb-i feyz-i lā-yuḥşā
4. Huşuşan ekşer-i emr-i Müheymiñ'de huşul-içün
Şeref-yāb-ı ḥiṭāb-ı Murtażā olur idi ḥaḳḳā
5. 'Irāk'ın ittifākı üzre gerçi medfeni Bağdād
İderler ekşer-i nās böyle taḥḳīḳ itdigin inbā

⁴⁹¹ Hz. Ali'nin azarlı kölesi Kanber.

6. Ki Kûfe ile Başra arasında şehr-i Vâsiṭ'te
Defn oldu şehîd itmiş idi Haccâc-ı zulm-efzâ

[38a]

7. Zuhûr-ı cilve-i Hâk irtikâli kâdri mûcîddir
Anîñ hâkķında da oldu vuķû'ı işte bu gûnâ
8. Şeh-i Kevneyn'e cümle âl u Aşhâb-ı Kirâm üzre
Şalât-ı bî-'aded olsun kemâ yerzâ bihi'l-Mevlâ
9. Ne devletdir Kemâl öyle ğulâma da ğulâm olmak
Çerâğ eyler Hudâ maşşerde âzâd eyleyüp zîrâ

KAS.29.

Kezâlik Hâzret-i İmâm-ı A'zam ravveḥa'llâhü te'âla rūhahe'l-a'lâ⁴⁹²

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

1. İmâm-ı A'zam-ı zî-şân Hâzret-i Nu'mân
Ebû Hanîfe ki bu künyesi şehîr-i cihân
2. Nice menâķıb-ı faẓl u kerâmeti der-kâr
İder şenâsını Tevrât kitâbı da ityân
3. Güzeldi sîret ü şüretde de sühanda daḥi
Hemîşe pîşesi idi telaṭṭuf u ihsân

[38b]

4. Sirâc-ı ümmet-i 'ulyâsı olmak ile anı
Şenâ buyurdığı mervî Resûl-i 'âlî-şân

⁴⁹² Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767).

5. Şahābeden irişüp hayli zāta anlardan
Daḥi buyurmuş idi istifāde bī-pāyān
6. Sinīn olunca şemānīn vaqt-i hicretten
Tulū‘ı şābit-i Kūfī’den oldu nūr-efşān
7. İmām-ı Şāfī‘i Ḥazretlerine taḥkiyede
İmām-ı Mālik anıñ vaşfin itdi böyle beyān
8. Sütünüñ itse idi altun olmasına du‘ā
Zeheb olur idi kimyā-yı himmetiyle hemān
9. Muşāḥib olsa idiñ anıñ ile bir sā‘at
Müfāriḳ olmaz idiñ ‘ömrüñ içre de bir ān
10. İmām-ı A‘zam’a bir kimse mu‘teriz olıcaḳ
İmām-ı Şāfī‘i ṭard itdi olaraq ğazbān

[39a]

11. Qabūl itmedi artık o şahşı meclisine
Buyurdi nazm ile medḥ ü sitāyişin ityān
12. Qarīb medfen-i ‘ālīyyesi şehir-i Bağdād’a
Ziyāretim ola maḳbūl Ḥālīḳu’l-Ekvān
13. Vefātı olmuş-idi hicretiñ yüz ellisi
Zuhūr-ı cılve-i Ḥaḳ oldu irtikā-efşān
14. Qazā-yı Kūfe’yi evvel qabūl itmeyerek
Ezā vü ḥabse de vaż‘ eylemiş idi Mervān

15. Virildi olmadı kâzî 'Irâk'a da sonra
Devânikî daî oldu da pâdişâh-ı zamân ⁴⁹³

16. Devânikî anı naşb itmeğe yemîn iderek
Buyurdu kendü de olmamağa kasem ityân

17. Olup bunuñ için ısrâr ü hâbse konuldu
Nişîn-i mahbes iken kıldı 'azm-i sū-yı cinân

[39b]

18. Didi ki ba'zı ruvvât iç yüzi anıñ bu kim
Mülûk nesli olup ceddi idi Nüşîrevân

19. 'Adûsı eyledi isnâd saltanat emelin
Konuldu hâbse bu şûretle Hâzret-i Nu'mân

20. Hâkîkatin bilür ancak Cenâb-ı Rabb-i 'Alîm
Sirâc-ı himmetiniñ nûrî görünür her ân

21. Şeh-i Risâlet ile âl ü şaḥb u ümmetine
Hudâ şalât u taḥiyyâtı ide bî-pâyân

22. Kemâl oldu anıñ mezhebiyle dil tezhîb
Ki dört mezâhibi Hâk kıldı çâr- 'imâd-ı cinân

⁴⁹³ Abbâsî halîfesi (754-775) Mansur ed-Devânikî.(ö.158/775)

KAS.30.

Kezâlik Şâh-ı Nakşibend Kuddise Sirruhu'l-a'lâ⁴⁹⁴

(Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün)

1. Semiyy-i Mefhar-ı 'Âlem Bahâü'd-Dîn-i feyz-ârâ
Tarîk-ı Nakşibendî içre pîr-i muḳtedâ ḥaḳḳâ

[40a]

2. Buḥârî'dir tarîḳan nisbeti Seyyid Kûlâle'dir
Ki anında kibâr-ı evliyâdan oldığı eclâ
3. İrişdi şeyḫ 'Abdü'l-Hâlîḳ'ın da feyzî rûḥânî
Semâ-yı ḳudsiyân içre o da ḥurşîd-i nûr-efzâ
4. Yine öyle e'âzımdan Muḥammed Baba Semmâsî
İder idi ṭulû'ından muḳaddem vaşfını icrâ
5. Mürûr idince Ḳaşr-ı Hinduvân'dan dir idi bundan
Gelür bir er ḳoḳısı 'ârifân ḳaşrını ider ḥattâ
6. Yine bir gün didi çoḡaldı bûy-ı misk-ârâsı
O merd-i Ḥaḳ ṭulû' itmek gerekdir şimdi gül-âsâ
7. 'Azîmet itdi Ḳaşr-ı Hinduvân'a aḳlaşıldı kim
Ṭulû' itmiş cihâna gördi himmet ḳıldı bu gûnâ
8. Ki budur işte ḥoş-bû şâḥibi merd-i Ḥudâ el-ḥaḳ
Benim ferzendim olsun muḳtedâ eyler anı Mevlâ

⁴⁹⁴ Bahâeddin Nakşibend, Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 791/1389).

[40b]

9. Didi Seyyid Küläle sen mürebbî-i şefîki ol
Te‘ahhüd eyleyüp vaqtiyle kıldı emrini îfâ
10. Şabâvetde reh-i mektebde pâ-büşı düşüp tîne
Çıkarılmış iken ağlar idi olduğda istinbâ
11. Buyurdı zıkr-i Hâk’dan eyledi işğâl-i iḥrâcı
Budur bâde-i gūya niyyetim pâ-büş degil aşlâ
12. Olunca Naḡş-ı pend ü nuşı ile ḡaşr-ı dil tezyîn
Olur ‘irfân ile mevşûf Ḡaşr-ı Hinduvân-âsâ
13. Buyurdı keyd-i nefsî bilmeli olmamalı tâbi‘
Ṭarîḡa vâşıl olmaḡlık bunuñ ile olur peydâ
14. Sorulduğda ṭarîḡat didi keşret içre vaḡdetdir
Ki bâṭın Hâk’la zâhir ḡalk ile olmaḡ olur aḡrâ
15. İder ehl-i sulûki mâ-sivâ Allâh nazâr ızrâr
Göñülce pek büyük mâni‘ dimekdir bu daḡı ammâ

[41a]

16. Olur ḡalvetde şöhret bu da ḡalbe ‘ayn-ı âfetdir
Görüp yârânı fânî öyle şöḡbet olmalı icrâ
17. Didi hem eylerem iḡfâ ile zıkr-i İlâhî’yi
Ki ‘Abdü’l-Ḥâlık’ındır vâḡı‘amda emri bu gūnâ
18. Ziyâret eyledikde ḡabrini ma‘şûḡ-ı Ṭūsî’niñ
Selâmı virdi ḡâl ü ḡâtırını kıldı istikḡâ

19. Selāmın aldı hoş-ḥāl oldığın ḳabri nidā itdi
İşitdi Münker anı itdiler ikrarı da ifā
20. Mürīdāndan biriniñ ḥānesin teşrīf itdikde
İki ay tırdı gelmişdi nice aḥbābı da ḥattā
21. Hemān bir yük daḳtık olup idāre itdi mecmū‘ān
Buyurdi soñra ‘avdet o tükenmezdi yine ḳaṭ‘ā
22. Faḳaṭ emr-i Celīl’i idi bu ḥālī ola mektūm
Tükendi çünki dervīş itdi ehl-i beytine inbā
23. Buyurdi Ḳaşr-ı Hinduvān’ı Ḳaşr-ı ‘Ārifān el-ḥaḳ
Yedi yüz ile toḳsan birde medfūn olaraq aña
24. Şeh-i Kevneyn’e cümle āl ü şaḥb u ümmeti üzre
Şalāt-ı bī-‘aded olsun kemā yerzā bihi’l-Mevlā
25. Kemāl’iñ beyt-i ḳalbi içre zād-ı feyz ola bī-ḥad
Muvaffaḳ ide ḥayra sa’y içün Ḥallāḳ-ı bī-hem-tā

KAS.31.

Silsile-nāme-i Ṭarīḳat-ı ‘Aliyye-i Sa‘diyye

[43b]

(Fe’ilātün [Fā’ilātün] Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Dā’im Allāh diyelim ḥamd idelim lā-yuḥşā
Şalavātı da idüp Faḥr-ı Enām’a ihdā

2. Hâk kemâli ‘adedince aña hep ümmetine
Şalavât ide nice hem de Kemâl’ine sezâ
3. Silsile-nâme-i Sa‘diyye tarikatçe budur
Her biriniñ ide her dem himemi kām-revâ
4. Hâzret-i Hâk’tan olup vāsıta Cibrîl-i Emîn
Kıldı teblîği Cenâb-ı Şeh-i Kevneyn’e edâ
5. Şîr-i Yezdân te‘allüm idüp andan da Hüseyn
‘Âbidîn Zeyn’ine olmuş idi ta‘lîm-fermâ
6. Ahz-ı feyz eyledi andan da Muhammed Bâkır
Ca‘fer-i Şâdık’a olmuş idi irşâd-fezâ
7. Müstefîzi olarak Hâzret-i Mūsâ Kâzım
Buldı feyz andan ‘Alî mahlaş-ı sāmisi Rızâ
8. Kām-yâbı olarak Hâzret-i Ma‘rûf-ı Kerhî
Oldı andan da Seriyi Seķatî kām-revâ
9. Aldı Bağdādî Cüneyd Hâzreti andan himemi
Virdi Şeyh Ahmed-i Rûzbârî’ye rûşd evfâ
10. Bü’l-‘Alî Kâtib-i Mısrî alarak feyz itdi
Mağribî Şeyh Sa‘îd’in selâmı i‘lâ
11. Aldı Gürgânî Ebu’l-Ķâsım ‘Ali fevz andan
Oldı Nessâc Ebū Bekr Muhammed ihyâ

[44a]

12. Müstefîzi anıñ Aḥmed ki Ġazālî-i niyām
Dāder-i Ḥüccet-i İslām'dır o zat-ı aqvā

13. Feyżini buldı Ebu'l-Faẓl u Beḳā İbrāhīm
Kıldı Bağdādî 'Ali bü'l-Berekātî esnā

[44b]

14. Bü'l-Sa'īd-i Endelūsî andan alup feyż itdi
Tilimsānî ki Şu'ayb Ḥazretini kām-revā

15. Şeyḫ Yūnus ki kebīr neslen odur Şeybānî
Müstefîzi olaraq eyledi neclin iḥyā

16. Ki Mezīd eyle şehīr ismi daḫi 'Abdu'llāh
Oldı maḥdūmı olan Yūnus'a o kām-resā

17. Necl-i zī-şānı anıñ Ḥazret-i Pīr Sa'de'ddīn
Feyż-i kesbīsine de oldı o maṭla' ḥaqqā

18. Feyż-i vehbīsini de Ḥazret-i Şıddīk u 'Ali
Ḥazret-i Faḫr-i Risālet alup itdi i t'ṭā

19. O da ferzendi Muḥammed 'Alī ki Şemse'ddīn
Hem kebīr-i enver idi oldı aña nūr-efzā

[45a]

20. Feyż-yābı aḫ-ı zī-şānı 'Aliyyü'l-Ekḫal
O da maḥdūmına olmuş idi irşād-ārā

21. Künye vü ismi Ebūbekir Taḫīyü'ddīn'dir
Oldı fevzī ile ferzendi Muḥammed iḥyā

22. O da maḥdūmı Ḥasan Ḥazretini bi'l-irşād
O daḥi eyledi ferzendi Ḥüseyni i'lā

23. O daḥi necli Muḥammed ki dinür Sa'de'ddīn
Lütf-i Ḥaḳ ile añā oldı faẓā'il-baḥşā

24. Kıldı maḥdūmını pür-feyẓ o da Sa'de'ddīn'dir
Muḳtebis nūrını anıñ daḥi necli Mūsā

25. Muştafā-nām uḥtī o daḥi İsmā'īl'i
Kām-yāb eyledi ferzendi idi nūr-āsā

[45b]

26. Oldı kām-āver o da dāderi İbrāhīm'e
Dīne bürhān olarak rüşdi anıñ da evfā

27. 'Ācizī nāmı Süleymān-ı zamān itdi o zāt
Oldı feyziyle ḥarabātı Muḥammed aḳvā

28. Rüşd ile 'abd-i 'azīzi o da İbrāhīm'i
Kıldı i'zāz laḳab olmaḳla çavuş dinür añā

29. Feyẓ alup eşbāhı dünyāda Şeyḥ Muḥammed oldı
Şeyḥ Ma'sūm Ḥalīl Ḥazretine kām-ārā

30. Münselik dūrri Dügümlü denilen ḳuṭb-ı güzīn
Muştafā ḡavş-ı Ḥudā ferd-i kerāmāt-efzā

31. Ḥaḳḳa rabṭ iledilen cezbe-i Raḥmānī'de
Ḥaḳḳa mūşıldı Dügümlü'ye de feyzi eclā

[46a]

32. Rabbenā şalli ‘alā eşrafı halk u ‘alā
Ālihī ente kemā kulte ve terzā ‘annā

33. Hâk şeref-yâb-ı füyûzâtı idüp her biriniñ
İki ‘âlemde Kemâl’i ide dâ’im ihyâ

K.1.

Kezâlik

[46b]

1. Gelerek Tâhir Efendi ki esîrci meşhûr
Ġayb olmuşdı iki cāriyesi kıldı beyân
2. Git fülân gün bulunur ikisi Bayrâmpaşa’da
Diyü virmişdi cevap keşfen o zât-ı zî-şân
3. Buldı ikisini de anda mesîre içre
Didikçe vech-ile ‘âzim olarak aña hemân

K.2.

Kezâlik

1. Kâbrine geldi teşekkür iderek bir hatun
Sebeb-i şükri soruldukda didi bu gûnâ
2. İş-bu yıl Şırb ile olmağda olan harbe anıñ
Gitmiş oğlı da haber gelmemiş andan aşlâ
3. Tûrbe-i ‘âliyesine gelüp itdikde niyâz
Böylece kendüye rû’yada buyurmuş inbâ

[47a]

4. Ki yarın iki refîkiyle gelürler oğluñ
Harbden her birine zağm irişdi ammâ

5. Dıkk-ı bāb itdi gelüp irtesi gün hānemize
Zahmdār iki refiķi daķi vār-ol gūnā

K.3.

Kezālik

1. Ders-i ‘āmm şimdi ‘Alī H̄āce Efendi söyler
Bir günde ramazān dersine bu yıl me’ mūr
2. H̄useyin taķşilde derse gidiyorken yolda
Derse çıkmaz h̄āceñiz didi o zāta pūr-nūr
3. Gerçi gūş itmek ile varsa da h̄usn-i zannı
Giderek beklediler eylemedi h̄āce zuhūr
4. Şoñra bir gün yine derse gidiyorken görerek
Didi tiz git h̄āceñiz derse çıkup oķu diyor

[47b]

5. Ders oķutmaķda anı buldı hemān vardıķda
Yine bunlar daķi ilhām-ı H̄udāvend-i şekūr
6. Ya’ni ol vaķte degin nezdine gitmez imiş ol
H̄ācesi medresesi olmadı aña mezkūr

K.4.

Kezālik

1. İbtidā vaporuñ İstanbul’a geldiği zamān
İtdi Efrec piyanķoda birini i’lān
2. Bir kayıķçı aña yazılmağı ķormiş ķalben
Faķr ile olmuş Oķun İskelesi’nde sūzān

3. İki yüz deñlü ğuruşı var imiş ancağ anıñ
Fikrini aqçesini itmez imiş zıkr ü beyān

4. Gelüp ol Zāt-ı Celīl itdi rukūb kılıfına
Fikrini ol kadar aqçesini keşf itdi hemān

[48a]

5. Çıkacaktır o piyanço saña kısmetdir o
Didi yazıldı çıkup faqrına buldı dermān

6. Kıldı taqđīm anı Hāzret-i Maḥmūd Hān’a
Biñ iki yüz ğuruş aylıkla da oldı şādān

7. Emr ü teşvīk degil kısmetin ancağ iḥbār
Yāḥud olmamak içün bed-teri şey’e pūyān

Ḳāle’ n-nebiyyü –şalla’llāhu te’āla ‘aleyhi ve sellem-

“el-Faḳru yekādū en-yekūne küfran”⁴⁹⁵

8. Faḳra şabr olmaz ise dilde ‘iyāzen bi’llāh
Oluyor küfre qarīb iş-bu ḥadīs itdi beyān

9. Yāḥud evvelce ḥaberden bula tadrīcle sürūr
Def’aten gūşe virir çünki nice nice ziyān

⁴⁹⁵ “Nerede ise fakirlik, küfre denk olacaktı.” Muhammed b. Selāme el-Kudā’î, *Müsnedü’ş-Şihāb*, thk. Hamdî b. Â. es-Selefî, (Beyrut: 1986), 1/342.

K.5.

Kezālik

[48b]

1. Hızır Beg-nām maḥallede muḳaddem muḥtār
İsmi ‘Osmān şuleḥādan bu da eyler taḳrīr
2. Ki yumurṭa vü şoğan gibi şey eşnāfına ben
Dāḥil oldum zarar u borç ile ḥāl oldu ‘asīr
3. Bulmadım çareyi hīç borcumuñ ifāsı için
Ḳalbime ṭoldı telāş ile benim ḥūzn-i keşīr
4. Nezd-i pūr-feyżine vardım himemin dilemege
Böylece eyledi tedbīr kerāmāt-ı semīr
5. İştirā eyle yumurṭayı hemān çok olarak
Didi keşfen baña ol zāt-ı füyūzāt-maşīr
6. Ger yumurṭadan idi evveli öyle zararım
Bildim eyler himemiyle keremi Rabb-i Ḳadīr

[49a]

7. Der-‘aḳab celb idüp eṭrāf-ı bilāddan anı
Dördi on paraya gelmiş idi itdim teḳşīr
8. Şoñra altmış ṭokuz içindeki ḥarp itdi zuhūr
Danesi oldu otuz kırka da çıḳmaḳla vefīr
9. Andan olmaḳ çok nef‘im idüp borcum edā
Ḳaldı sermāye de Mevlā’ya ola şükr-i kebīr

10. Gerçi çok akçe götürdüm ise de almayup ol
Cüz'ice aldı beni itmemek içün tahkîr

K.6.

Kezâlik

1. Bir revânîci fakîriñ evi yanmış idi
İktidârı yog-idi yapıra yâhud ki ala

2. Nezd-i pür-feyzine geldi idicek istimdâd
Didi tekyeye revânîyi getür vüs'at ola

[49b]

3. Râst geldi aña soğakda Nâfîz Paşa
Ki revânîyi yapup o daği çıkmışdı yola

4. Paşanıñ kalbine h'âhiş gelerek celb itdi
Hoşlanup didi ki hâliñ seniñ âyâ ki n'ola

5. Söyleyince acıyup hâne pahâsın virdi
Fazla harçlık daği virdi ki geniş hâli bula

6. Oradan oldu revânîci revân tekyesine
Bildi himmetdir anıñ sâ'ik olur şağa şola

7. Ma'nevî himmet-i nâfîz ile Nâfîz Paşa'yı
Sebeb itdi ki muhâl kesbine tekrâr yorula

8. Çünkü ol vakte degin itdi revânîciligi
Böyle şey olmadı kim tabla gibi kâmi tola

9. Ehl ü evlâdı tağılmışdı revânî-âsâ
Buldı sükker gibi hâl ummaz iken toplanıla

K.7.

Kezâlik

[50a]

1. Hakkı İsmâ'îl Efendi şulehâdandır o da
Hem Medîne'de mücâvirdir otuz yıl deñlü
2. Gelerek soñra müsâfir olup İstanbul'da
Oldı ol kûṭb-ı kerîmi görerek himmet-cû
3. Hizmetin itdi yanında bulunup çok müddet
Vâkıf oldu aña mebnî nice evşâfına bu
4. 'Avdet itmişdi Medîne-i 'ulâya yine hem
İşler için buraya geldi ki taqdîr-i kamu
5. Ol ider naql ü beyân bunları görmüş tutmuş
O da şâdık idemez kizb olarak güft ü gû
6. Didi gücenmiş idi bazı cihetle ol zât
Mesned-i şadr da zâhirce iken biri ulu

[50b]

7. İnkisâr eylemeyüp didi faṣaṭ âtîde
Hâli nice olacak o da zuhûr itdi kamu
8. 'Azlini hâli vefâtında nice olacağın
Söyledi oldu yine kalmadı nokşân ser-i mû
9. İnkisâr ba'zen olur şüret-i inbâ ile de
Kişi her hâlde gerek itmeli ṭavırın dil-cû

K.8.

Kezālik

1. Bunu da eyledi ol Hakkı Efendi tibyān
Kıldı bunuñ da beyān ismini hem kendüsini
2. Fakr hālinin idüp bir kişi vāfir şekvā
Didi şabreyle seni de ider Allāh ğanī
3. Hüzne bā'is diyerek itmedi taşrīh ammā
Eylemiş idi işāretle beyān merāmını
4. Ya'nī fevt oldu aña mūrīş olan bir kimse
Eyledi kesb-i ğinā aḥz iderek māllarını
5. Tesliyet virmesidir şabra medār bu da kerem
Takviye itmek içün söyledi böyle dilini
6. Fakr olup cū'a şebīh nice muzırı yidirir
Yimez ammā gelicek bilse ta'ām enfesini

K.9.

Kezālik

1. Didi ol rāvī biri hāste idi tam iki māh
Çok eṭıbbā bakarak bulmadılar aña devā
2. Hüsni Paşa'ya qarābetde olup çok bakarak
İtdiler 'aciz olup ye's-i cevāba i'tā
3. Baña elbise-i eşrefleriniñ pārcasını
Virmiş-idi yıkayup suyunı itdim iskā

[51b]

4. Der-‘aķab buldı řifā řoñra huzūrına varup
Āyende keşf ile itdi yine kendü inbā
5. Bileydi anıñla řifāsın hem evrādı içün
İdemez hıfz-ı emāna diyü kıldı inbā
6. Şaķladım gerçi emānet idi çok diķķat ile
Olmadım līk muvaffak didi rāvī hayfā
7. Ya ‘nī aķçesi biter kisede ānī gūnā
Oldı bā-hıķmet-i Hāķ çeşm-i deyrinden ihfā

K.10.

Kezālik

1. Ki o rāvī didi kim baña teberrük içün
Bir ğuruş virmiş-idi şaķlar idim ceyb içre
2. Pek ziyāde idi faķrım baña geldi bereket
Nā’il oldum hem otuz biñ ğuruřluķ dāre

[52a]

3. Öyle beyt alması ķande ben icāre ile de
Bir küçük hāneyi tutmaķda idim bī-behre
4. İřtirā itmiş-idim cāriye vü çok eřyā
Oldı ol ‘ayn-i devā’ hāřılı dā’-i faķre
5. Her libāsı deĝiřürken yanıma alur idim
Ķaldı bir ğün unutulmaķ ile iş-bu pāre
6. Sā’ile virmiş anı cāriye ceyb içre bulup
Aradım bulamadım bulmaķ içün bir çāre

7. Böyle çünki baña hıfz itmege kâdir olamam
Didi ol kütub hemân çäre nedir taķdîre

8. Bî-nihāyet berekâte idi sermāye baña
Bulamam çāreyi düşdümse de çok tedbîre

[52b]

9. Didim ol cāriyeye bul seni āzād ideyim
Vireyim hānemi de malımı da anı ara

10. Ol daḡi bulamayup geldi hālel şervetime
Nideyim re'y ile çäre olamaz hîç kādere

K.11.

Kezālik

1. Yine ol naql u beyān eyledi bu vech-ile kim
Zāhiren söylenemezdi biriniñ tutdığı rāh

2. Pek büyük mesned-i zāhirde bulunmuş idi ol
Didi hāli nice oldığın 'iyāzen bi'llāh

3. Ma'nevī kendüni ifnā ider o hāli diyüp
Öyle oldu bu da müstefnī-i izāḡ u güvāh

4. Ḥüsn-i ḡulķī olarak sū'-i karye şerrine
Ugradı didi anı iş-bu kerāmāt-penāh

[53a]

5. Cümlesi öylece oldu yine ḡüsn-i ḡāle
Çevirüp Ḥaķ añā virmiş ola 'uķbāda refāh

6. Bir çürük diş kalıcaķ sā'irini de çürüdür
Bir vücūdda iken iḡrācda da eyler hem-rāh

7. Çeşm ü gūş itmese de kendüsine mest-i eşyā
Tab‘a te’şīr ider eyleyicek sem‘ ü nigāh

8. Görmeli denilmeli söylemeli itmeli hayr
Tā ki kendüsi daḥi bulmalı hayrı her-gāh

9. ‘Aksini eyler ise nefsine rāci‘ o daḥi
‘Ākıbet kesb ü lisānıyla olur maḥv ü tebāh

10. Hāşılı her ne iderse kişi ḳavlen ü fi‘len
Nefsine itmiş olur olmalı bundan āgāh

[53b]

11. Lütf ü tevḳikine mazhar buyurup cümlemize
Da’ima hıfz ide her vech-ile şerden Allāh

K.12.

Kezālik

1. Yine ol rāvī beyān itdi ki İstanbul’a
İbtidā geldigim eşnāda yoğ-idi aḳçe
2. Vapora binicek oldum ise de parasını
Düşünürüm ‘acabā destime ne gūne geçe
3. Didi vapore binüp git göremez mukadderi
Görmedi ol beni gündüz sedde gūyā ki gice
4. ‘İlm-i ihfāyı da yaptı naḳar-ı feyz eşeri
Evliya’ himmeti te’şīr ider āsān ü gūce
5. Bā-ḥuşuş himmet-i ‘ulyāsına nisbet eshel
Ḳuṭb-ı aḳṭāb iderek ḳadrini Ḥaḳ kıldı yüce

[54a]

6. Bu kerāmetle de ıḳāz dimekdir emeli
Aḳçe de virir idi nice nice muḥtāca
7. Miḡlidir āb ki hava olsa görünmez göze hıç
Yine maḳlūb olup āba görünür cismi nice

K.13.

Kezālik

1. Yine ol nāḳil ider böyle ifāde ki baña
İdi itdikde Medīne'ye be-aḳdem 'avdet
2. Sen fülān beldede bir çekmeceyi bulup hem
Anda şu vech-ile eşyā çıkacak zī-kıymet
3. Virdigiñde anı sen şāhibine çok ikrām
İdüp anıñla saña ḥāşıl olacak şervet
4. Didigi beldede ol vech-ile bir çekmeceyi
Buldum içindeki eşyāya da itdim diḳḳat

[54b]

5. Nice ta'dād ü beyān itdi ise cümlesi de
Didigi vech-ile bī-zā'id ü noḳşāniyyet
6. Bularaḳ şāhibini te'diye itdikde hemān
Ḳıldı ikrām baña çok ḳalbine geldi ferḥat
7. Oldı sermāye-i zāhir baña ol ikrāmı
Buldı anıñla ḥuşūl ḥāl-i yesār ü vūs'at
8. Bir ġuruş kim baña virdigi dinildi evvel
Aşl-ı sermāye baña idi o kân bereket

K.14.

Kezālik

1. Yine ol taḥkiye itmiş bulunan zāt bunu da
Böylece görmek ile itdi beyān u tezkār

2. Hıfz ide Ḥaḳ iderek bir ḥʿace istihfāfı
İnkisār itmedi bu vech-ile kıldı iḥbār

[55a]

3. İdicek rıḥleti yanıñda oḳunmaz Kurʿān
Buyurup oldu bu şüretle o da istihbār

4. Uyḥūya yatmaḳ ile irtesi gün kalkmadığın
Görerek ismini çağırdılar olmaz bī-dār

5. Virmeyüp ses bakıcaḳ añladılar fevt olmuş
Kıldı anıñda Ḥudā ḥikmetin öyle izhār

6. İnkisār baʿzen olur şüret-i iḥbār ile de
Buyura hıfzı hemān Ḥaẓret-i Mevlā her-yār

7. Yaʿni kendü dimeden ğayret-i Ḥaḳḳʿa toḳunup
Ne mücāzāt olacaḳ anı dimekdir iḥbār

8. Ki ḥaḳīḳatde büyük itmiş iken istihfāf
Aña olmaz ideniñ kendüye rāciʿ der-kār

[55b]

9. Sīrete bakmalıdır şüretine bakmamalı
Bilemez serde yine itmemeli istihkār

10. Bilmemek ʿöẓr olamaz hem buña bilmez dinemez
Görerek işiderek bildi kibār ile şıḡār

K.15.

Kezālik

1. Yine ol zāt hikāye idiyor böylece kim
Baña oğluñ olacaqdır diyü kıldı tebşir
2. Didigi üzere zühür eyledi ol esnāda
Yine ilhām buyurmak ile Hallāk-ı Kādīr

K.16.

Kezālik

1. Bunu da taḥkiye itmekde yine ol rāvī
Var idi evveli bir şeyhiñ iki oğlu kebīr
2. Birisi-çün bu vefātında olur tekyeye şeyḥ
Buyurunca o didi var gāzābım aña keşir
3. Olmayup o diğer oğlum ola şeyḥ-i tekye
Didiginde o buyurdu ki bu hükm-i taḥdīr
4. İbtidā sen göçerek soñra daḥi ben göçerim
Soñra da sevdigiñ oğluñ göçicek ‘ömri kaşir
5. Tekyede şeyḥ olan oğluñ göçüp andan soñra
Götürür tekyeye başkasını Hallāk-ı Kādīr
6. Fehm olur sevmedigi oğlunu ıslāḥ için
Pederi sa’yini itsün dimek idi tekşir
7. Çünki tard itmiş-idi aña idi pek targin
Hüsn-i şüretle ide terbiyete sa’y-i vafir

[56a]

8. Oldı bunlar da hep iħbār buyurdıǵı gibi
Şanma kim şerlü ħaber ħayrı dimekdir tezkır

K.17.

Kezālik

1. Yine ol rāvī olan Ĥaqqı Efendi söyler
Ba‘zılar itmiş-idi böylece kim istifsār

[56b]

2. Ĥāl-i ātisi ne gūnā olur İstanbul’uñ
Yine ilhām olarak muħtaşar itdi iħbār
3. İħtār eyler olarak ħayr olacaķ soñra diyüp
Her ħaber virdigi gelmekde zuhūra her-bār
4. Muħtaşar dimesidir ruħşat-ı Mevlā derece
Dinemez zā’id u noķşān hīç andan der-kār
5. Şerri ħayra çevirir ızın olıcaķ ehl’ullāh
Ĥadr-i kaťıye ızın olunmaz olur o nā-çār
6. Soñra ħayr olacağın derk ile şabr itmelidir
Hemen ‘ālīyesi-ile iderek istibşār

K.18.

Kezālik

1. Didi ol ĥākī-i evşāfı olan bunu daħı
Nezd-i ‘ālīsine gelmiş idi ‘İzzet Paşa

[57a]

2. Cidde vālīligini hemen eyle bi’t-tebşır
Çoķ zamān giçmedi tevcīh olunmuşdı aña

3. Kalarak anda rufât ile defîn olmasını
Emel itmekde bulunduğunu kıldı inbâ
4. Kısmetiñ böyle degildir olamaz hem tağyîr
Didigim ğayr-ı mu‘allağ bu da ilhâm-ı Hudâ
5. Cidde’dan ‘azl ü dîger cāhlara gitti gelüp
Münkā‘id olup İstanbul’ı kıldı süknâ
6. İtdi Sultân Tepesi nām-ı maḥalde riḥlet
Künyesiyle bilinür zāde-i Hakkı Paşa

K.19.

Kezâlik

1. Bunları da didi ol rāvî görüp kendü yine
İki üç def‘a degil görmek ile nice nice
2. Nezd-i ‘ālîsine kim gelse cünüb ḥâlinde hem
Ṭard idüp virdi faḳîr ise o ğusle aḳçe
3. Hem de ğusl eyle diyüp söyler idi kendüsine
Gizlü yāḥud ‘alenen dir idi ĩcābınca
4. Bi’z-żarûr aḳçesi olmamakla ḳalmış olan
Didi ḥamām parası virdi baña gizlüce
5. Bi’t-tekāsülse ḥafî nuşḥı buyurdığı kesân
Yine naḳl eyledi maḥremlerine maḥfîce
6. Ger uṭandırmağ-ile nuşḥ idicekse te’sîr
‘Alenen dir idi ki ḳalbine te’sîrle geçe

[57b]

K.20.

Kezālik

1. Gitdi me'mūr Medīne'ye Mehmed Paşa
Ya'ni me'mūr idi anda var idi ta'mīrāt

2. Fevt ü defn olması anda emelimdir diyicek
Kaderiñ öyle degil dimiş idi aña o zāt

[58a]

3. Yine ısrār idicek didi degildir mümkin
Olsa kaç'ı kader anı bozabilmez da'vāt

4. Yine İstanbul'a 'avdet idicek oldığını
Kıldı ihtār ki ide aña muvāfiķ harekāt

5. Bunda ki hāne vü eşyāsın ucuz şatar idi
Şoñra ğālī alup olur idi maşraf kat kat

6. Giderek anda vefāt itmedi bā-hük-m-i kader
Gelüp İstanbul'a itdi o dañi şoñra vefāt

7. Bu dañi oldı rivāyet yine ol rāvīden
Ya'ni yazdıklarımıñ cümlesi de kav-l-i şikāt

K.21.

Kezālik

1. Bunu da taḥkiye vü naql iderek ol rāvī
Her biriniñ yine ismin dañi kıldı tibyān

[58b]

2. Ki büyük mesned-i zāhirde fülān fevt olarak
Halkı şöyle olacaķ diyü kıldı tibyān

3. Harekāt ü meskenâtı nicedir bi't-taṣrīḥ
Diyerek yine anı eylemiş-idi tibyān
4. Leylde şimdi olacak dimemişdi o zamān
Vaqtini eylememiş idi beyān ü i'lān
5. Didigi üzre o mesnedde vefāt eyleyerek
Gördiler nās-ı hılfin öyle iderler tibyān

K.22.

Kezālik

1. Yine ol didi ki gelüp Muṣtafā Paşa
Mīr-i mīrāndan idi itmiş idi böyle recā
2. Ki vekālet ile Şeyḥü'l-Harem'e hem-daḥi
Olaçaḳ biri Medīne'ye muḥāfız-ı isnā
3. Anlarıñ kendüye virilmesinin himmetini
Ṭaleb idüp yine ilhām ile kıldı inbā
4. Öyle me'mūr olarak gidüp orada ḳalarāḳ
Nā'il-i kām olaçaḳ defn olarak hem de aña
5. Öyle oldı bu da tebşīr-i şerefle iḥṭār
Ki tedāriklü bulunmaḳlığı tefhīm zīrā

[59a]

K.23.

Kezālik

1. Yine menḳül oluyor bu daḥi ol rāvīden
İstimā' eyleyerek böylece kıldı inbā

2. Gelüp İstanbul'a eyler idi tadrīs-i 'ulūm
Müştehir zāde-i Şīrvānī ki Rüşdī Paşa
3. Fakrı çok idi görüp aña hıṭāb eyleyerek
Didi pek çok ıoyacak baṭnıñ olur ya'ni ğınā
4. Pek büyük mesnede de nā'il olursun līkin
Müddeti az olacaḫdır daḫi dimişdi aña
5. Şam'da fetret olacaḫ gidüp alacaḫ pertev
Diyü virdi ḫaber o ya'nī ki mübremce ḫazā
6. Şoñra ol ḫādiṣe itmiş idi Şām içre zuhūr
Bulunup eyledi mā-fevḫini memnūn ḫattā
7. Rütbe vü manşıbını ğūn-be-ğūn itdi terfī'
İş-bu mā-fevḫı ile müttefiḫ olan küberā
8. Mesned-i şadra daḫi şoñra olup da nā'il
İtdi çok mişline fā'ıḫ derece kesb-i ğınā
9. Olmadı ömri de ıḫbāli de ammā efzūn
Az zamān içre tükendigi de ömr-i eclā

[59b]

K.24.

Kezālik

1. Ol ider bunu daḫi münselik-i 'aḫd-i beyān
İstedi nāzır-ı evḫāfdan ide bir ḫaberi
2. Redd ü taḫḫīrle cevāb virmiş 'iyāzen bi'llāh
Kendüye irdi anıñ daḫi bu ğūnā zararı

[60a]

3. Ba‘d-ezīn gelmesün evkâfa o artık buyurup
Der-‘akab ‘azl olarak kalbine virdi kederi
4. Oraya gelmedi hem gerçi ki başka manşıb
Virdiler görmedi ammā yine rāhat eşeri
5. İnkisār itmedi ammā ki vefâtı için
Genc iken itdi vefât gayret-i Hâk buldı yeri
6. Ol emel hayr idi is‘âf-ı murâdı daḥi hayr
Eylemiş olşa idi kât kât olurdu ecri
7. İ‘tizâr itmeli ta‘zīm ile ehlu’llâha
Dünyevî zâhiren olsa idicek bir hâzeri

K.25.

Kezâlik

1. Yine nezdinde iken iş-bu rivâyetdeki zât
Bunu da görmek ile virmededir böyle haber
2. Bir ḥāce cür’et-i taḥkîrle ‘iyāzen bi’llâh
Ḥâtır-ı feyz-i müzâhirlerin itdi muğber
3. Söyledi vakt-i ḥayâtın [da] vü memâtın da anıñ
Ḥâl ü mâlî naşıl olmaḳla olur nice zarar
4. İnkisār eylemeyüp söyledi inbâ olarak
Didigi yine zuhûr eyledi birer birer
5. O da ma‘lûm ise de ismini lâzım mı beyân
Fevt ü mîrâsı daḥi oldu o gûnâ azher

[60b]

6. İnkisār itmese de ğayret-i Hāk kıymaz anı
Örmese tıĝ aña ören kişi kendüyi keser

K.26.

Kezālik

1. Yine menķül oluyor bu daĝı ol rāvīden
Bir kişi idi ri‘āyetsiz ‘iyāzen bi’llāh

2. Teperek nāt-ı ‘azīzi o kişi bi’t-tahķīr
Ķaĝt olacaķ didi beldeñde o zāt-ı āĝāh

[61a]

3. Didi kendüye de tahķīr iderek ba‘zı kelām
Gözleriñ kör olacaķdır didi ol ‘ālī-cāh

4. Beldesinde o sene Ķaĝt zuhūr eyleyerek
Gözleri de kör olup kendüsini itdi tebāh

5. Cürm anıñ ise de “Lā yūs’elü ‘ammā yef‘al”⁴⁹⁶
Beldesi uğradı Hāk’dan belāya eyvāh

6. İnkisār olmayup ol nuṭķı ĝaber ise daĝı
Yine sū’i-‘ameli eyleyen ol nā-āĝāh

7. Bir kıĝılcımla olur beldede iĝrāķ-ı kebīr
Böyle çaķmaķ taşı vü sen cāhil olup da kem-rāh

8. O başiretçe muķaddem daĝı a‘mā imiş
Ki ĝaķīķatde ‘amā anı buyurdı Allāh

⁴⁹⁶ “O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz. Ama onlar yaptıklarının hesabını vereceklerdir.” Enbiyâ, 21/23.

9. Bunları itmez idi öyle ‘amā olmasa ger
Çeşm-i zāhirleri de gitdi idemezdi nigāh

[61b]

10. Bāṭımen ḥālını zāhirce de gösterdi Hudā
Hıfz u ıslāh ide cümlemizi her ḥālde İlāh

K.27.

Kezālik

1. Yine maḥkī oluyor bu daḥi ol nākilden
Kıldı bu vech-ile ol zāt-ı muḳaddes inbā
2. Ki fülān şeyḥ oluyor bu sene ḥacca ‘āzım
O Medīne’de ḳalur ḥacca gidemez zīrā
3. Şu ḳadar kimse ‘ıyāli ile evlādından
Fevt olur ‘avdet ider çok keder olur peydā
4. Aña söylense bu sözler didi ammā böyle
Söyleyen oldu mı ya olmadı mı bilmem aña
5. Yine her nuṭḳ-ı pür ilhāmı zuhūr eyleyerek
Kıldı ‘avdet bu mu‘allaḳsa da oldu icrā
6. Ya‘ni ḳaṭ‘ice ḳader olsa dimezdi öyle
Çünkü tedbīr ile taḡyīr olabilmez aṣlā

[62a]

7. Şöhreti çokdı o şeyḥiñ bu ise āfetdir
Yāḥud anıñ sebebi olmalı āḥir gūnā
8. Yāḥud ol yıl tırarak gitmesidir başḳa zamān
İş-bu nuṭḳuñ sebebi itmedi kendü inbā

9. Yāḥud evvel var idi ḥaccı o şeyḥiñ lākin
Nuṣḥ iderdi ki ḳuṭub ola nevāfilde edā

K.28.

Kezālik

1. Bu da menḳūl oluyor yine o rāvīden kim
Birisi olmuyor oğlum didi ḳaşdı himmet
2. Askeriniñ ümerāsından o ‘ārifiñdir
Erkek evlādı içün ḳalbi çekerdi ḥasret
3. Didi bu māh-ı Receb içre teḳarrub eyle
İder iḥsān emeliñ Ḥaẓret-i Rabb-i ‘İzzet

[62b]

4. Tesmiye eyle fülān ismini de toğduḳda
Didigi üzere toğup geldi sürūr u ferḥat

K.29.

Kezālik

1. Yine bu vech-ile naḳl itmededir ol rāvī
Bir ferīḳ gelmiş-idi ismi anıñ İbrāhīm
2. Ḥaremiñ ile tütünciden emīn olma diyü
Hem daḥi eyleme ‘işret diyü ḳıldı tefhīm
3. Lākin ol idemedi olmuş-iken kendüsine
Böyle izāḥ[-ı]derece nuṣḥ ile ihtār-ı ‘aẓīm
4. İttifāken ḥaremi ile tütünci iḥnāḳ
Eytdiler mest idi men ‘ idemedi oldu ‘adīm

5. İ‘tirāf eyleyerek öylece boğdığını da
Şulb olundı bu da gerçi kader-i Rabb-i kadīm

6. Olmamış olsa mu‘allaķ dimez olmasın emīn
Anı da denilmemek kendüyi kat kat tesmīm

[63a]

7. Size ezvāc u evlādınız içre bulunur
Olan a‘dā hāzer idiñ didi Qur‘ān-ı Kerīm

8. Bā-huşūş işte bu bu‘z içre anıñ oldığını
İş-bu nuṭķı ile lāzım idi olmak o fehīm

9. ‘İşretiñ men‘-ide āyān ile menşūş olarak
Mest-veş mest ayak altına olur teslīm

10. Dünyevīde idicek aña belāyı da‘vet
Aña bu nuṭķ ile de eylemiş oldu tefhīm

K.30.

Kezālik

1. Bunu da naḳl-i kerāmāt ü ‘iber içün o zāt
İdiyor böyle ifāde ile tefhīm ü beyān

2. Bir Diyārbekirli kim ismi de ma‘lūm evvel
O Hicāz içre mücāvir-idi oldu ihsān

3. Aylığı ṭolğun iken eylemek içün tezyīd
Şoñra İstanbul’a olmuş idi andan pūyān

[63b]

4. Hālını keşf ile gördükde didi ‘ibret içün
Aylığı ṭolğun olarak kerem itdi Yezdān

5. İktizā eyler iken aña ʔanāʔ at itmek
Tamaʔ itdiḡiñe eyler bu cezāyı diyet
6. Burada fevt olaraq aña rücūʔ itmezsın
Kızıññın çocuḡı toḡar saḡat ʔuḡvıdır ʔıyān
7. Ki saḡat saḡ gözi hem saḡ ayaḡı daḡı topal
Diyerek geldi zuhūra nice kim kıldı beyān
8. İnkisār olmayup ʔibret ki mücāvır iken
Anda defn olmaması ʔalbi ider pek nālan
9. Kendüye de virir evlāda da rızkı Mevlā
Bunu fikr itmedi oldu çocuk öyle ityān
10. Ğayra ʔibret olarak kendüye de bu iḡtār
Ki ola tevbe ile nāʔil-i ʔafv ü ḡufrān
- [64a]
11. Çünki ḡuş eyleyicek ḡüzni olup da peydā
Sāʔıḡ-i tevbe olup maḡfıret ide Raḡmān
12. Çocuḡın ḡaḡḡına “Lā yūsʔelü ʔammā yefʔal”⁴⁹⁷
Ḥikmet ü sırrı dimekdir idebilmem izʔān

K.31.

Kezālik

1. Bu da maḡkī yine ol nāḡil olan zātdan kim
Birisi geldi muḡācir idi Daḡıstānʔdan

⁴⁹⁷ “O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz. Ama onlar yaptıklarının hesabını vereceklerdir.” Enbiyā, 21/23.

2. Didi ātisini iḥbār veyāḥud iḥtār
Ġayr-i ḥālî olur ikisini de tibyāndan
3. İḥtiyār zevce olup hem çekicek ne zaḥmet
Didi taḳdîr veyāḥud ḥazer itsün andan
4. Aldı ol gūne müsinnе olarak bir ‘avrat
Çekdi zahmet de ḳadri yā ki zūhūli andan
5. Ya ‘ni iḥtār-ı mu ‘allālara olmuṣken aña
Kendüniñ oldı ḳuşūriyla mı ya nisyāndan

K.B.2.
Kezālik

[64b]

1. Bunu da naḳl idiyor böyle evrādı bi’z-zāt
İstimā‘ eyleyerek kendülerinden ḥaḳḳā
2. Ki zuhūr eyleyecekdir ilerüde bir ḥarb
Küçük iken büyüyüp çok delür<e>ceğin vegā
3. Anda maḡlūb degil asākir-i devlet bi’l-Ḥaḳḳ
Şoñra ṭatsız olarak müntic olur ol ḡavḡā
4. Didi şimdi şatılan cāriyeniñ ekşerisi
Dinemez cāriye taḥḳīḳī olunsa ifā
5. Bī-nikāḥ anları cā’iz olamaz istifrāş
Ya ‘ni taḥḳīḳle nikāḥ olmalı ol ifā
6. Cāriye ise ḥelāl gerçi nikāḥ olmasa da
Līkin evvelce anı itmeliḍir istiḳṣā

7. “Beşşiri’z-zāniye bi’l-fakrî”⁴⁹⁸ hadīsidir ma‘lūm
Fakr-i hāl itmededir mülkümüzü istilā

[65a]

8. Eyleyüp ‘azm-i behişt itdi sekiz yıl şöñra
Hersek’iñ harbi zuhūr zannım odur bu ğavġā
9. Buyurup harb u Karaġag’da daġi olmaġla
Ġalebe bizde faġat olmadı tekmīl hālā
10. Şöñrası ba’zı düvel ile ġuşuşan Mosġov
Nice tatsızlık ile virdi netice ġayfā
11. İnkisār olmayarak nuġkı faġat bā-ilhām
Ġader-i ġat’ī-i Bārī’yi dimekdir inbā
12. Ya’ni taġyır olabilmez demek o ammā kim
Başka nuġkında yine ġayr ile tebşīr-ārā
13. Yazdım evvel sorulup ātisi İstanbul’uñ
Eylemiş idi şıkındıları inbā ammā
14. Yine ġayr olacaġın eylemiş idi tebşīr
ġayrı taġrīb ile maġv ide şıkındı yā Ĥudā

[65b]

15. İş-bu tatsızlığı Ĥaġ lezzete tebdīl iderek
Eylesün dīnimizi devletimizi i’lā
16. Maġv idüp mülkümüzüñ uğradığı fakrı daġi
‘An-ġarīb eyleye iġsān hemān yūsır u ġinā

⁴⁹⁸ Hadis kitaplarında bulunamamıştır.

K.32.

Kezālik

1. Yine maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i ‘ālīsine gelmekde idi ba‘zı vezīr
2. Anlarıñ biri vürūd eyledi kim ismi fülān
Maḫşad-ı ‘ibret olarak ismi olunmaz taḥdīd
3. Bu da kaṭ‘ī kadeer lā yetegayyer oluyor
Kaşdı ‘ibretdir anıñda olamaz çün tağyīr
4. Ger mu‘allaḫsa kadeer himmeti tebdīl eyler
‘Asker iken o daḥi oldu teraḫḫiyle müşīr
5. Ol müşīre didi var gerçi ki ḥüsn-i ḥulḫuñ
Līk zevceñ de seniñ ba‘zı cihetle taḫşīr
6. Anıñ içün olacaḫ size fenā bir dāmād
Böyle didigimi sen zevceñe eyle taḫrīr
7. Līk nāmūsa muğāyir dimedi bunu daḥi
Reviş-i nuṭḫı degil ‘ırza muğāyir-ta‘bīr
8. Öyle oldu aña dāmād bilinmez o kuşūr
Şer‘an īcābsız itmezdi o tekdīr ü taḫḫīr
9. Faḫaṭ iḥṭār ile ıslāḫ dimekdir anda
Kıldı ilhāmıla yine himmet ol iḫsān-ı semīr

[66a]

K.33.

Kezālik

1. Kıldı bu vech-ile takrîr yine ol nâkil
Ki kibârdan birine böyle buyurmuş idi o
2. Gerçi var şūfiliğîñ lîk olur iki dürlü
Aña teşbîh olunur başma vü vesķ ile yazu
3. Olsa maţbū´ bulur yazusını her hâlde şebât
Gidiyor yazma ise aña tókunmaķ ile şu
4. Teng-dest oldığıñ için görünür şimdi şalāh
Gelür iķbāl ü ğinā ol derece kalmaz bu
5. Teng-dest idi te´ayyüşde turup çok ma´zül
Harekâtı görünür idi şalāh üzre kamu
6. Şoñra iķbāl u ğinā hâli zuhûr eyleyicek
Meyl-i dünyā o kadar koymadı anda hoş hû
7. Didi tā kimse zarar görmeye andan inanup
Var ise ´ucbı atup ide teyakķuz kendü
8. Ğıybetinde de bu niyetle dimek cā´izdir
Şimdi ma´lûm bize olmaz dimesi ismi de şu
9. Varak-ı kalbe şalāhı yaza geleñ ihlāşı
Hoķķa-i dilde liķā-i Hāķ olarak ār[i]zû
10. Şāyet imdād-ı medār himem-i ehlu´llāh
Tab´ ola naķş-ı hacet gibi şebâtla memlû

[66b]

[67a]

11. Zarf-ı dil tiz bozulur nem kapar elde gezicek
Sen müşemma‘ gibi o maḥfaẓa-i himmete ẓo
12. Kırılır beyza gibi şāb u şeker bilmesa dil
Ġaraẓ-ı āḥar ile olur ise āḥerlū

K.34.

Kezālik

1. Böyle de taḥkiyeyi itmededir ol rāvī
Vūzerādan birine kılmış idi böyle ḥitāb
2. Didi ilhāmıla derūnın bilerek maḥşūduñ
Qalması semt-i Ḥicāz‘da iderek ‘azm ü şitāb
3. Ḥaḳ kerem eyler idüp ḥaccı Medīne‘ye gelüp
Hem Baḳī‘dir saña da medfen-i ğufrān me‘āb
4. Meslegiñ gerçi güzel ise de oĝluñ yeriñi
Tutamaz didi buyurdı sebebin hem işrāb
5. Ki odur cāriyeden didi ben ammā bilemem
Bī-nikāḥ mı aña var mı ola başqa esbāb

[67b]

6. Cāriyede de aşālet olur ammā bunda
Bed-mizāc mı var idi yoḥsa ki alçaḳ ensāb
7. Ol idüp ḥaccı Medīne‘de vefātı olarak
Medfeni oldu Baḳī‘kān-ı şerefdir o tūrāb
8. Oĝlı da öyle zuhūr itdi alup da ‘ibret
İtmelidir nesebi aramağa sa‘y ü şitāb

9. Yine bu nuṭkı ḥadīṣ-i Nebevī mūcibidir
İdelim anda ki maẓmūn-ı celīli işrāb
10. Ğayr-ı pāk arzda bitüp şüreti hoş bir otdan
Ḥazer idiñ ki murād-ı arz ile bunda ensāb
11. Var ḥadīṣ yine rızā‘ ya‘nī ki sūt-i eṭfālce
Ṭab‘ı tağyīr ider ola o da pāk nesl ü şavāb

K.35.

Kezālik

1. Böyle de derc-i rivāyet idiyor kim ol zāt
Nezd-i ‘ālīsine bir debdebelü itdi vürüd
2. Ger mu‘allaḳsa ḳazā himmeti ehlu’llāhiñ
İder isḳāt iderek ba‘zı ḥuşuşla mesrūr
3. Bu ḳabīlden didi zahrında getür baña kömür
Bilmedi n’olduğın bunda o kimse maḳşūd
4. İmtisāl itmelidir ḥikmeti var dimelidir
Çün füyūzāt u kerāmātı anıñ nā-maḥdūd
5. Kömür-āsā ḳararup kibri kürek virdi kim
Kül gibi didin pārlaḳlığı olur meḳūd
6. Ḳoḳusu kendüsini uracağın bilmez imiş
Hem yanar kendü ğurūr āteşine itdi ḳu‘ūd

[68a]

7. Yerci ‘u’l-ḳavlü li-men ḳāl olaraq ya‘ni kelām
Mütekellim şıfatı kendüye yine merdūd

8. Didi taḥḳīrlü sözi aña ‘iyāzen bi’llāh
Servetin eyledi sūzān o söz ile ma‘būd

[68b]

9. Kendüye şūret-i aḥbārda dimiş idi o zāt
Kömürī-ḥāne ki öyle idiceksin mevrūd

10. Keṯḥudā idi büyük dā’irede zengīn idi
Böyle sengīn-dil olup itdi cemī’in meḳūd

11. İ’tirāf eyledi kendü de o ḥāle gelicek
Hıfz ide cümlemizi Ḥazret-i Ḥallāḳ-ı Vedūd

12. Kendü yanar kim ide ağzını kibrit ḳutısı
İdüp iḡrāz-ı dimāḡıyla lisānın memdūd

K.36.

Kezālik

1. Ḳıldı bu vech-ile de başt-ı rivāyet ol zāt
Nezd-i pür feyzine gelmişdi Mu‘ammer Paşa

2. Cidde’ye vālī olacaḳ idügin bi’t-tebşīr
İtdi ol anda defn olmaḡı da istid‘ā

3. Vālideñ defn olunur Ṭā’īf’e ammā ki seniñ
Ḳaderiñ öyle degildir diyü ḳıldı inbā

[69a]

4. Ya‘ni olmaz ḳader-i kaṯ‘ī-i Bārī taḡyīr
Yine ‘avdet idicek oldıḡını didi aña

5. Fevt ü defn oldı anıñ vālidesi Ṭa'if'de
Kendü 'avdetle yine bu daḡı oldı eclā

K.37.

Kezālik

1. Böyle de feth-i mekālīd beyān itdi o zāt
Geldi Şandıkçı Ḥasan kim ḥulķı daḡı ḡasen
2. Aña da ḡüsn-i himem ile buyurdı tebşīr
Ḥaccı çok ideceḡıñ saña Medīne mesken
3. Birkaç oḡlı var idi her biri ḡanḡı şehre
Oturup yerleşicek şoñra gelüp anlardan
4. Çok sene ḡacc u Medīne'de ḡu'ūd oldı naşīb
Didiḡı yirlere evlādı gidüp itdi vaṭan

[69b]

5. Şoñra iḡbārı gibi oldı tecemmu'da naşīb
Nuṭṡınıñ her biri bunda yine oldı rüşen
6. Ya'ni ilhām ile taḡdīrlerin virdi ḡayır
Ki mülākātı bilüp çekmeye ḡam tefriḡadan
7. Gerḡı şabr ile teraḡḡī ola ammā ki mizāc
Muḡtelif aḡdemi bilmek aña dimek aḡsen

K.38.

Kezālik

1. Kendü kendüsini böyle vüzerādan birisi
Yaḡdı her ḡüne diyü yine o rā<ẓ>ı söyler

2. Ya 'ni taḥḳīrine cūr' etle 'iyāzen b' illah
Mālına nefsine de kendüdedir celb-i ḥazer
3. 'An-ḳarīb muḥterik olur ḳonağı soñra daḥi
'İllet-i müzmineden fevt olacaq virdi ḥaber

[70a]

4. Ḥaberi vech-ile ḳonağı o günlerde yanup
'İllet-i müzmineye düşdi o çekdi evfer
5. Ḳuvveti ol 'illet ile oldı nihāyet anıñ
İnkisār itmese de Ğayret-i Ḥaḳ böyle ider
6. Ḥaber ammā ki demek Ḥaḳret-i Rabb-i bī-çün
Böyle taḥḳīri içün böyle mücāzāt eyler

K.39.

Kezālik

1. Didi ol rāvī yine var idi İstanbul'da
Dağıstanlu paşalardan biri kim İsmā'ıl
2. 'Ağrıyup ğayet ile cāriyesiniñ çeşmi
Pek maḥabbetle idi ḥüzn ile gūyā ki 'alīl
3. Çok maşārif ile rūḥānī vü cismānī devā
Eyledi olmadı çāre çekerek tām üç yıl

[70b]

4. Eski elbise-i 'ulyālarınıñ parçasını
İşladup ol şu ile gözleri oldı tekḥīl
5. Tūtiyā gibi anıñ ile hemān buldı şifā
Tūtiyādan daha enfa'dir o olmaz temşīl

6. Tūtiyā itse de nef‘i yine her şey’e degil
Nef‘i her maṭlaba şāmīl olup elbet bu celīl

K.40.

Kezālik

1. İdiyor böyle daḥi yine evrādı tibyān
Rüşdī Paşa ki şadāretle de olmuşdı be-kām
2. Şeyḥ İsmā‘īl Efendi pederidir meşhūr
Zāti Şīrvānī Amāsyā’da defn o da be-nām
3. Pederi fevt olarak kendüsi İstanbul’da
Dersi okutmaḳda idi āna didi bā-ilhām
4. Çok olur saña refākatde Vecīhī Paşa
Ülfetiñ var mı hīç itdik mi anıñ ile kelām
5. Görmemişler idi birbirlerin ol āna degin
Añlaşılmamış idi vaḳt-i ḥayatda bu kelām
6. Gördi birbirlerin ammā ki refākatle degil
Olarak vālī Hicāz’a pederim bi’l-i’zām
7. Üç sene ḥac ile Tā’īf’de iken şayf olarak
Göçdi ‘uḳbāya da bā-zīkr-i Ḥuda-yı ‘Allām
8. Türbe-i ‘āliye-i Ḥazret-i ibn-i ‘Abbās
Dāḥil-i ḳubbesine defn ile de oldu be-kām
9. Şoñra çok devr-i münāşible o Rüşdī Paşa
‘Āḳıbet oldu Hicāz’a o da vālī i’zām

[71a]

[71b]

10. Kabrine muttaşıl anıñ dañi kabri orada
Añlaşıldı bu imiş işte refākatle merām
11. Cümlemiz haqqına da rahmet ide Rabb-i Raḥīm
İde her hālde envā‘-ı füyūzāt-ı en‘ām

K.41.

Kezālik

1. İstimā‘ oldı yine bu dañi ol rāvīden
Nezd-i pür-feyżine gelmişdi Süleymān Paşa
2. Gidecek idi Medīne’ye muḥāfız olarak
Didi beş biñ gurusum sirkat olunmuş hayfā
3. Pek ziyāde kime ḥubbuñ var ise andan ara
Buyurup kendü yine ummamış idi hattā
4. Bir kişi haqqına olmak ile ḥubbı pek çok
İtdi bir cāriyesin aqđemi tezvīc aña
5. Cāriye istedi ferrāce o yapırmamış
Tarılup söylediği gūş olup oldı inbā

[72a]

6. Ya‘ni çalmış iken ol aqçeyi biz o Paşa’dan
Didi ferrāceyi yapırmamak olur mı baña
7. Bunu koñşular da gūş eyleyerek söylediler
Yine bunda da kerāmetleri oldı eclā
8. İtdi aqçesini Paşa bularak istirdād
Ol-zamān añladığım ummaması ğayr-ı becā

K.42.

Kezâlik

1. Gûş itdim yine bu vech-ile ol râvîden
Kim Belîg-nâm Efendi gelerek virdi haber
2. Ve şun ‘haml idememiş zevcesi anı diyicek
Mübrem olmakla didi çâre nedir hüküm-i kader
3. Çocuğı sağ tulû ‘itmesini kıldı niyâz
Didi imâ ile sağ toğa egerçi ise er
4. Toğdı erkek çocuğı itdi ‘ıyâli rıhlet
Olmasa mübrem iderdi yine hemen izhâr
5. Çünkü muştırların envâ ‘ını böylelerini
Feyz-i himmetlerine dâ ‘im iderdi mazhar
6. Hâşılı olsa idi çâre iderdi hemân
Kimse çâre bulamaz mübrem olur ise kader

K.43.

Kezâlik

1. Yine ol nakl ü beyân eyledi bu vech-ile kim
Pek şıkılmışdı Tırabzonlı ‘Ali Beg gelerek
2. Ya ‘ni kim emr-i ta ‘ayyüş için İstanbul ‘da
Bulmadı çâreyi kalmışdı tahayyür iderek
3. Cidde ‘ye git orada ola ta ‘ayyüş vâsi ‘
Buyurup eyledi te ‘kîdi de tekrâr diyerek

4. Gitdi bir Hindlü zāt şāhib-i hayr ü servet
Çok i‘ānede bulundu orada görüşecek
5. Himmeti ile Hudā kalbin imāle itdi
Cidde’de hāne virüp kaldı çok erzāk iderek

K.44.

Kezālik

[73a]

1. Naql ider böyle de ol nāql-i mevşūķ-ı kelām
Nezdine oldu muhācir yine bir zāt pūyān
2. Cāy-i Arkili idi ya‘ni Dağıstān’a qarīb
Muştafā hem-daḥi ismi emelin kıldı beyān
3. Der-sa‘ādetde tezevvüc dilerim didikde
İtdi taḳdīri Amāsyā’da iderken tibyān
4. Sen tezevvüc idüp anda olacak rızķ-ı keşīr
Didi ilhām iderek yine Cenāb-ı Yezdān
5. Ağniyādan birisi anda kızını virerek
Bularak ḥāl-i yesārı o da oldu şādān
6. Gerçi taḳdīr-i Hudā zāhir olur nice ise
Līk yorulmamaķ ihtāarı da ‘ayn-ı iḥsān
7. Ol yorulmaķla mażarrat bile melḥūz olarak
Böyle teşvīķ ü beyānı yine şükre şāyān

[73b]

8. Sāde iḥbār degil yine kader ile me‘an
Bu da himmet olup iḥbār gibi kıldı tibyān

K.45.

Kezālik

1. Rekz ider bāğ-ı beyāna bunu da ol rāvī
 Ḳarabāğlu ṭurfanından daḥi bir zāt geldi
2. Nesl-i sādātdan olup Ḥamza Efendi nāmı
 Si‘a-i ḥālce Amasya’sına enseb didi
3. Giderek ḥālını gördi oranıñ kādīsı
 Gelüp İstanbul’a vaşf ile ma‘āş virdirdi
4. Virmemişler idi kendü iken İstanbul’da
 Aña gıtdikde virüp ḥikmeti Ḥaḳ bildirdi
5. Şeyḥ İsmā‘ıl Efendi ki şehīr-i Şīrvāni
 Türbedārlığını da soñra bu eyler idi
6. Geldi maḥdūmına iḳbāl ki Rüşdi Paşa
 Şadra geldikde ma‘āşını ziyāde itdi
7. Dimiş oldu ḳadrin aña da himmet iderek
 Si‘a-i ḥāl ü refāh aḳdeme iḳāmet kıldı

[74a]

K.46.

Kezālik

1. Yine ol nāḳil ider böyle beyān ü taḳrīr
 Nezd-i ‘ālīlerine eyledi bir zāt vürūd
2. Ol zamān beg idi şimdi o ‘Ömer Paşa’dır
 Ki ferīḳdir idiyor şehir-i Haleb içre ḳu‘ūd

3. Aşlı kendüsi Dağıstān ümerāsından idi
Gelicek itdi o da böyle beyān-ı maḳşūd
4. Beldem içre ümerādan iken İstanbul'da
Fuḳarādan olarak ṣervetim oldu mefkūd
5. Himmetin itdi emel böyle idüp istirḫām
Eyledi böyle aña nuṭḳ-ı füyūzāt-ālūd

[74b]

6. Ki buyurmuşdı Trabzon'a 'azīmet fermān
Gidicek ḫāl-i yesār irişüp oldu memdūd
7. Erzurumlu aña zengīn olarak bir ḫatun
Trabzon'a varıcaḳ oldu nikāḫ u ma'ḳūd
8. 'Askerīde rüteb-i mu'tebere bi'l-iḫrāz
Eyledi şoñra ferīk rütbesine daḫi şu'ūd

K.47.

Kezālik

1. İdiyor bunu daḫi naḳl ü beyān ol rāvī
Geldi bir zāt ki Şirbānludur Irān'a civār
2. İsmi de idi Muḫammed gelüp İstanbul'da
Faḳr ile muḫtarib olduğunu kıldı iḫbār
3. Himmet-i 'ālīyesi idi aña da maṭlab
Didi git Mışr'a ki anda sebep-i rızḳıñ vār
4. Gidicek anda zuḫūr eyleyerek 'ammisi
Bilişüp birbirine oldu maḫabbet der-kār

[75a]

5. Duĥterin eyledi tezvîc aña hem ‘ammisi
Virdi bir çiftligi luţf ile de albine mesâr
6. Beş kise aylık ile bir daĥi me’mûriyet
Virilüp vûs’at ile oldu o da vaqt-i gûzâr

K.48.

Kezâlik

1. Eyliyor böyle ifâde yine ol râvî kim
Der-sa’âdetde ikâmetde idi H̃ace Resûl
2. O daĥi idi muhâcir olarak pek fakîr
İtdiler tekyeye kendüyi misâfir mersûl
3. Yüzleşüp soñra o tekyede nişîn şeyĥ ile
Geldi nezd-i şeref-ârâsına pür-ĥüzn ü melûl
4. Didi git Şâm tarafında saña var rızķ-ı keşîr
Gidicek anda hemân buldı anı öylece ol
5. Anda zengîn olarak aña daĥi bir ĥatun
Oldı tezvîc gidüp fakrî ĥinâ buldı ĥuşûl

[75b]

6. Aylık iĥsânı içün evli İstanbul’da
‘Arz-ı ĥâl virdi ümîd kesdi ki ol bula ĥuşûl
7. Çâresin bulmadı gitmiş iken İstanbul’dan
Oldı beş yüz ĥuruş aylıkla berâtı mersûl

K.49.

Kezâlik

1. Söylüyor böyle rivâyetle yine ol nâkil
Oldı ‘Ayntâblı Muḥammed Beg o zâta vârid
2. Didi cehlim olarak bunda giçinmek baña güç
Bir vesîle bulamam faḳr ile ḥâlim bârid
3. Mısr’a gıtmekligi teşvîḳ buyurdi aña da
Ki olur fevḳ-ı ümîdinde ğınāya şâ‘id
4. Aḳrabâsı var imiş anda teḥayyüz itmiş
Varıcaḳ bildi idüp lütfi ümîdden zâ‘id
5. Oldı me‘mûr-ı zehâ‘ir üzerine orada
İztırâbı giderek oldı ğınâsı ‘â‘id
6. Ya‘ni beş biñ ğuruş aylıkla olup istiḥdām
O daḥi oldı yine hâl-i refâhda ḳâ‘id

K.50.

Kezâlik

1. Yine ol zât idiyor böyle daḥi naḳl ü beyân
‘Ali beg kim Şeki’lûdür o da gördi himmet
2. Didi ḥâlini yine keşf ü müdürlik içün
Gitdi beyhûdeye sen on lira virdiñ rüşvet
3. Anḳara cānibine git ola rızḳıñ meftûḥ
Soñra aylıkla tekâ‘üd ile de var ferḥat

4. Gördi keşfin aña gitdikde olup istiḥdām
İztırāb gitdi te'ayyüşçe gelüp de vüs'at

[76b]

5. Almış ol rüşveti iki kişi İstanbul'da
Şoñra büzişdi biri didi idüp de ḥiddet
6. İkisinden daḥi red ile aña gönderilüp
Çıkmış iken o da geldi eline bî-minnet
7. Çok zamān kullanılup ḥāl-i refāhı buldı
İtdi aylıklı tekā'üdle de şoñra rāḥat
8. Tевbe taḥlīş ider gerçi ḥadīs-i Nebevī
Buyurur rāşīye de mürteşīye de la'net
9. La'n-i küffār gibi ya'nī degil idür ebedī
Lākin itmemelidir aña da aşlā cür'et

K.51.

Kezālik

1. Didi biriyle [de] rivāyet iderek ol rāvī
Nezd-i pür-feyżine gelmişdi muḥācir bir zāt

[78a]

2. Ḥāl-i fakrı var idi Konya'ya git rızq-ı keşir
Ḥayrı da var didi o ğavş-ı füyüzāt-simāt
3. Ol yigirmi ğuruş aylıkla da rāzı iken
Ummadığından daḥi çok buldı sürürü kat kat
4. Anda bir medrese vü tekye virilüp de aña
Geldi hem aña sekiz yüz ğuruş aylıkla ḥayāt

5. Nāsa emvālî kıyām itdi hayāta Mevlā
Tekye vü medreseye hayr oluyor iqdāmāt

K.52.

Kezālik

1. Söyledi böyle daḥi bildigini ol rāvī
Geldi İstanbul'a Şīrvānī ki Şeyḥ İsmā'īl
2. Hem götürmüş idi maḥdūmı Ḥamīd-nām zātı
Göricek söyledi bu vech-ile o ḳuṭb-ı celīl

[78b]

3. Ki bu oḡluñ şaḳınup binmeye çok deryāya
Zevce almakda aña eyleme himmet ta'cīl
4. Oḡlı 'aksi hareket ile 'iyāzen bi'llah
Baḋdı fülk ile yeme tutmayup ol nuṭḳı zelīl
5. Olmamış olsa mu'allāḳ ḳaderi dimez idi
Ya o mübremse de vaḳte idi mümkin te'cīl
6. Çünkü hiç binmeye deryāya dimemiş idi
Mübrem ammā ki demek var anı te'hīre sebīl
7. Vaḳti de mübrem olursa olamaz hīç çāre
Vaḳti içinde ider Ḥazret-i Mevlā tavşīl
8. Diğer oḡlına didi dāderiñiñ zevcesin al
Saña çok rızḳ u büyük cāh ile olur tebcīl
9. Rüşdi Paşa idi ol oḡlı alup efḳar iken
Buldı çok rızḳ virildi aña çok cāh-ı celīl

[78a]

10. Kesbe mecbūr olarak binmeye fülke demek
İtmeye dāderi evlenmegi demek ta‘cīl
11. İş-bu hatuna şe‘āmet olamaz kim üstād
Rüşdi Paşa alup olmuş idi soñra tebcīl
12. Gerçi kim nefy-i şe‘āmetde vürūd itdi hadīs
‘Ulemādan didi ba‘zıları var çok te‘vīl

K.53.

Kezālik

1. Yine mervī oluyor bu dañi ol rāvīden
Aķdemī gördi Dağıstanlı Halīl Paşa’yı
2. Rütbesi var ise de kendü muhācir olarak
Zahmeti emr-i ma‘āşdan diledi imhāyı
3. Git Hicāz’a orada vüs‘at-i rızķıñ olacak
Didi ilhām ile kıldı aña da inbāyı

[78b]

4. Gidicek anda münāşib de olup istiḥdām
Çekdi aylıklı tekā‘ūd ile soñra payı
5. Ya‘ni manşibdan ayak çekdi olup Mekke’de şeyḥ
Virdiler kendüye māhīye-i müstevfāyı
6. Oldı manşıbsız iken de yine rızķı vāsi‘
Bā-refāh itmededir anda ṭurup taķvāyı

K.54.

Kezālik

1. Yine andan bu da mervī oluyor böylece kim
Arnavud Nūri Ağa-nām kiři gelmiřdi aña
2. Der-sa ‘ādetde o da fakr ile ġāyet şıkılup
Nezd-i pūr-feyżine geldi himem eylerdi recā
3. Git Hicāz’a çok olur rızķ u cāhıñda büyük
Buyurunca didi uřaklıġa var bende rızā
4. Oraya ‘azm ile asker de olup istiħdām
Buldı günden güne rif‘at ile rızķ-evfā
5. Belde-i Cidde’ye de řoñra olup ķā’im-ķām
Yine kendūsine olmuřdı merātib i ‘tā
6. Virdiler Rūmeli Beglerbegi rūtbesini de
Bā-dirāyet olup İstanbul’a şöhret-efzā
7. Cüz’ī aylıkla uřaklıġa da rāżı iken
Dā’ire řāhibi oldu gelerek çok ġınā

K.55.

Kezālik

1. Söyledi böyle yine naķl iderek ol rāvī
‘Ulemādan biri gelmiş idi ismi de ‘Ali
2. Fakr-ı vifāķa ġadeř virmek ile ķılına pek
Kesb-i himmet ile bulmaķ idi ķāre emeli

[79b]

3. Aña da Anaṭolı'ya git orada rızkıñ
Buyurup rızkı bulup oldı yine nuṭkı celī

K.56.

Kezālik

1. Eyledi böyle yine taḥkiye ol rāvī kim
Ḥorasān'dan biri gelmiş idi ismi de Laṭīf
2. 'İlmi de var idi yine o da İstanbul'da
Fakrda kaldı ġarīb olmağ-ıla daḥi za'īf
3. Anaṭolı'ya git anda olacak rızkıñ çok
Didi ḥaqqında anın da yine kıldı talṭīf
4. Kayserī'ye de varup Zenneci-zāde evine
Oğlınıñ ḥastalığı gördi idiyor taḥvīf
5. Ki eṭıbbāya baqıtmış ise de nice zamān
Çāresin bulamamış ṭab'ı pek olmuş taḥrīf

[80a]

6. Almış elbise-i 'ulyālarınıñ parçasını
Şuya vaz'an içirüp virdi şifā Rabb-i Laṭīf
7. Kalmamış iken ümīd öyle şifāyı 'ācil
Göricek vālıdi ikrāmını itdi taz'īf
8. Anda itdirdi te'ehhül virerek maşrafını
Vüs'at-i ḥālde i'āşe ile kıldı tevḳīf

K.B.3.

Kezālik

1. İstimā‘ oldu yine bu daḥi ol rāvīden
Geldi bir şeyḥ ne lāzım ola ismi inbā

2. Bir livā ḥalkı virüp qarż-ı ḥazīne içün
Mażbaṭa geldi ki māliye bunu vire aña

3. Göricek didi o olmaz sen aña yorulma
İsr-i emsāle gidüp eyle ma‘āş istid‘ā

[80b]

4. O ma‘āş istemezem çünkü degildir cā‘iz
Didiginde yine keşf ile didi bu gūnā

5. Münfehim sende mu‘annidlik anı virmezler
Hem ma‘āş olmayacaktır saña artık i‘tā

6. Çok çalışmış iken ol aķçesi de virmediler
Olmadı aylıḡa da nā‘il oturur ḥālā

7. Geldigi oldu yigirmi sene İstanbul’a
Sözi de zūhde muvāfıķ olabilmez zīrā

8. Ğayr-ı maḥşūr ahāliniñ olan alacaḡı
Şer‘an olmaz bu ḥavāle ile olmak i‘tā

9. Şer‘an emsāli olanlar gibi beytü’l-mālden
Aylıķ almaķlıḡa te’vīl olabilürdi aña

[81a]

10. Līkin olmazdı ğuruşça aña bāliḡ aylıķ
Didi seksen biñ imiş iş-bu ḥavāle eşhā

11. Şimdi nakl eyleyicek bunu o rāvī bildim
Ki ğaraż budur o şeyhiñ didigi söz de baña

12. Ya‘ni mevtā vü kubūruñ olamaz kā‘idesi
Didi türbesini ta‘mīr idiyordum zīrā

Ḳāle‘n-Nebiyyü -şalla‘llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihī ve şahbihī ve sellem-

(İzā teḥayyertüm fi‘l-umūri fe‘ste‘inū min ehli‘l-ḳubūr)⁴⁹⁹

13. Bu ḥadīṣi idicek aña cevāben irād
Didi mevzū‘dır edā olmuşsa da şöhret-efzā

14. Kütüb-i Sitte‘den okumuş idim bā‘zısını
Bu ḥadīṣi daḥi gördüm didim anda ḥattā

[81b]

15. Didi cümle Kütüb-i Sitte‘de de olsa yine
Aña mevzū‘ dirim ben o ‘inādkār ḥaṭā

16. Didim aña Kütüb-i Sitte‘niñ olsa biri de
Kāfidir ki ‘ulemā dimedi mevzū‘ aşlā

17. Ma‘nevī meyyit ü zāhirce şağız ben ile sen
Ma‘nevī ḥayy yine riḥletde daḥi ehl-i Ḥudā

18. Bu ḥadīṣ-i Nebevī şerḥine de bakmış idim
İki ma‘nāca da tibyān idiyorlar ‘ulemā

19. Buyurur Mefḥar-ı ‘Ālem ki olunca ḥayret
İsti‘āne idesiz ehl-i ḳubūrdan ḥaḳḳā

⁴⁹⁹ “İşlerinizde şaşırduğınız [bunaldığınız] zaman, kabirde olanlardan yardım isteyiniz!” (Keşfu‘l-Hafa; 1/85 H. No: 213)

20. Ki size nef' ü şefâ'at olacak anlardan
Ḵalbiñiz de olur 'ibretle de nef'i peydā

[82a]

21. Fāni fi'llāh iden kendüsini şağ iken
Bunda maqşūd diyü de virdiler aña ma'nā

22. Hem ekābir idicek rıhleti rūhāni daħi
İdemez nef' ü şefâ'at dinilemez hāşā

23. Rıhletinden daħi soñraları ol ḵutbuñda
Gördüğüm nef' ü kerāmātı yine lā-yuħşā

24. Sem'-i inşāf ile gūş olsa tevātür derece
Görmede söylemede çok kişi daħi hālā

25. Rıhletinden daħi soñra görüp işitdigimiñ
Bağ Kemāl-nāme'sine ba'zısın itdim inşā

K.B.4.

Kezālik

1. Gūş itdim yine bu vech-ile ol rāvīden
Ki laṭīfe iderek kendüye 'Ārif Baba

[82b]

2. Didi şimdi soğağa çıkması ġāyet ile güç
Şiddet-i berd ile pek hükümüni itmekde şitā

3. Üsküdār'a ya Edirne Kapısı'ndan öteye
Defniñiz de güç olur olsa yine böyle havā

4. Tekyede kabir-i mu'allāsı maħallini hemān
Medfenim bu diyü ilhām ile kıldı inbā

5. İş-bu rāvī daḥi işte biliyor böyle anı
Oldı sâ'irleriniñ bildiği daḥi imlā
6. Dimek olur ki anı bi'd-defa'āt itdi beyān
Her biri bildiği üzre diyüp oldı inşā
7. Bā-ḥuşūş bu daḥi evvelce yazılmış idi kim
Yine bu 'ācize de kıldı anı da īmā
8. Medfenin Ḥazret-i Ḥālīd tarafında ihzār
Niyetim olduğu keşf ile dimişdi baña
9. Ḥazret-i Ḥālīd'īñ ismin iderek ya'ni beyān
Didi anıñ birüsine dinür Ayvānsērā
10. Medfeni tekyeye didi kāmre dükkāndır
Bulunur hem ne emel olsa hep anda ḥakkā
11. Anı fehm idemedim niyyetimi soñra görüp
Söyledim Rāğīb Efendi'ye didi bu gūnā
12. Ya'ni bu tekyeye defn ideceğiz fevt olıcaḳ
Kendü nuṭḳı daḥi öyle dinüp oldı eclā
13. Pādişāhān sarāyındaki eyvān gibi
Cānib-i Ḥazret-i Ḥālīd dimek Ayvānsērā
14. Ya'ni kim ol olarak melce-i mecmū'-ı emel
Nev dükān türbesi bunuñda füyūzı kālā
15. Hem o a'māl-i merākıyle helāk olacağın
Kıldı ilhām-ı İlāhī ile aña inbā

[83a]

[83b]

16. Ol kişi idi imam oldu livātayla şehīr
Karısı fāhişelikle yine zül oldu aña
17. Tard olunmuşdı imāmetden idüp hūzn ü merāk
‘Ākıbet itdi merāk ile helāk anı Hudā
18. İsmi ma‘lūmsa da anıñda ne lāzım taşrīh
Çünkü gıybet degil ‘ibret için oldu imlā

K.57.

Kezālik

1. İstimā‘ oldu yine bu daşi ol nākilden
Nezd-i ‘ālilerine geldi Bedirhan Paşa
2. Ba‘zı şüretle te‘ayyüşde telāş eyler iken
Didi himmetle telāş eylemeyesin aşlā
- [84a]
3. Korkma kim vehm ü telāşıñ gibi olmaz buyurup
Nuṭṭ-ı ‘ālisi bu bābda yine oldu eclā
4. Himem-i pür-şerefi olmadadır ser-māye
“Len tebūr”⁵⁰⁰ üzre ticāret olur ilhak peydā
5. Hem tesellisi de ihsān ‘ale’l-ihsandır
Ki telāş ile o itdirmiyor ālām ü ḥaṭā
6. Olur ālām ü ḥaṭādan çok ‘ilel nice zarar
Kazanılmaz daşi akçe ile olmaz imhā

⁵⁰⁰ “Allāh’ın kitabını okuyanlar, namāzı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler.” el-Fâtır, 35/29.

7. Aķçeyi Őoŗra hekĩme vŗ zarra virmek iķŗn
İbtidā kesbe telāŗ ile tehālŗk ne revā
8. Lĩk kendŗsini żabt idemez ehl-i zāhir
Bŗyle himmet bize ser-māye-i ‘uzmā haķķā
9. Cŗmle evlādına fevtinde Bedirhān Paŗa’nıń
Virdiler aylıĝını rāzıķımız Haķ maķzā

K.58.

Kezālik

[84b]

1. İstimā‘ oldu yine bu daĝı ol rāvĩden
Deŗŗeti virmeyicek mertebe ķıldı iŗŗār
2. Ya‘ni mŗlkiyeye nāzır idi Pertev Paŗa
Uhrevĩ sa‘yini ķıldı aŗa nuŗŗ u tezkār
3. Deŗŗeti virmeyicek mertebe de fehm oldu
Ki ķarĩben idicek ‘azm-i reh-i dār-ı ķarār
4. Bu daĝı geldi zuhŗra ķader-i mŗbrem imiŗ
Ki anıń ķāresi hĩķ olmadıĝıdır der-kār
5. Ćāresi olsa aŗa himmet iderdi ķŗnki
Sulehādan idi ammā ki yine ĥikmet var
6. Ki naŗıl olsa vefāt idicek idi elbet
Eyledi cāh-ı Őehādetde Hudā-yı Ćaffār

K.59.

Kezālik

[85a]

1. Gūş itdim bunu da yine o nākilden kim
Kıldı bir tekyeye bir zātı müsāfir irsāl
2. Anı ol tekyedeki şeyh kabul eylemedi
Kıldı iḥtār bi-ilhām-ı Hudā-yı Mūte‘āl
3. Ki kabul itmez ise istemediği kişiye
Gidicek şeyhliği hem cem‘ü benim didiği māl
4. İtmedi yine kabul oldu o da nuṭk-ı gibi
Yazmam ismin ki emel ‘ibret için başt-ı maḳāl
5. İtdi esbāb ile bir istemediği kişiye
Şeyhliği mālını da Hāzret-i Mevlā īşāl
6. Ol kazā idi mu‘allaḳ ki kabul itse idi
Hayra taḥvīlle Hudā olmaz idi ol aḥvāl
7. Olmamış olsa mu‘allaḳ dimez idi öyle
Līk mübremlige vardı idüp ol şeyh maḳāl

K.60.

Kezālik

[85b]

1. İstimā‘ oldu yine bu daḥi ol nākilden
Aña gelmişdi Emīn ile Hālīm Paşalar

2. Ki Emîn şeyh-i harem dîgeri orduya müşîr
Oldılar soñra muḳaddem anı da virdi ḥaber
3. Biriñiziñ kızını biriñiziñ oğlı alur
Var ḳarābetleriñiz didi bu da ya ‘ni ḳader
4. Ḳaḡımızızıñ kızızı ḳaḡımızızıñ oğlı olacaḳ
Diyerek anı daḥi ṣormuş-idiler anlar
5. Seniñ oğluñ olacaḳ didi Emîn Paşa’ya
Ol birine de didi sendeñ olacaḳ duḡter
6. Oldı zāhir toḡaraḳ oğlı Emîn Paşa’nıñ
Ol biriniñ kızızı toḡdı hem aña virdiler
7. Cāh u rütbelerini hem de ḳarābetlerini
Didi ilhām buyurdı yine Rabb-i Ekber

[86a]

K.61.

Kezālik

1. Vāşıl-ı sāmî ‘adır bu daḥi ol nāḳilden
Geldi bir mîr-alāy ismi de ‘İsmā’îl Beg
2. Çocuḡı toḡmuş iki ayaḡı çapraz olarak
Egri idi aña meşy itmesi müşkil idi pek
3. Gördi dest-i şeref-ārāsı ile mess itdi
Der- ‘aḳab toḡrılışup ḳalkdı dürüst meşy iderek
4. Ḳalbi kim itmese çapraz aña ehl-i bâtın
Buyurup himmeti cismen daḥi çekdirmez emek

5. Olmalı rāst ü muvāfık iki pāy birbirine
Çapraz olur ise anlarla ne mümkün yürimek

[86b]

6. İstikāmet ile ol müttefik ihvānıñ ile
Egriye [vü] muhtelife yol olamaz bula dilek
7. Ayağını çalup anı düşüreyim dir iken
Yıkılır üstüne sende de olur incinmek

8. Bā-ḥuşuş cümle-i mü'min daḥi yek ten gibidir
Düşürür cismi bütün pāları çapraz gelmek

K.B.5.

Kezālik

1. Oldı maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i pūr-feyzine gelmiş idi İsmā'ıl Ağa
2. Var idi ḡāyet ile kanbur anıñ çāresi
Ki yürimekte meşakḳat çeker idi evfā
3. İtdirüp nargilesi mārpicı ile anı mes
Der-'aḳab buldı anıñ ile daḥi ḥayli rehā

[87a]

4. Gezmege kalkdı göründi eṣeri var cüz'ī
Zahrına baṣdı ḳadem tām-ı dürüst itdi Ḥudā
5. Yine derḥāl gezicek zahrı dürüst idi tamām
Büyüyüp cārīyeyi itdi tezevvüc o Ağa
6. Ber-ḥayāt olmaḡıla kendü daḥi naḳl iderek
İdiyor rūḥ-ı mu'allālarına şükr ü ṣenā

7. İstikāmet olıcaķ dilde anı ehlu'llah
Müstakīm itmede cismen daħi olduķda recā

8. Bāṭinen ķanbur olan ğafleti de maḥv eyler
Anda da himmeti meṣhūr bu ķuṭbuñ evfā

9. Olsa ķanbur u serin kibr ile ref' itse ķiṣi
Yine ķanbur dinūr bulmalıdır himmet aña

10. Vüs'at-i cübbe gibi zāhir-i ḥāl örtse daħi
Bāṭinen egriligi maḥv idemez 'ucb u riyā

[87b]

11. Ḥayra ṣarf olmaz ise māl belini toĝrultmaz
Ķanbur üzre o da ķanbur olup itmek de dü-tā

12. Dünyevī bāra o ḥammāl olur 'uķbāca da nār
"Mā keneztüm"⁵⁰¹ ile manṣūṣ oluyor bu gūnā

13. Ya'ni nefsiñize ṣakladıĝıñız işte budur
Diyü āteṣ olarak cepheyedir dāĝ-efzā

14. Vech-i ṣer'ide 'iyāline olan maṣraf da
Ḥayra dimek idügi oldu ḥadīṣle inbā

15. Līk ṣer'iyi tecāvüz ile yük olmamalı
Müstakīmāne olan anları infāķ ve'ksā

16. "Yevme lā yenfe'u mālün"⁵⁰² didi Ḥaķ hem de "benün"⁵⁰³
Velediñ ĝayrısı da nef'i idemez eclā

⁵⁰¹ "O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları daĝlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!" Tevbe, 9/35.

⁵⁰² "İnsanların diriltileceĝi gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceĝi gün beni mahcup etme!" eṣ-Şuarâ, 26/88.

⁵⁰³ İlgili vurgunun olduĝu ayet yukarda zikredilmiştir. (eṣ-Şuarâ, 26/88.)

17. Nef'i ancak ki ider kalb-i selīm 'uqbāda

Dünyevî de olur anıñla selāmet maḥzā

[88a]

18. Çok olur hırş ü tehālükde zarar fā'ide yok

Eylemez rençber ü ḥammālî çalışmak ignā

19. Bā-ḥuṣūṣ cem' ile ḥissetde “Ḥasefnā”⁵⁰⁴ ma'lūm

Batdı Ḳārūn yire dārî ile ḥıfz ide Ḥudā

20. Ṣadāḳāt ḥaḳḳına “Ye'ḥuz”⁵⁰⁵ didi Ḥaḳ kendü için

Ya'ni kim ḥüsn-i ḳabulî demek el-ḥaḳ a'lā

K.62.

Kezālik

1. İdiyor böyle daḥî başt-ı beyān ol rāvî

Toğdı 'Ārif Baba'nın oğlu adı Muḥyiddīn

2. Ba'zî esbāba binā'en o buyurdu ihtār

Virmemiştir aña çok 'ömri Ḥudāvend-i Mu'īn

3. Ya'ni ihtārı esef virmek için olmayarak

İtmeye dīgeri kim Rāḡīb Efendi'yi ḥazīn

4. Māderi fevt olup o çünkü yetīm ḳalmış-idi

Şefḳat idüp de yedinden tuta anıñ da metīn

⁵⁰⁴ “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!” el-Kasas, 28/81.

⁵⁰⁵ “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allāh her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.” Tevbe, 9/103.

[88b]

5. ‘Ömri andan çok olur hem pederinden soñra
Olacaktır didi bu tekyede ol oğlı nişîn
6. İmtizācsızlığa da bā‘is olup hor tutmak
Hānece cümlesi de ya‘ni olurlar ğamgîn
7. Böyle taşrîh ile nuşh itmiş-iken nasıl ise
Cümlesin itdi bürüdetler olup hüzne qarîn
8. Hem de şeyh oldu o ‘Ārif Baba’nıñ fevtinde
Ol küçük oğlı da bā-‘ömr-i ғаşir oldu defîn
9. Var hadîs bakmalı evlāda müsāvāt üzere
Vālidinin ide tā her biri anıñ kām bîn
10. Nuşhı maẓmūn-ı hadîs üzre dimekdir te’kîd
Lîk edā itmeyerek her biri de oldu hāzîn

K.63.

Kezālik

[89a]

1. Vāşıl-ı sem‘ oluyor bu dañi ol rāvîden
Gelerek Aḥmed Efendi aña itmişdi beyān
2. Ki fülān duñteri maḳşūdı tezevvüc itmek
Ḥayr olup olmadığın aşl-ı murādı tibyān
3. Ol zamān idi mūhürdārını Ḥasīb Paşa’nıñ
Şüretā bunda te’ehhül idi aña çesbān

4. Kısmetiñ didi Hicāz'da vü Medīne'de seniñ
Bu münāsib olamaz ol-țarafa ol pūyān
5. Çıkdı kendüsine ol cānibe me'mūriyyet
Giderek anda te'ehhül idüp oldu şādān
6. Tercümānlığı Medīne'de o eyler hālā
Virdi evlād u büyük hāne vü şervet Yezdān

K.64.

Kezālik

1. Bu da maḥkī oluyor yine o rāvīden kim
Bir efendiye çağırılmış idi paşa diyerek

[89b]

2. Sorıcaḳ didi o vaḳti ile ma'lūm olur
Söyledi ḳangı münāşib daḫi hem virilicek
3. İsmi de anıñ Emīn oldu vezāretle be-kām
Ol münāşib daḫi virildi zamānı gelerek

K.65.

Kezālik

1. Eyliyor bunu daḫi derc-i beyān ol rāvī
Böylece eyledi ol ḳuṭb-ı mu'allā ta'rīf
2. Sulṭān Aḥmed'deki meydān içün bunda olur
Bir ḳonaḳ gibi binā diyerek itdi tavşīf
3. Gönderüp emti'a her belde-i 'Osmāniyye
Cem' olur anda diyü eyledi teşrīḥ-i laṭīf

4. Lîk nezdinde olanlar anı fehm idemedi
Ki o meydānda bināya olamaz kimse arîf

5. Çend yıl soñra aña sergi-i ‘Osmāniyye
Yapılup münfehim olmuşdı o ta‘rîf-i zarîf

[90a]

6. Geldi hem emti‘a her belde-i ‘Osmānî’den
Kıldı ızhār-ı kerāmet dimek ol zāt-ı şerîf

7. Söyledikde degil idi mutaşavver bile ol
Haberidir bütün ilhām-ı Hudāvend-i Laţîf

K.66.

Kezālik

1. Söyledi gūş ile nezdinde yine ol rāvî
Ki huzūrına vürūd itdi biri pek şālîh

2. Rütbe vü sinnine bakılsa menāşib me’ mül
Kıldı ihtār aña kim olmaya hırşan tālîh

3. Didi âmālîni sen eyle taleb Bākî’den
Remz ile ‘ālem-i bākîyi dimekdir şārih

4. Sinnine hāline göre buyururdu nuşhı
Hüzne düşmemek içün itmedi andan vāzih

[90b]

5. İsteme halkdan âmālîni Hāk’dan iste
Ya ‘ni dünyāya da şāmil diyü olur sānih

6. İş-bu ma‘nāca da nuşh olmağ-ıla nuţkı yine
Tîğ-ı hırş olmamalı kendüyi dimek cārih

7. Hāşılı hüzn ü telāş itmeye [vü] hırş eylemeye
Diyü îmā ile olmuş idi böyle nāşih
8. Eyledi nuṭṭ-ı mu‘allāları anda da zuhūr
Dār-ı bākīde Hudā lütf ile kılsun fārih
9. Pederinden o muḳaddem göçerek ḳalmadı irş
O da fānī anı bākī diyü olmaz mādih

K.67.

Kezālik

[91a]

1. Vāşıl-ı sāmī‘adır bu daḥi ol rāvīden
Ki didi tesviye olsun burası göstererek
2. Ya‘ni yarınki gün olduğda nüzül-i bārān
Böyle ḳalursa bu eṭrāfa mażarrat idicek
3. Hāl bu kim söyler iken hiç bulut olmayarak
Yağdı ferdāsı şabāḥ oldu bulutlar gelerek
4. Gerçi beş gayb olan nesneleriñdir biri bu
Bildirir anları da Rabb’imiz ilhām idicek
5. Ğayb çoksa da o beş şeyde tedāvül evfer
İktifā eyledi Ḳur’ān anı zikr eyleyerek
6. Hem de ol beş şey ile ehl-i nücüm ü kühene
Çokça baḥş itmek ile anlarda tekzīb dimek

7. Didi her ğayba da “Lā ya‘lemü illa‘llāh”⁵⁰⁶ līk
Vaḥy ü ilhāmı da Ẹur‘ān da yine bī-şekk

K.68.

Kezālik

[91b]

1. Gūş itdim bunu da yine o nāķilden kim
Geldi bir tācir aña ismi daḥi ‘Abd-i Kerīm
2. Şükr idüp servet ü sāmānına ancak çocuğum
Gelmedi ‘āleme aşlā diyü kıldı tefhīm
3. Himmet-i ‘āliyesin ol daḥi itmişdi be-nām
Ḥasreti olduğunu söyledi bu bābda ‘azīm
4. Kendüsi cānib-i Afġān’dan olup şoñra gidüp
Konya’da şimdi olur kesb ü ticāretle muķīm
5. Fuķarāya giderek eyle taşadduķ buyurup
Virdi ammā emelin virmedi Ḥallāk-ı Ẹadīm
6. Gelüp öyle diyicek göstererek soķaķda
Didi bu ḥanıma eyle şadaķatı teslīm
7. Aġniyā şekli bulunmaķ ile ol ḥānımda
Kıldı ḥayretle taşadduķ emelin virdi Kerīm

[92a]

8. İş-bu tācir anı itmekle teḥarrī bildi
Kendü de olduğunu faķr ile pek ḥāl-i elīm

⁵⁰⁶ “De ki: “Allāh’tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.” Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.” en-Neml, 27/65.

9. Haleb'e kâdî imiş zevci vefât itmiş anıñ
Kimsesiz kalmış aña 'arız olup faqr-i 'azîm
10. Bi't-teşekkür gelicek nezd-i füyûz-âverine
Hikmete kıldı sü'âl itdi beyân ü tefhîm
11. Ki hicâbından o akçe taleb itmez şıkılur
Ger du'â itse kabul eyler anı Rabb-i 'Alîm
12. Oğlınıñ maḥlaşını da didi İhsân koyasın
Pederi tesmiye itmiş idi toğduḡda Selîm

K.69.

Kezâlik

[92b]

1. Bunu da naql ü beyân itmededir ol râvî
Oldı Aydın tarafından biri aña vârid
2. Faqr-ı hâlini ifâde ile himmet diledi
Hem didi evveli ef'âlim idi pek bârid
3. Ya'ni Hâk 'afv ide hırsızlık iderdim aḡdem
Oldı ammâ ki ġazâ itmiş anıñ-çün ḡâmid
4. İtme hırsızlığı ol akçe fülân yerde defîn
Didi şâḡıbsız idi nef'i degildi 'â'id
5. Hem umulmaz idi aṣlâ orada akçe ola
Çıkarup oldı o da ḡâlet-i yüsre şâ'id
6. Vech-i şan'atla muṡalsam sözi kizb-i zâḡir
Ehl-i bâṡın himemi maḡż-ı ṡılısm-ı mâcid

7. Ehl-i kizb itmesün ihlāk şaķın mār gibi
Zehre beñzer sözini gūşuña itme vārid
8. Her defîne kaçarak şāhibi defn itdi dimek
Ki ğaraż bulmaya a‘dā olup anda kāk‘id
9. Mār u ejder gibi şey bulsa ‘adūya çıkarup
Kendü kaçmazdı tılısmıñ sözi öyle fāsīd
10. Bā-ħuşūş ğayb olarak keşfi anıñ keşfe menūt
Olmalı böyle bi-ilhām-ı Hudā-yı Vāhid
11. İş-bu Aydınlu kişiniñ de gözi aydın olup
Zulmet-i sirķate hīç olmadı artık ‘ā‘id
12. İsmiñi kendüyi ta‘rīf varır tafşīle
Aķdemi sirķat içün ğıybet olur hem vārid

K.70.

Kezālik

1. İdiyor böylece de baş-ı beyān ol nākīl
Eyledi Yūsuf Efendi daħi nezdine vürūd
2. Der-sa‘ādetde te’ehhül idicek oldığımı
Söyleyüp ğayr ola mı didi ‘acep bu maķşūd
3. Başķa ğayra didi kıl aķķe ki maşraf o daħi
Didi ğac maķşadım elviricek aķķe mefķūd

[93b]

4. Ya‘ni aķķem var aña kāfī degildir diyicek
Didi devlet h‘ācelikle aña eyler mevrūd

5. Medrese var ki Medīne'de o Maḥmūdiyye
Aña ta'yīn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd
6. Gönderilüp olarak hac ile de nā'il-i kām
Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ku'ūd
7. Oldı ḥaqqında bu her vech-ile ḥayra bā'is
Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd
8. Kalmış olsaydı te'ehhül ile İstanbul'da
Zaḥmet olurdı ta'ayyüşce de kim az nuḳūd
9. Ba'zısı ḥaqqına taṣrīḥ ile ider himemi
Ba'zısına ider imā ile bu gūna vürūd

K.71.

Kezālik

[94a]

1. Gūş oldı yine ol taḥkiye iden zātdan
Ki Belīg-nām Efendi emel-i hac itdi
2. Himem-i pür-şerefin itmek içün istiḥşāl
Nezd-i pür-feyz-i mu'allālarına gelmişdi
3. Himmeti oldı zihī yine delīl-i tebcīl
Ki naşīb olmasına feyż-i du'ā gösterdi
4. Ol sene ḥaccı edā eyledi ol himmet ile
Çokdur emşāli ki mümkün olamaz ta'dādı
5. Hāşılı ḥayr olarak kim ki niyāz itmiş ise
Himmet-i 'āliyesi ile Ḥudā hep viridi

K.72.

Kezālik

1. Oldı nāķil bunu da yine o zāt-ı mevsūk
Nezd-i pür-feyżine geldi biri ismi de Na‘ım
2. Mısr’a kādīsı ile gidecegin söyleyicek
Böyle himmet buyurup anı da kıldı ten‘ım
3. İlerüde olarak ‘azm-i Hicāz aña naşīb
Şehr-i pür-feyż Medīne’de olur didi muķım
4. Bāb-ı ser-askeride kendüye me’mūriyet
Virilüp şoñra Hicāz ile olundı tekrım
5. Ki Medīne’ye kitābet ile me’mūr oldı
Şoñra baş kātibi olmakla da oldı ten‘ım
6. Şimdiye dek olup ol hıdmeti ifāda o zāt
Bā-refāh eyler ‘ibādāt-ı Hudāvend-i Kādīm
7. Böylece himmet-i ‘ulyāsını kendüsi daķı
Bā-leb şükr ü şenā itmede naķl ü tefhım

K.73.

Kezālik

1. İder ol nāķil-i mevsūk bunu daķı beyān
Söylemiş aña Medīne’de olan bir kātib
2. Muştafā ismi Edirneli Medīne’de o da
Hāne vü şervet ü sāmāne de oldı şāķib

3. Ki ben İstanbul'a gelmiş idim ol eşnāda
Hāzret-i Hālid'e gitdim olup ecre ṯalib

[95a]

4. Ol ziyāretde Dügümlü Baba Hāzretlerini
Gördüm itdi baña temşīli bu hayrī cāzib
5. Her ağaç dalları olur şecer-i dīn-i Mübīn
Nābit-i semt-i Hicāz dalları şāmil ğālib
6. Bā-ḥuşuş Faḥr-i Rusūl'dür iki 'ālem güneşi
Nūr-ı feyziyle yaratdı anı Zāt-ı Vācib
7. Git Hicāz'a ol anıñ ravza-i pākin zā'ir
Var Medīne'de saña ḥidmet ü rızq ol kāsib
8. Ben cevāben didim odur emelim keşf itdiñ
Vālidem ile me'an gitmege qalbim ṯalib
9. Didi ḥac vālideñe ğayr-ı muḳadder oluyor
Olamaz çāresi anıñ kader-i Hāq ğālib
10. Vālidem soñra olup ḥasta vü fevt oldu yine
Didi git vālideñ içün esefā ol sālīb

[95b]

11. Geldim orada olup kātibi taḥrīrātıñ
Şükr-ü bī-ḥad olacaḳ kıldı refāha şāḥip

K.74.

Kezālik

1. Oldı maḥkī bu da ol rāvi-i şāliḥden kim
Zā'ir olmuşdı ḥuzūrına Ḥasan Beg gelerek

2. Faḳra dūḳār idi kendü muḥācir Çerkes
Oldı imdād-fezā aña da himmet iderek
3. Cānib-i Mısr'da vāsi' saña bāb-ı erzāk
Didi ilhām-ı ilāhi ile yine bilerek
4. Buldı nuṭḳı gibi o da si'a-i erzākı
Kendüne mümteḡilen Mısr'a 'azīmet idicek
5. Çile şahnında idi Ḥazret-i Yūsuf-āsā
Gösterir arz-ı ḥazānelerin 'ilmi irerek
6. Hem Ḥafız'dir buyurur vüs'at ü faḥṭı iḥbār
İtmeli ḥürmet ü i'zāz ol 'azīzi bilerek
7. Men' idüp kendü Züleyḥa-yı murād-ı nefsi
İrtikā eyledi ol sicni hemān isteyerek

K.75.

Kezālik

[96a]

1. Baḳ tefe''ülde Kemāl-nāme'siniñ her cildi
Ḥayr u şerrin ider āmāl-i zamīriñ imā
2. Mübtedāsında ne ef'āl ise virir ḥaberi
Şer'a rāci' ola menvī-i zamīriñ maḥẓā
3. Ḥāl ü müstaḳbel ü māẓice de temyīz iderek
Olmayup maşdar-ı şer nef'i ile kıl istiḡnā

4. Kavlime şanma şıfât keşf ü kerāmet anda
Naqş-ı elfāzıma feyz-i himemidir ma‘nā

Hātıme-i Cild-i Rābi‘

1. Hāmd ola irdi kemāle yine cild-i rābi‘
Hak Kemāl’i ide feyziyle hemīşe ikmāl
2. Başladım hāmisine müstenidim himmetine
İsti‘āne idelim kabrine olup rū-māl
3. Anda Kur‘ān ü taḥiyyāt okuyup ecrini de
İdelim rūh-ı şerīfine hediye işāl

Der-kenar

KAS.32.

[38a]

Kezālik Hāzret-i Üveys el-Ḳarenī ravveḥa’llāhu te‘āla rūḥahe’l-a’lā

1. Vaşf olur işte Üveys el-Ḳarenī bu gūnā
Şeyḥ ‘Attār kitābında daḥi misk-āsā
2. Buyurur Fahr-i Rusūl ümmetim içre bir zāt
İdicek ümmetime nice şefā‘at icrā⁵⁰⁷
3. Ki Rebī‘a vü Muḏarra’daki şütrān üzre
Bulunan şa‘r gibi ol daḥi olmaz iḥşā
4. Şorulunca didi kim ismi Üveys olup anıñ
Yemen ilinde Ḳaren kıyasetidir mesken aña

⁵⁰⁷ “Benim ümmetimde Üveys adında bir kişi vardır. Kıyamet gününde Rebi‘a ve Mudar Kabileleri’ndeki kişi sayısınınca insan cennete girecektir.” Tirmizî, “Sıfatü’l-Kıyâme”, 12.

[38b]

5. Beni görmeklige gelmez iderek hāl galebe
Sebeb-i dīgeri de māderidir nā-bīnā
6. Ande rā ʿīlik idüp vālidesine bakıyor
Öyle bakmaıklığı da şerʿ-i şerīfī īfā
7. Gerçi Şiddīk ile ʿOsmān anı görmezler
Līk ʿÖmer ile ʿAli görüşecekler haqqā
8. Sağ yanagında beyāz hāl olarak aqçe kadar
Şaʿr-ı çok gögdesiniñ ola selāmım inbā
9. Diyesiz ümmetime hayr duʿā itmesini
Buyurup hırқа-i ʿulyāsını kıldı ihdā
10. ʿÖmer ü Haydar-ı Kerrār Hazerātı soñra
Görüp ol bürde-i pür-feyzide kıldı iʿtā
11. İbtidā itdi duʿā soñra koyup söyledi kim
Hırқа-i ʿāliyesi hürmeti ile Mevlā

[39a]

12. Şaʿr-i şütrān-ı Rebīʿa vü Mużarra deñlü
Mücrim-i ümmeti gufrān ile kıldı ihyā
13. Kadr-i zātın bilüp iʿzāz idicek ehl-i Kāren
Kūfeʿye naql ile kıldı yine ʿuzlet icrā

14. Buyurur idi gerekdir kişi nâ'im olıcak
Yaşdığı altına Mevlâ ide her şeb ilķâ
15. Dideyi feth idicek pîş-i nazarda tursun
Enbiyâ rıhletidir herkese nuşh-ı aķvâ
16. Hük-m-i Kur'ânı tutup itmemeli pendî dirîğ
Kendü her rûz ü şeb eylerdi ibādâtı edâ
17. Üç gün aç gezmiş-iken yolda bulunca zehebi
Almayup ekl idicek oldı giyâhı ammâ
18. Salkımından tutup ağıyla ğanem ħurmâyı
Nuţka gelmekle didi kıldı saña Hâķ esrâ
19. Kendüye ħâne dağı baĥş olup istemedi
Atılan eskileri cismine kıldı iksâ

[39b]

20. Dâ'imâ şâ'im idi cüz'ice iftâr iderek
Kılsa bir şey'i taşadduk buyururdu ĥaķķâ
21. Çünki bir sinn-i Nebî oldı ğazâ içre şehîd
Kıldı 'ışķıyla otuz iki dışın pervâ aña
22. İde anlarla feleklerde melekler tesbîh
Otuz üç olmuş-idi her biri dürr-i yektâ
23. Anları gevher-i iklîl-i füyûzât iderek
Şühedâ tâcını Hâķ kıldı güneşden a'lâ

24. Kendü de oldı şehīd vaḳ‘a-i Şıffīn içre
Oraya ‘azmi olur böyle beyān u inşā

25. Hāzret-i Hāydar-ı Kerrār yigirmi biñ zāt
Bize imdāda gelürler didi bildirdi Hudā

26. Şayıluv cümlesi de geldi birisi noḳşān
Şoñra gelmişdi o yek pīr ü piyāde zīrā

[40a]

27. Görüşüp maḳṣadı hıdmetle şehādet idüğün
Hem Üveys el-Karenī oldığın itdi inbā

28. Tābi‘īn içre muḥaḳḳaḳ anı efḍal diyerek
Hāzret-i Fahr-i Rusūl itdi yine medḥ ü şenā

29. Mefḥar-ı ‘Ālem ile āline aşḫābına da
Ümmeti üzre daḥi ide şalātı Mevlā

30. Haḳ Kemāl’i de o şa‘riñ ‘adediyle şaysun
Neḡr u şī‘r ile ider ‘afv ü kerem istid‘ā

K.76.

[77b]

Leskofça’da bulunan meşayih-i Sa‘diyye tarafından gelen mektubda Silsile-nāme mevcūda bu vech-ile olduğu muḥarrer olmasıyla anıñ be-vechince ḳuddise sirruhū Hāzretleriniñ şoñrası bu vech-iledir.

1. Feyz alup Şeyḥ ‘Ali andan o da İbrāhīm’i
Ka‘be-i feyż-i maḳāmında buyurdu i‘lā

2. Bū'l-Celīl Hāzreti andan bularak adr-i Celīl
Şıdk-ı rüşdiyle Ebū Bekr'i buyurdu isgā
3. O daı Şey Sa'īdi o Cebāvī Hüsni
Hāl-i sa'd ü hüsün ile yine kıldı ihyā
4. Buldı şems-i himemi nūrını Şey Bedreddīn
Māh-ı albin o da tamām eyledi bedr-i eclā
5. Şey Ebūbekr'i o irşād ile 'Abdü'l-Bāı
Feyz alup eyledi Şey Yūsuf'ı ol kām-revā
6. Şey Kāmil alarak fevz O da İbrāhīm'i
Müstefiz itdi kebīr dinūr aa hep küberā
7. 'Acizī nāmı Süleymān-ı zamān itdi ezdāt
Oldı andan da arabātı Muammed ihyā
8. Feyzini buldı Çavuş Şey-ile Şehīd İbrāhīm
Oldı Ma'sūm Hālīl Hāzretine hemān pā

SONUÇ

İncelediğimiz eser, devlet adamı olmasının yanında şairliği, hattatlığı ve mutasavvıf duruşuyla ön plana çıkan İsmâil Sâdık Kemâl Paşa tarafından, Tanzimat Fermanı'nın etkilerinin mühim derecede görüldüğü bir dönem olan 19. yüzyılda kaleme alınmış, övgü ve kerâmet motiflerinin ağırlıklı olarak sergilendiği menâkıbnâme türünün önemli bir örneğidir. Dönemin gerilimlerini büyük oranda içinde barındıran eserden anlaşıldığı kadarıyla müellif, Batı karşıtı gelenekselci bir tutum sergilemektedir. Düğümlü Baba menâkıbı, sözlü ve yazılı kaynaklardan biri olarak zikredilebilecek menâkıb-nâmelerin, yazılı kaynak olma hüviyetinin hakkını içerisinde geçen tarihî olaylar ve şahıslarla birlikte vermektedir. Osmanlı-Rus savaşları, Hersek İsyanı, Karadağ Harekâtı, Şam'da fetret, sergi-i Osmânî gibi pek çok siyasi ve sosyal olaya dair bilgilerle 19. yüzyıla ışıktır.

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Düğümlü Baba'ya olan intisâbı ve sevgisi, yalnızca üzerinde çalışılan eser özelinde dahi anlaşılmaktadır zira hayatının önemli bir kısmını onun yanında geçirmiş, rivayetlerini toplayacak derecede onunla hemhal olmuştur. Bununla birlikte dördüncü ciltte büyük çoğunluğu Ashâb-ı Kirâma yazılmış olan na'tler ve tarikat silsileleri yer almaktadır. Bu na'tlerin bir kısmı onun aynı zamanda Âsâr-ı Kemâl isimli eserinde nakledilmektedir. Belâğat ilmine vâkıf ve bu sebeple belîğ olarak niteleyebileceğimiz müellif, güncel ve geleneksel pek çok kelimeye eserde yer vermiş, edebî sanatlar ve tarih düşürme ile de yakından ilgili olarak eserinde edebî sanatların çoğunu özenle seçerek eseri şekillendirmiştir. Bunun yanında aruz vezninden çeşitli bahirlerini çok az bir hata ile ustaca kullanmış, kasîdeler dışında eserin geneline yayılan vezin Remel bahrinin Fâ'ilâtün [Fe'ilâtün] Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün [Fa'lün] kalıbı olmuştur.

İsmâil Sâdık Kemâl, pek çok ilimdeki bilgisini ortaya koyarak eserde her müellif kadar fakat alenen bir bakıma yazım yeteneğini de sergilemiştir. Sünnî bir tutum içerisinde olduğu; mantık, tefsir, kelim, hadis, İslâm tarihi, hitabet, tasavvuf ilimlerine son derece vâkıf olduğu bu alanlarda yazılmış veya onları içeren hacimli eserlerinden anlaşılmaktadır. Tasavvufî temâyülü göz önüne alınırsa onun eserinde bu temâyülü gözler önüne seren pek çok kavram ve mevzuaya yer vermesi şaşırtılmayacak bir durumdur. Bu mevzuları temellendirmek için eserinde pek çok ayet ve hadis iktibasına yer verip, aynı zamanda güvenilirliği zedelememek adına esere almış olduğu rivayetlerin sahih olmasına

özen göstermiştir. Bahsi geçen şahısları utandıracak durumlarda isimlerini zikretmeyip, gıybet değil ibret için olduğunu belirterek telif meselesinin ahlâkî kıstaslarını da kendince ortaya koymuştur.

Eserin kaleme alınma sebebi olan Dügümlü Baba lakaplı meczub zât, İsmâil Sâdık Kemâl nezdinde çok mühim, her sözü, hali ve hareketi kıymetli olan bir kimsedir. Onun vechesinden Dügümlü Baba'ya bakış atarken anlaşılan en önemli husus, Dügümlü Baba'nın kendisini Allâh'a sıkıca bağladığıdır. İsmâil Sâdık Kemâl de müşşid-mürid ilişkisini kurmayı başararak kendini Allâh'a bağlamıştır. Dügümlü Baba kendisinin huzuruna gelen şahısların içinde bulundukları maddi-manevî ahvâlden haberdar olmuş, ilham ile gelecekte izlemeleri gereken yollarla ilgili tavsiyeler vermiştir. Kimi zaman da içinde bulundukları duruma bir çare olamayacağını, gelecekte arzuladıkları şeylerle karşılaşamayacaklarını söyleyerek Allâh'ın mutlak kaderinin değişmez olduğunu belirtmiştir. Tüm bunların yanında kalbin tasviye edilmesiyle ilgili de yönlendirmeleri olmuştur. Menâkıb-nâmenin dördüncü cildinde yoğunlaşılan kerâmet motifleri iş/mansıp sahibi kılma, bereket ve gelecekte haber verme şeklinde hülâsa edilebilir. Bunlar dışında şahsın öleceği yeri ve zamanı bildirme, akıldan geçenleri bilme, başka yerde vuku bulan olayları bilme, gizli eşyaların yerini bilme, hastalıkları iyileştirme, vücut arızalarını giderme, ikaz edip tehlikeden kurtarma, hasımlarını cezalandırma, rüyada görünme, maddi ve manevi himmet ve ilmi kerâmetler bulunmaktadır.

Dügümlü Baba eserde de belirtildiği üzere sünnî bir yaklaşıma sahiptir. Kaderi değiştirebileceğine dair bir meydan okuması bulunmamaktadır. Kişilere bir takım ilhâmî yollarla yönlendirmeler yaptığı ve tavsiyelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut olayların 19. yüzyıl Osmanlı realitesinde ve yoğun bir Batılılaşma serencamı etrafında gelişmesinin yanısıra içerisinde efsanevî herhangi bir unsura rastlanmamakla birlikte tasavvufî eserlerde tespit ve tarif edilen bir takım metafizik halleri barındırdığı aşikârdır. Bu haller gerçeklikten kopukluk anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda tarihî olguların doğrulanabilirliğinin bir getirisi olarak eseri gerçeklik çizgisinin dışında bırakmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak b. Hemmam. thk. Habiburrahman el-A'zamî es-San'ânî. *el-Musannaf*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî Yayınları, 1403.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Aksoy, Ömer Asım. haz. Mehmet Bozkurt. *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılab Yayınevi, 2022.
- Aydemir, Yaşar. "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig Dergisi*, 22. Yaz, 2002.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Beyhakî. Nşr. Abdülmü'tî Kal'acî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Beyrut, 1985.
- Beyhakî. *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1996.
- Beyhan, Mehmed Ali. "Şirvânizâde Mehmed Rüşdü Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/209. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bilge, Mustafa L. "Mustafa Paşa, Buşatlı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1/344-345. Ankara: TDV yay. 2020.
- Bosnevî, Sûdî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*. haz. İbrahim Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Budak, Mustafa. "Şeyh Şâmil". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/68. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahîhü'l-Buhârî*. Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, Katar, 2015.
- Bursalı Mehmed Tahir. haz. A. Fikri Yavuz İsmail Özen. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi'tTurasi'l-Arabî, ts.
- Câhız, Ebû Osmân Ömer b. Bahri'l-Câhız. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Abdüsselâm Hârûn. el-Cüz'ü'l-Evvel. Kâhire: Mektebetü İbni Sînâ.
- Ceyhan, Semih. "Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair". *Türkiye'de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Çetin, Rıdvan. *İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Tefsîr-i Kemal'i*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 2012.
- Dikmen, Melek. *Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmâil Sâdık Kemâl ve Âsâr-ı Kemâl'i*. Isparta: Fakülte Yayınları, 2016.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebi Dâvûd*. Riyad: Dârusselam Yayınları, 1999.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*. haz. H. Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Efendioğlu, Mehmet. “*Saîd b. Zeyd*.” TDV İslam Ansiklopedisi. 35/580-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. “*Zübeyr b. Avvâm*”. TDV İslam Ansiklopedisi. 44/522-524. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Erul, Bünyamin. “*Talha b. Ubeydullah*”. TDV İslam Ansiklopedisi. 39/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Eyice, Semavi. *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserler Kılavuzu*. Ankara: MEB Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1965.
- Eyüboğlu, E. Kemal. *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975.
- Fayda, Mustafa. “*Ebû Bekir*”. TDV İslam Ansiklopedisi. 10/101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. “*Ömer*”. TDV İslam Ansiklopedisi. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. “*Tübbâ*”. TDV Diyanet Ansiklopedisi. 41/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hatiboğlu, İbrahim. “*Sa'd b. Ebû Vakkâs*”. TDV İslam Ansiklopedisi. 35/372-374. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hazînî. *Menbau'l-Ebhâr fî Riyâzî'l-Ebrâr*. haz. Mehmet Mahur Tulum. İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2021.
- Heysemî. Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Daranî. *Mecma'ü'z-zevâid ve menba'ü'l-fevâid*, Cidde: Dârü'l-minhâc, 2015.

- Hücvîrî. *Keşfu'l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul, Dergah Yayınları, 2020.
- İbn Ebî Şeybe. *Musannafu İbn Ebi Şeybe*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1989.
- İbn Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdillâh. *Kitâbü'l-Bedî'*. şrh. ve thk. İrfân Mutarracî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1433.
- İbn Teymiyye. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. *Mecmû'ü'l-Fetâvâ*. Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd li Tibâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1995.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl. *Son Asır Türk Şairleri(Kemâlû's-Şuarâ)*. Haz. M. Kayahan Özgül. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Sadrazamlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- İsmâil Sâdık Kemâl. *Âsâr-ı Kemâl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 1050.
- İsmâil Sâdık Kemâl. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 564-4.
- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Amr b. Âs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kelâbâzî, *Taarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Kınaylı, Hüsnü. "Düğümlü Baba Tekkesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. 9/4806. İstanbul: Koçu Yayınları, 1968.
- Koç, Havva. "Kemal İsmail Paşa (Vecihî Paşazade)". 2/25. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Koç, Mustafa. *Revnakoğlu'nun İstanbul'u Fatih İstanbul'un İç Tarihi*. İstanbul: Fatih Belediyesi, 2021.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları, Atmeydanı Sarayı, Pertev Paşa Sarayı, Çinili Köşk*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1942.
- Korkusuz, M. Şefik. *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Anadolu Selçuk Tarihinin Yerli Kaynakları". *Belleten*, 27/IV (1943).

- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Kudâ'î, Muhammed b. Selâme. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdî b. Â. es-Selefi. Beyrut: 1986.
- Kuşeyrî, *Risâle (Tasavvuf İlmine Dair)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021
- Küçük, Şeydanur. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Külekcî, Numan. *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mermer, Kenan. *Klasik Şerh Geleneginde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Mermer, Kenan. *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*. İstanbul: İz Yayınları, 2014.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık yayınları, 1995.
- Müslim b. El-Haccâc. Haz. Muhammed Sâlih Hâşim. *Sahih-i Müslim*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Ortaylı, İlber vd. *Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti*. İstanbul: Eminönü Belediyesi, 2008
- Önce, Nergiz. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâî (İnceleme-Metin)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öngören, Reşit. “Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Önkal, Ahmet. “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/249-250. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özkuyumcu, Nadir. “İfrîkiye”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21/515-516. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Pak, Adem. “Sâriye b. Züneyr”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/158. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sakallıoğlu, Necdet. *Çeşm-i Cihan Amasra*. İstanbul: Türkiye Ekonomikve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999.
- Sakaoğlu, Necdet. “Düğümlü Baba”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. 382. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Saraç, Yekta. *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. ed. Abdülkadir Gürer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul-Minnetoğlu, İbrahim. *Örnekli ve Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2002.
- Şahin, Haşim. “Menâkıbnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/112-114. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Teftazânî, Sa’deddin. *Şerhu’l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Tâhirü’l-Mevlevî. Haz. Muhiddin Turan. *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Tanman, Baha. “Düğümlü Baba Tekkesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3/107. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. 1994.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997.
- Taşan, Nazım. *Kemâl-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Tercümân-ı Hakikat*, “İrtihâl”, (12 Ağustos 1892), 4.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. Thk. Beşşar Avvad Ma’ruf. *Sünenü’t Tirmizi*. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1998.
- Tosun, Necdet. “Nakşibendiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Uludağ, Süleyman. “Meczip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/285. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Vassaf, Osmanzâde Hüseyin. Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. *Sefîne-i Evliya- yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2006.

Yıldırım, Emine Seval. *Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yiğit, İsmail. “Osman”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV yayınları, 2007.

Yücer, Hür Mahmud. “Sa‘diyye”, *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.

Yücer, Hür Mahmud. *Şeyh Sa‘deddîn Cebâvî ve Sa‘dilik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

Atıf Sistemi: İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon (Dipnotlu)

SÖZLÜK

A.

‘ābā	: babalar, atalar
‘ad	: sayma, sayı, adet
‘adāvet	: düşmanlık
‘adüv	: düşman
āf-tāb	: güneş, güzel yüz
āgāh	: basiretli, bilen
ağrāz	: maksatlar
aḥḳar	: çok hakir, çok âciz
aḥrā	: daha lâyık, uygun, münâsip
aḥz	: alma
aḳṭāb	: kutuplar, velîler, mânevî ulular
āl-i ‘abā	: Hz. Muhammed ve âilesinden dört kişi (Kızı Hz. Fâtıma, dâmadı Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan ve Hüseyin) için kullanılır.
-ālūd	: karışmış
‘anīd	: çok inatçı
āsān	: kolay
‘asīr	: güç
Āsūde	: sıkıntı ve üzüntülerden uzak, dağdağasız
‘aṭā	: cömertçe verme, ihsan

a'vān	: yardımcılar
'avn	: yardım etme
āyende	: gelen, geçici
'āzim	: azimli, yola koyulan
'aḍūḍ	: ısıtıcı, ısıran
'azv	: bir söz veya hareketi birine yakıştırma, onun üzerine atma, isnat etme

B.

bağy	: doğru yoldan çıkma, haktan ayrılma, azgınlık
bahā	: paha
-bahṣā	: bahşeden, veren
baṣṭ	: genişlik
becā	: münasip
bedter	: beter
behiṣṭ	: cennet
be-nām	: ünlü, ün kazanmış (kimse)
berāy	: için, binaen
berd	: soğuk
beyzā'	: parlak, beyaz
bezm	: sohbet meclisi
bī-ḥūn	: sebep sorulmaz; Allāh
bī-dār	: uykusuz

bī-hem-tā	: benzersiz
bilād	: beldeler
bī-pāyān	: sonsuz
bi‘set	: gönderilme, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin başlangıç zamanı.
bī-šek	: şüphesiz

bu‘diyet : uzaklık

būy : koku

bürüdet : soğukluk

C.

cār : komşu

ceyş : asker, ordu

cidār : duvar

cinān : cennetler

cüllāb : gül suyu

-cū : ara

cū‘ : aç

cūd : cömertlik

cüllāb : gül suyu

cüdā : ayrı düşmüş, uzak kalmış, ayrı, uzak

cünūn : cinnet, delilik, delirme, çıldırma

Ç.

çār-yār : Hz. Muhammed'den sonra halîfe olan Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali'ye verilen ortak isim, dört halîfe, hulefâ-i râşidin

çend : ne kadar

çeşm : göz

D.

dâder : erkek kardeş

dānā : âlim, bilgin, bilgili, bilen kimse

dehen : ağız

der-‘aķab : hemen, hemen arkasından, arkası sıra, akabinde

derc : toplama, bir araya getirme, yazma, kaydetme

derk : anlama

der-kār : işte, işin içinde olan, belli, âşikâr

dıķķ : tık

dūçār : uğramış, tutulmuş, yakalanmış

duķter : kız

dūcāce : tavuk

dütā : iki büklüm

E.

ebnā : oğullar

eclā : pek âşikâr

efder : amca

efrenc	: Batılı
efzūn	: fazla, çok
efzal	: daha faziletli.
eḥabb	: en sevgili, çok sevgili.
e'imme	: imamlar
ekvān	: yaratılmışlar
enām	: yaratılmış olan bütün mahlûkat, halk
emti'a	: mallar
enver	: pek nurlu, en nurlu.
esah	: en doğru
evā'il	: başlangıçlar, evveller
evra'	: en takvalı

ezvāc-ı t̤āhirāt: Hz. Peygamber'in hanımları

F.

Faḥr-i 'ālem : âlemin övünme sebebi olan Hz. Muhammed

fā'ik : daha üstün

fāriḥ : akıllı kişi

fekāhet : anlayışlı ve kavrayışlı olma

fem : dudak

-fermā : Sonuna geldiği kelimelere “buyuran, emreden” anlamı katar.

Ferzend : yavru

feyz-dār	: feyizli, bereketli
feyyāz	: çok verimli, bereketli
-fezā	: arttıran
fī'e	: topluluk, cemâat, bölük, tâife, güruh
fülk	: gemi
fūruht	: satış

G.

-gāh	: yer manasında son ek
ger	: eğer edatının nazımda kullanılan şekli
girān	: ağır, pahalı
giyāh	: bitki
gūş	: kulak, işitmek
gül-zār	: gül bahçesi
gürbe	: kedi
güvāh	: şahit
güzīn	: seçen, seçilmiş

Ğ

ğālī	: pahalı
ğanāyim	: ganimetler
ğaraz	: kötü niyet, maksat
ğars	: dikili fidan

ġılmān	: cennette hizmetli delikanlılar
ġınā	: zenginlik
ġonca	: henüz açılmamış çiçek, tomurcuk
ġulām	: köle
ġurūb	: batma

H.

ĥādīm	: hizmetli
ĥadŝe	: vesvese
ĥafr	: kazmak
ĥāhiŝ	: fazla arzu
ĥā'ib	: nasipsiz
ĥākī	: hikaye eden
ĥandān	: gülen, ŝen, neŝeli
ĥavārī	: yardımcı
ĥavāŝ	: kıymetli, hususiler
ĥavf	: korku
hayfā	: yazık!
hemīŝe	: dâima, her zaman
hem-rāz	: sırdaŝ
hergiz	: asla
ĥiŝmnāk	: öfkeli, kızgın

hilm : yumuşak huyluluk

himmet : yardım, ihsan

hoş-bū : güzel kokulu

hūn : kan

hubz : ekmek

hurşīd : güneş

hurūc : ayaklanma, isyan etme

hümā : saadet

İ.

i‘āne : yardım

ibdā : meydana getirme, îcat etme, yaratma

ibtidā : başlama

ictirā : cüret etme

ifnā : yok olmak

iğzāb : hiddetlendirme

ihdā : hediye verme

iḥnāk : boğma

iḥrāz : kazanmak

iḥşā : kandırmak

iḥtivā : içine alma, içinde bulundurma, şâmil olma

iḥtişār : kısaltma, maksadı kısaca ifade etme

iktidā	: birini örnek alıp ona uyma, örnek tutma, tâbi olma
iktifā	: kâfi görme, yetinme
iktizā	: gerekme, gerektirme, lüzum.
ilḳā	: atma
‘imād	: temel, direk
imrār	: geçirme
imtizāç	: muvafık olmak
inbā	: haber verme, bildirme
inḳitā‘	: kesilme, araya bir engel girip devam etmeme
irād	: kazanç, söyleme, dile getirilme
irṣ	: miras
irtiḥāl	: göç etme, dünyâdan âhirete göçme, ölme
irtikā	: daha yüksek bir seviyeye çıkma, yükselme
irtikāb	: kötü bir işi, bir kötülüğü yapma
is‘āf	: birinin arzusunu yerine getirmek
isāle	: akıtma
isḳā	: sulama
isnā	: sena ve medh
istid‘ā	: dilekçe, arzuhal
istifrāṣ	: birlikte yatma
istifsār	: soru sorma ve cevap isteme

istihlāf	: birini kendi yerine bırakma, yerine geçirme; birinin yerine geçme
istimdād	: yardım isteme, imdâda çağırma
iştikā	: şikâyet etme, yanıp yakılma
i'tā	: verme
i'tāle	: uzatma, uzatılma
i'tilā	: yüksek rütbeye ulaşma
i'tlāk	: salıverme
ittihāz	: kabul etme, öyle sayma, edinme
ittikā	: sakınma, çekinme, içtinap
ityān	: zikretmek
i'zāz	: ağırlama

K.

ḳadr	: değer, kıymet, itibar ölçü, miktar
ḳaht	: kıtlık
ḳā'im-ḳām	: kaymakam
ḳal'a	: kale
kām-revā	: isteğine erişmiş
ḳamū	: tamamen
kām-yāb	: isteğine erişmiş
ḳasem	: yemin, ant
ḳaşr	: köşk, küçük saray

ķurret	: parlaklık
kām-baḥṣā	: arzu bahşeden
kām-bīn	: isteğine kavuşan
ķarābet	: soyca yakınlık, akrabalık
ķātı‘	: kesen
ķatre	: damla
kerāmet	: akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş, hârikulâde hal
kerem-kār	: lutfeden
kerīme	: kız evlat
kerm	: bağ kütüğü, asma
keşf	: Allāh’tan kulun kalbine doğan bilgi, ilham
kevkeb	: yıldız
kevneyn	: iki âlem (dünya ve âhiret, maddî ve mânevî âlemler, ruh ve madde)
keyd	: hîle, oyun, desîse
kıyye	: ağırlık ölçüsü (1282 gr)
kibār	: büyükler
ķurbet	: hısımlık, akrabâlık, yakınlık, Allāh’a yakınlık

L.

lā-yuḥṣā	: sayısız
leşker	: asker

levy : eğmek, meylettirmek

M.

mā-‘adā : –den başka, –den gayri

mā-beyn : iki şeyin arası

ma‘dūd : sayısı belli olan, sayılan

māder : anne, vālide

mā-fevķ : üst

māh : gökteki ay, kamer

mahbūb-ı Hüdā (Hak): Allāh'ın sevgilisi; Hz. Muhammed

maḥşūr : kuşatılmış

maḥzā : yalnız, ancak, sadece, sırf

maḥfī : saklı, gizli

maḥdem : gelme, geliş

ma‘ḳūd : bağlanmış, düğümlenmiş, akdedilmiş

maḥṭū‘ : kesilmiş, kesik

maḥbūl : kabul edilen, geçerli

mānend : benzer

mār : yılan

mā-sivā : Allāh’tan başka her şey

ma‘zūl : görevden alınmış

me‘ālī : şerefler

mebnī	: bir Şeye dayanan, isnad olunan
medāyin	: Őehirler
medfen	: ölü defnedilecek yer, mezar, kabir
meḥāmil	: ihtimaller
mehār	: dizgin
meḳālīd	: anahtar
mektūm	: gizli, saklı
melāl	: hüzn, keder
melḥūz	: düşünölen
memlū	: dolu
menvī	: niyet
menzile	: derece, makam
mesned	: dayanak
meūhed	: bir kimsenin ūhit düūtöü yer, bir ūehīdin gömölü olduü yer [Bilhassa Hz. Hüseyin ve Murad Hudāvendigār'ın türbeleri için kullanılmıūtır]
meūkūk	: ūüpheli
meṭar	: yağmur
mevlā	: yardımcı, dost, sahip
mevūf	: vasıflanan
midād	: mürekkep
muāḥaze	: azarlama, çıkıūma, kınama

mu‘annid.	: inatçı
muğāyir	: uymayan, bağdaşmayan, aykırı, zıt, muhâlif
muḥarrer	: yazılmış
muḥib	: sevgi besleyen, seven (kimse), dost, yâr
muḳaddem	: önde olan, önden giden, evvelki
muḳtedā	: rehber, uyulan, tâbi olunan kimse
mūnis	: cana yakın, sevilmiş, alışılmış
murtaẓā	: beğenilmiş, seçilmiş
muşliḥ	: daha iyi bir şekle veya hâle koyan kimse
mūzī	: inciten, eziyet veren
mübāhāt	: övünme
mübeşşer	: müjde almış, müjdelenmiş
mübrem	: kaçınılmaz
mücāvir	: yurdunu terkederek zamanını Haremeyn'de ibadetle geçiren
mücīz	: icazet veren
müctebā	: seçilmiş, seçkin (bilhassa Hz. Muhammed için kullanılır)
müdd	: iki avuç dolusu, ağırlıkça 875 gram
mükerrem	: ikram olunmuş
müncelī	: parlayan
münhī	: haberci, haber getiren
münselik	: yola, tarikate giren

müntehab	: seçilmiş
müntic	: netice veren
mürebbī	: terbiyeci
müreccaḥ	: tercih edilen, üstün tutulan
mürur	: geçmek
mürteṣī	: rüşvet alan
müsinn	: yaşlı
müşmir	: hayır, meyve veren
müstebān	: açık, âşikar
müstecāb	: müspet cevap alınan dua
müstefīz	: feyz alan. kazanç sâhibi olan
müttaḥid	: birleşmiş

N.

nā-bedīd	: belirsiz, görünmez olan
nā-çār	: çaresiz
naḥl	: hurma ağacı
nām-dār	: ünlü
nā-sezā	: münasip olmayan
naṣīf	: yarısı
necāt	: kurtulma, kurtuluş
necl	: oğul, nesil

nedāmet	: pişmanlık
nekl	: işkence yapmaya yarayan şey
nemā	: artma, gelişme, uzama
nerm-dil	: yumuşak yürekli, merhametli
neyl	: isteğine ulaşma, merâma erme
nezr	: adak
nigāh	: bakış
nisve	: kadınlar
nişîn	: oturan
nizā‘	: çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf

P.

pā	: ayak
pāyān	: Son, nihâyet
-penāh	: koruyan
pend	: öğüt, nasihat
pertev	: ılık, parlaklık
perver	: koruyan, besleyen, seven
perveriş	: besleme, koruma, eğitme
pīrā	: süsleyen
pūyān	: koşan, koşucu, dalmış

R.

rāci‘	: -e dönen
rānā	: güzel, hoş
rāṣī	: rüşvet veren
ravza	: bahçe
ref‘	: yukarı kaldırma, yükseltme
rehā	: kurtulma, kurtuluş
rekz	: dikmek
remy	: atma, fırlatma
resā	: erişen
reviṣ	: yöntem
re’y	: görüş
riḥlet	: göç, sefer, ölme, vefat
rū-nümā	: yüz gösteren, ortaya çıkan
rūy	: yüz
rūz	: gün, gündüz
rūfāt	: çürümüş
rūkn	: bir şeyin temel direği
rūkūb	: üzengiler
S.	
ṣabāvet	: çocukluk, sabîlik
ṣadef	: inci kabuğu

sāl	: yıl, sene
Şamedānī	: Samed olan Allāh ile ilgili, İlāhi olan
sāmī	: yüce
sāniḥ	: mübarek iş
şarāḥaten	: açıkça
şavāb	: doğruluk, doğru olan şey
sebb	: sövme, küfür etme
semīr	: meyve veren
senā	: övme
serd	: dikmek
ser-güzešt	: baştan geçenler, maceralar
ser-mū	: kıl kadar küçük
server	: bir topluluğun en ileri geleni, başkan, reis
ser-tā-pā	: baştan ayağa
seyf	: kılıç
sezā	: yaraşır, uygun, lâıyk
şihriyet	: akrabâlık
şıyām	: oruç
si‘a	: genişlik
sirişk	: gözyaşı
sırkat	: çalma, hırsızlık

sitāyiş : övme, övgü, medih

sūy : yan, yön, taraf, cihet

Ş.

şādān : sevinçli, mesrur, şād

şād-kām : istediğine kavuşup sevinmiş

şakḳ : yarma, yarılma

şe'āmet : kötülük

şebīh : benzer

şe'īr : arpa

şekvā : şikayet

şifāhen : sözlü, ağızdan

şīr : aslan, cesur

şübbān : gençler

şüfe'ā' : şifalar

şütr : deve

T.

ta'accub : hayret etme

ta'ām : yemek

ta'ayyüş : geçinme

ta'dād : saymak

taḥlīş : kurtarma

taḥrīr	: yazı yazma, kitâbet
taḥsîn	: güzel bulup takdir etme, övme, alkışlama
taḥvîf:	korkutma
ṭā'if	: tavaf eden
ṭal'at	: yüz, çehre, doğuş
talṭif	: gönlü hoş etme
ṭa'n	: kınama, ayıplama, yerme, zemmetme
ṭarāvet	: tâzelik, körpelik
taẓarru'	: dua, yakarış
tebāh	: yok olmuş
tebcîl	: ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme
teberrük	: bereket umma
tecāsür	: cesâretlenme
techîz	: gerekli olan şeylerle donatma
te'diye	: ödemek
teḳā'üd	: emekliye ayrılma
tekḥîl	: göze sürme çekmek
teng-dest	: dar el
tenvîr	: nurlandırma
-ter	: çok, pek çok, daha çok
tesliyet	: avutma

tevcīh	: yöneltme
teyakḳuz	: uyanıklık
tezhīb	: yaldızlama
tıyn	: çamur
tīr	: ok
tūtiyā	: göze çekilen sürme
tūrāb	: toprak

U.

‘ucb	: kibir
‘ulyā	: çok yüksek, çok yüce
‘unf	: kabalık

V.

vāfire	: çok, bol
vedī‘a	: emanet
veḡā	: kavga, harb
verd	: gül
-veṣ	: gibi
vird	: düzenli şekilde okunan âyet, esmâ-i hüsnâ veya duâlar
vuḳūf	: anlama, bilme
vürūd	: gelme, erişme

Y.

Yezdān : Allāh

Z.

zaḥm : yara

zamm etmek : eklemek

zenbīl : ağzı geniş kap

zer : altın

zevāt : zatlar, saygı değer kimseler

zihī : ne güzel

zī'n-nūreyn : “İki nur sâhibi” Hz. Muhammed’in iki kızı ile evlendiği için Hz. Osman’a verilen lakap

zī-şān : şanlı

zahr : arkası, sırtı

zuhūr : meydana çıkma

zunūb : günahlar

züvvār : ziyaretçiler

564-4'ten örnek varaklar (44b-45a)

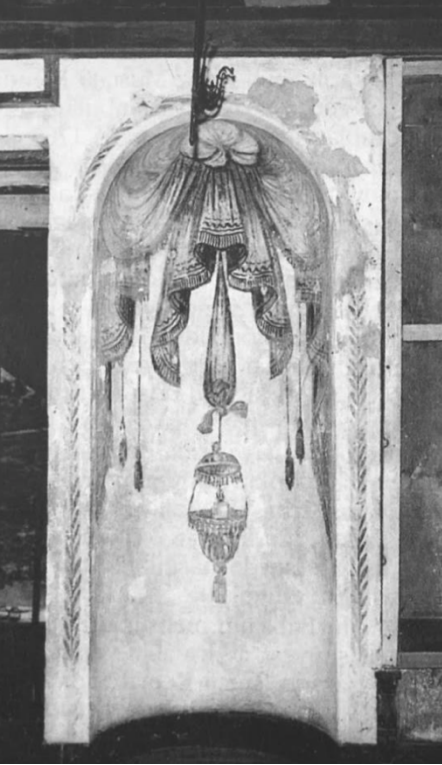

564-4'ten örnek varaklar (39b-40a)

Ek 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Dügümlü Baba'nın Türbesi (1960'lı yıllar)

Fotoğraf 2: Dügümlü Baba Tekkesi Mihrabı

Fotoğraf 3: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Düğümlü Baba Tekkesi

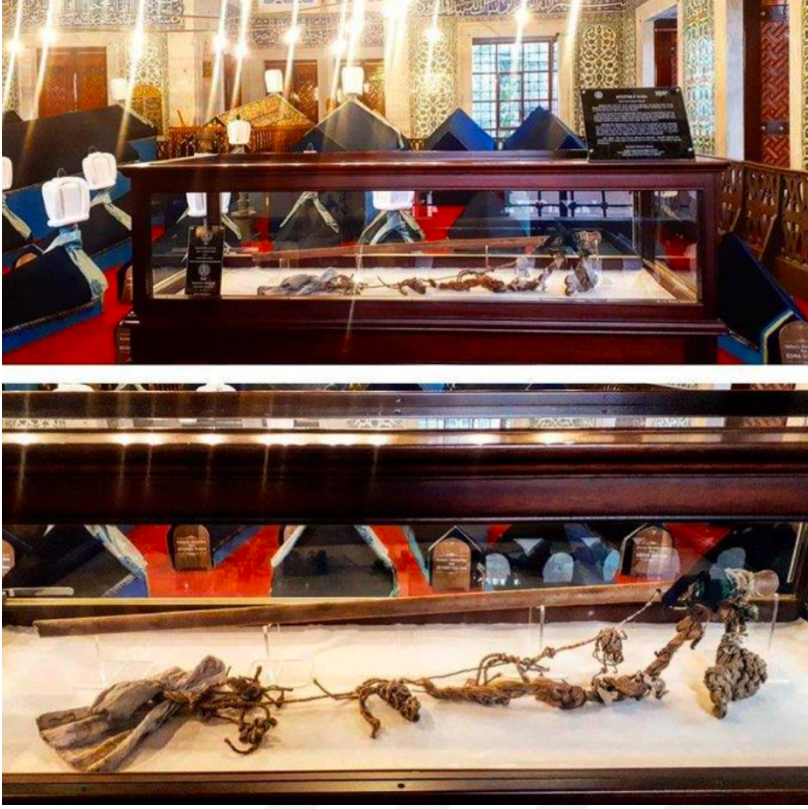
Fotoğraf 4: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Düğümlü Baba Tekkesi

Fotoğraf 5: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Dügümlü Baba Tekkesi

Fotoğraf 6: Dügümlü Baba'nın *Hipodrom/ Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi Sergisi*'nde sergilenen asası

Fotoğraf 7: Düğümlü Baba'nın "*Tarihsel Serüvende İstanbul'un Delileri ve Meczupları*" projesi kapsamında konservasyon çalışması yapılan asası

Fotoğraf 8: Düğümlü Baba'nın "*Tarihsel Serüvende İstanbul'un Delileri ve Meczupları*" projesi kapsamında konservasyon çalışması yapılan asası

اگستوس ۱۲ چہار شنبہ

« ولایت بطری »
 یکده وجواری قضاارده و یاه بقری
 شهور اغسیله ولایت بطری ابراهیم
 افسدیک کوزلدیکی وموی الیک و یاه
 بقری اولان بخاری طولاشره قی لازم کلان
 تدایر حصیدی بالا جرا یکدهده بکمش
 و اوراجده ایجاب ایدن تدایرک افغانه میا
 شرت انش اولدنی فونیده کورلشفره

[illegible]

قوتیه ردیف فرقه سی ارکان حریمسته
 مأمور ارکان مذکورہ قبول آغازکن
 رختلورک المثلش اولدنی امر و تنجیه
 پورہ فرقه داخلندہ بولسان شرفی
 قوجہ صصار افسری ارکی قرمان
 اوزانک سلفکہ الماور، علائکہ انطلیہ
 آتشی، الماور، مکر، وزیر، مہدی
 شیری، سلاہ ردیف باورلی دورلی
 ماملائک تقدیس و تحقیق فیضندہ بحال
 مذکورہ متوسمہ حرکت اغشدرہ

« طولو خساری »
 جدیدہ قصائدک المالو ناجیہ مستد
 طولو نزول ابدک قریہ مذکور نک اون
 قدر باغدن بشقہ سائر باغریک کافہ مند
 ہج و محصولات قلماش اولدیغی محلیک
 اشعارکن معین اولمشدر »

بگفته قضایه تابع یکی گفتند که
پسندید اولی که آنس ظهور ایندک
انی بود و درم قرار جایان و بالذات
متمم و اولی حاله ساعت پسندید اول
با صبر پس و تمامه می مذاکره بر فری
اولی که بر گفته

كسكم قضااتك اريس قريه سنده
انشا قلمتده اولان حكومت قوناقنده
وتلف ايجامده قضاء مرور امرا و خاندان
واهل جيمه ندى طرف نذوق و بولان
اياتك مقدارى بوزكر ۳۱۰۱۵ فروشه
بالغ اولدني تولا شريكده كورولمشدر.

فتح قرا
قیر شهره سبانی نفوس نامور
اسق ظاہر اندری نفوس دھازی حک
وحر شدہ بکری فکر فبیدی
اندیدی ادبا اولسندن طولانی موجی
الہک جسانہ زوم ہماکسنہ صاحب
قرا ویرش اولسید کیفیت مجلس ادارہ
ولایت برداشت منقولہ ادب اشہادیہ
بالتدقیق مذکور قرا نامدہ اشاعت
کورہ مدیدی جہتہ اصول ہماکات جزا

• عرض اهدا •
قصیده ملک عربی غلامی اہالیستند
وارمنی چاقاقتند بلان اوقلی سرگزنام
کسہ یکدہ ارزوی وجدانیہ سیدہ مرض
اہدا اہدک اشعاب شرعیسی اجرا فلسفی
معلومات رسمہ دندر •

* قیامت عسکریه *
 و صلده من الجانیبه اوله کولدرش *
 عساکر جیاب کولامکت مل و کان
 مرز و روضه یورج یی ملباس کت و کان
 اولدر کسب ثلثات و حللوت ایشکده
 بر تره ره لایق کت مل ایتمده و باشام
 چوق کتیه و دهای قبول یکناس اصدیه
 مایوره و میومنه تریدیه و کول آراغ
 ایانکده جباب بر عباد ایشکده دوام
 نعمت جلایه باشا هیک برورج ثلثات
 و میونلوت و افق اولاندره دهای دوام
 عربو عایت شهر یازی یی شریک ایلرک
 تربیت نایب و عیون و معاصد فی الجیور

«چکرکه»
انقلابی سبباًغه ملحق افسر فضا.
سنگ ابرادی ناحیه سنده چکرکه ظهوریه

[illegible]

توثیق دیوارہ :
انطالیہ، وردور، حید آباد اور مار

وقطوعوا انجرلك فضله قطعات مسئلة ربي
تحقيق انك الامون جريان ايدن محمد ابر
اوزرته ماله نظارت عليه سندن مأمور
بعوث عزتو كمال وصلى رضا افندي
حيد آياده او اصل اولش در .

افندی حیدر آبادده فالهرق کمال افندی
افندی حیدر اولان تحقیقاتی ابرار
اوزره اورایه هر بیت انش اولدیغی
معلومات ساره دینر.

مخبرات چاره ايله استعلامات واقعه
شديد استدلالات ولفقه اولقه خصوص
مذكورك جسامت ودرجه اهميت نسبت
تحقيقه دوام ايله نظاره حقوق خزانه
اهتمام اوله جفتى طبعى كوررزه

« البسمه مسكويه »
موسل ديوركي:

[illegible][illegible][illegible]

مکتبہ سلطانین :
مکتبہ سلطانیک متفرقہ سید جندہ
شہر حالہ و سیک بکری درختی بان
ارتنی کوئی ہا اہہ کیکندم و مذکور
شا کردانک دخولہ ہر ار اجرتک بر
نفسی سوبہ اولتی لازم کلہ
واجرتی کتورمان شا کردان
ایہہ انطای و جہہ مدارک و اصلا
قدر مکتبہ قبول اولیہ جقوی اصلا
اولتور .

جناب سی لایموت ایام عمر واجلا

مرسوم و سپس بشا در آن
ایمان و معجز احوال کو قیاسی
سندین امتداد سادق کلام برده
رو مبتلا اولدنی غشمت لکن رها
اولمیدر قیاسی کون رخسار دار
ایکش و عشق رفتی دوستی
کوی ویاچی کونیدنا ساهلدر
احد لات غافلہ الی قادر بر حق
ایکش و عشق رفتی دوستی
کوی ویاچی کونیدنا ساهلدر
احد لات غافلہ الی قادر بر حق
ایکش و عشق رفتی دوستی
کوی ویاچی کونیدنا ساهلدر
احد لات غافلہ الی قادر بر حق

والسابق دوتالو لاج حق
مستأجله توبه ساجد اوله
افندی ووردی ووقعه توبی ساجد اوله
افندی ووردی دوتالو خلیفه دارموت
ریشی علوانو حاجی کاک افندی
محرمانه حکمه اشیاف ریس اوله
حضرت اوله و شوری دولت شاه
مدنی و توبی چالک و حکمه امین
اعضادان لیل لثمت وری مشاور
حاجی کاک و ناهه مکتوبی چالک
وزیران و مساند مدیر معارف شوری
و مرحوم مشارالیه برادر شوری
دولت امینان عزیز کاک و اصغر
مشارالیه دوتالو راندن کاک و حکمه امین
اعضادان توبی کاک و جدی افندی و

اصابا حقوق ربي فاضلونا
 ورحموا مشار اليك غنونا
 توفي بك وبجمل مدبري سعيدا
 وبشهي راسه مدبري تحسدا
 احدى بومك ذرؤه اغصنا
 راقب بك وبهاجرن قوم يسونا
 سدن شاكراني ذرؤفتك وشورنا
 باش معاونا زكنا عازنا
 واثنا فاعلنا معاونا فاعلنا
 بكوروك وناحيه اللان مقبنا
 مرحوم مشار اليك مشير زادنا
 بك هكده بيش مندي غورنا
 بك هكده بيش مندي غورنا

حضرت ابوالحسن حضرت شاهرور
عقلمقام عزوجل حضرت ابوالحسن
مشار الیه بنویس شریاری
ملازمین روف و بک اوغلی ستم
معارف فواد ک و علا و مشایخ و مرمر
مشار الیه سار اودا و اخلاص لاندن
چوق ذوات حاضر ایدر
معلوم مشار الیه صلات دند
اصحابین و قدما صدقای تکران سامع
سیدین صفی برات ایدی . ش
ایندی هوسان طایارجه مستقیم
قراوان اولدی همان جناب حق ع
مر رحمت الیه آمین .

بصره خاندان قزلباش و ارباب
و کاندن باش اعیان زاده شیخ یوسف
افندی دوچار اولدوبدی عتس ره
اوله بمرق پکن هفتده بغداده ترک
حیات مستعار ابله عازم دارالعلم
اولمشدر. (مولافریق عفران پوروسو)

حاشیہ: "ذمت" درجہ اولیٰ

قره بیگار فضائی پانی شعله
توفیق ابدینک دشتی ظهور اعلیٰ
ابدیرازک برینہ خاموشی محبت
تعمانی اجرا اولسوب نوبت
صافه صغیر دور معاملات و حساب
اذا الله ما یورث جدمدی اولان
ره ورویدن قدر بوی ابدی توفیق اقد
ظهور ابدن دشتی حکمت مرام
نعت حکم الدرائی اوزره کتابت
ره وطقه مکمل مال مداری طر
وکانه اداره ایشدرائی غایب
بلدر اشد.

[illegible][illegible]

قاضی کو بی تمکون کن لفظ
جلالہ عدلیہ وزندہاری حسین
عرب جایی عرب حوال
ایہ اوائی انشاء مبارک بلدیہ اوک
حین مروکہ چندی بدن سوکثیر
اولا طاعنی اصافدن تقویٰ نیک
پاشندہ بولان اوخی انکی بیچاروب
طرقدن زندهش وفی حال نایب
انتدار المندمر

« تلخیص جدی »
 پورک مرعش فیه سنده طبع
 و باز ارجحی قضائنده ایکوز واقع
 قضائنده بشویوز اینی قراقرافله
 جدی علیانی اجرا اینتر لیدنی
 وسيله ايله دخی تداوی واجباله
 حضرت تکرالی تکاروتی و تکرالی
 مرعش اداره چمساندن موزود مضی
 اشعار اولمشدر

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep TEKİN BAKAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Tekin Bakan, Zeynep. “Bir Menâkıb-nâmenin İzinde Aşere-i Mübeşşere’ye Bakış: Dügümlü Baba Örneği”. <i>II. BİLSEL Uluslararası Harput Bilimsel Araştırmalar Kongresi</i> . ed. Bahar Altunok. 444-471. Ankara: Astana Yayınları, 2024.	